

הקדמה לספר פתשגן

בתתי עתה אל המדעיסים הגבירים את המחברת הוצאת אשר היתה ספונה פמונה וכלואה חוך כחני יד מאות שנים, וכוונה להיות לסרך לשני העת, להוציאה לאור שולם, ולתת לה עדנה אחרי גלוחה, אמרתי להגיד ליעקב ולישראל (בקרנר) מה פעל האדם הגדול בענקים המחבר הזה :

הנה החכם הגדול ר' שמואל דוד לוזאטו בספרו אוהב גר כחב בהקדמתו ימים ושנים לפני המחבר הזה (ר' יצחק ערמאה) כבר קם איש אשר התעורר לכתוב באורים על התרגום אונקלוס אפס כי נשאר ספרו עומן בחשך ואיש לא ידעו עד אשר הקרה ה' אלהי לפני ומלאחיו מושלך ציון בלוי הספרים הגנוזים בעליית בית הכנסת ועומדים לקבורה ואכראו וההמול עליו ואחמדו ואקדשו ואביארו אל ביתי והנה הוא שלם מראש ועד קוף אינו חסר דבר רק שמו ושם כותבו אינו כתוב עליו ואני אקראו בשם ספר יא"ר כי בשנת יא"ר לאלף הששי הועתק כי כן כתוב בסופו עכ"ל — ואחר אשר שמעתי כי ספרי גדל נשאר ביד הגביר אלמאלי, וכל כחבי יד אשר היו לו, בוא אל בית עקד הספרים כי ספרי גדל נשאר ביד הגביר אלמאלי, היה אחר כחבי באורי על התרגום אונקלוס, ערגה נפשי מאוד לראות את הספר ההוא, תשתי ולא התאמהמתי ואשם צעמתי לאקספאלד אל בית עקד הספרים ההוא, ומלאחתי כי הכי" הוא בכתב איטלקית קשה לקריאה וביחוד להעתקה, על כן בקשתי נעתק הספרים היושבים ראשונה באזור באדעליאני להשאיליו אלי אל ביתי, והמה כפוצם וחסדם נעתקו לבקשתי, ויחננו לי זמן ומועד להעתיקו אות באות. תשאות חן חן להשרים הנכבדים והיקרים ההם על פונם אשר גמלו עמדי ועם כל יודעי מין ערך יקרת הספר הזה, כי מירם היתה זאת לנו לשאוב מימי התועלת בחכמת המהרסם האלי אונקלוס, ואך טוב וחסד ירדפום כל ימי חייהם. ואחרי אשר צויתי אותו להעתיקו מלאחתי מה שכתב ההכם גדל ז"ל בספר אור נחמד משנת הקצ"ט וז"ל. "ודעתי במאמר אוהב גר כי בגליון החומש משנת שי"ב צננויטש י"ש הלך מה ממסורת התרגום ובעל המחורמנן כתב בהקדמתו גם נעשה עליו מסורה ולא רליתיו עד הנה, ואחר נמן בסוף מרחשוון הקצ"ט וביהי ורליתי חומש כתב יד על קלף מהודור ונחמד מאוד ובו תרגום רש"י וראב"ע ומכונן ופאשגן (והוא הספר בידי בקראתי שמו ספר יא"ר) וגם מסורת התרגום קלה בגליון אשר למטה מן התרגום וקצתה למעלה, והיה החומש ההוא בידי ימים משנים והעתקתי לי משכ כל מה שמלאחתי בו ממסורת התרגום וכו'. כתיבת החומש היא איטלקית ולא עתיקה הרבה. בעל הספר אמר שהוא רוצה לתתו במהרה לדוכס לוקא ואני לא אדע היכן הוא עתה ואולי הוא בפארמא עכ"ל.

מזה רליתו כי שם הספר הוא פתשגן ועל זה סמכתי ואקראו בשם הזה וכתו שנדפס בשער החומשים האלה. ורלתי להכתימים האלה לבקר את אורן הספרים באיטליא לשום לג ועין על החומש הזכר ועל ההעתקה של הס' פתשגן, אולי ע"פ השואות הנרמאות ימאלו דברים חדשים אשר איננם פה. ויהי נסותם ההכם ר' אברהם ברלינער יצ"ו בשנה העברה לפארמא, שלחתי לו איזה דפים שהיו בידי ובקשתי ממנו לחפש שם בעקד הספרים אחר החומש הכי"ל, והשיב לי שלא מלא אורו, אבל מלא כי מס' פתשגן כדמותו וכלמו של הכי"ל מבאדעליאני בלא תוספת ובלא גרעון, ואשבע ענג מזה בידעי כי עתה על פי שני כתבי יד יקום דבר הספר הנדפס על ידי.

והנה כל הרואה יראה שהספר הגל אינו העתקה ראשונה, שיהי, או שלישית, כי כבר הורק ונעתק פעמים רבות, יען כי מלא בתוך הספר הג' ר"ל הגה"ה כמה פעמים ובעל הספר ג' חתב ר"ס, וההכם ר"ל ברלינער הגל העיר כי הוא ר' נתנאל טרבוט אשר כתב גם בזה"ל מחומש אחר דברים ונמקום בכתב ידו.

בדבר תכונת החבור הזה בכלל, נראה כי מחברו היה חכם גדול בחורה, צדיק בעדרי תלמודי צבלי וירושלמי מביאח ספרו וספרי ומדרשים כולם היו שגורים על לבו, וזיין אוחס באחד הראשונים אשר היו והיו קודם מליאות הכמת הדפוס. מנחת המחבר הזה היתה לבאר התרגום ע"פ שתי המורות, הכתובה והמסורה, ולכן במקומות אשר ראה כי יש בטובקו ההוא או במלה ההיא שתי כוונות, נחלח גלויה ואחת מאלה, מורה דרך אונקלוס לבאר את הנעלמה על פני אחותה בגלויה, כמו שכוונה חכמינו הקדושים ז"ל לאחז את דברי הקבלה. גם יבאר לפעמים את דברי התרגום מדברי המהרסם הזה במקום אחר, ובמקומות אשר שנה אונקלוס את המלות בהרגומו מפרשה לפרשה, הפיץ המחבר הזה קרני אורו מזה ומזה להבין את ההבדל מהשמות או הפעלים הנרדפים בארנית. את הכל עשה יפה המחבר הזה כחמן נפלא הפארק את האבן הטובה ע"י הרסויס אשר יפוצץ ממנה בפשים, גם ישיס לכעמים עין בקורת על המדרשים, כמו (בס' שלח לך) שכתב, מדרש דברים כמדומה לי שהוא הנחומא, ונמקום אחר (בס' אחור) מנאר למנה נקרא התרגום הזה דאגוס בגלי וכוונתו. שיקר מנמת חבורי היה כפי הנראה להשוות העוסתאות בתרגום, ורק במקומות שמהם הלופים עומים בין נוסחא לנוסחא, הוציא ברוח מצינתו את הישרה מתוך המקוללות. וכפי הנראה היו לפניו כמה ספרי תרגום אונקלוס, ספרי נהרדעי, ספרי ספרדי (הנפיים קאת ללשונותם פתשגן לס' בראשית) המדוברות

המדונרות שם, והרדעי ללשון סורי, הסרדי ללשון ערבי כמו שהבנתי בעצמי בסיחתי בבאדעליאני וראיתי שם כמה ח"א ספרדיים עתיקים ויקרים עד מאד) ומלא שם נוסחאות שונות, כמ"ש החכם שד"ל שמלא בספר י א ר הלופים כמעט כמנין ימות החמה.

ג המסורה על התרגום הנזכרת למעלה היתה כבר לעיני המחבר הזה, ולדעתי נעשתה מהחכמים שהיו בימיו או שנים מעטות קודם לו — אשר ידעם בשם — באשר יעיו להתוכח פעמים רבות עם עבליה, ובכשיל וכליפות יהלום לפעמים את דבריה, ואומר כי מסורה מוטעת היא, תחת אשר הגנו רואים כי מפני שם המסורה שלנו על כ"ד ספרי קדש נחת הוא, ולא יס ממנה חלילה ימין או שמאל.

ג הפליא לעשות בהפיתו עקן אורו על דרכי אונקלוס בנטיחיו מלשון המקרא להסיר בפרש כל מין הנשמה המיוחסת להש"ת, ואם כי עד השלמות לא בא בנושא הענין הזה (כמ"ש החכם שד"ל בהקדמתו הכ"ל) נאווה ההלה להמחבר הזה בהאילו לעשות את אשר לא עשה איש מהמחברים לפניו, אם לא נאמר כי העת המכלה ומכלה את הכל, אכלה גם איזה חבורים אשר לא רצינו ולא שמענו מהם.

הזמן אשר חי המחבר הזה, מקומו, ושמנו, לא נודעו לנו, ורק נבסח לחקור בזה מהספר בעצמו. הנה את רבינו סעדיה הביא בפרשת שמות, את רבינו האי בפרשת חרומה, את בעל הערוך הביא כמה פעמים, את רבינו יונה אבן גנאה בפרשת בראשית, את רש"י כמה פעמים, את בן גבירול בפ' במדבר, את ר' יהודה הלוי בפ' וירא חכם פייס הלוי, את ר' זרחיה הלוי בפ' אמור, את ר"י מנא"ש, את ספר היד והשמונה פרכים להרמב"ם כמה פעמים, את הראב"ע הביא איזו פעמים, את ר' דוד קמחי בעל השרשים כמה פעמים, את ר' יוסף קמחי בפ' בלק ובפ' משפטים, את בעל העטור בפ' שמות, את הראב"ד בדרשות יוס ויושע בפרשת בשלח.

את הס' מלמד התלמידים לרבינו יעקב בר אבא מרי בר שמעון בר אנטוליה הביא בפ' וירא ומאריך בו, (המחבר שהוא היה סמוך לאלף החמישי ועמה נדפס ע"י חברה מקיף נרדמים). את הרמב"ן לא הביא אולי כלל באמרו והמפרשים או יס מפרשים. בפ' ויגש ובפ' חקק הביא התרגום אונקלוס של הח' רשב"ש אשר מת בראשית מאה השלישית לאלף הששי. ובפ' פינחס כתב, שמעתי מפי המאיר עיניו בדברי חוריה הלא הוא ר' מאיר ש"ץ בן כהר"ר שמעון ז"ל, ואם כן על ר' מאיר שלח נכור המונח ברה"י לא ע"א בתוד"ה אלא היה רבו אחד מצעלי החוספות בפרשת, אבל מזה אינו רואה כי אולי הוא ר' מאיר אחר [ור"מ ש"ץ אשר הזכירו בסוף] הוא ר"מ בר' יצחק שלח נכור ז"ל אשר הביא גם רש"י בזהלים ע"ז פסוק יב"ן, ואומיות ש"ץ הס ראשי שתי חיבות אחרות, ובאמת אתר יארינו כי הזכיר גם הרשב"ש (ויגש מ"ו א') שהיה ממאחר בזמן לא נוכל להחליט שהיה מחלמידי בעלי האוס ז"ל, אבל יס רואה שבפרשת היה מקום מוטעו, כי כמה פעמים הביא בספרו לשון לעו אשר היא לשון זרפת יונה, כמו בפ' בחקותי, במוחכס יושפרס באישור" גם פעם אחת התוכח עם רש"י על מה שהביא בלשון לעו, גם הביא בפ' בראשית, בתפלתו אינו אומרים בנה ביתך שכלל היכלך ובהשענות בבנייה דמקדשך ובשכלוליה דהיכלך" ואנחנו לא מלאנו כ"א את הראשונה בתפלת אלהי נזר בסי' רב עמרם, והשנית לא מלאנו בשום מחזור, ואולי הוא במחזור קונטאנטינא. גם הביא בפ' ויחי ובפ' וארע על מלת, סמפון" קונטרס אחד בשמו, קונטרס הפשטים" אולי המלא ימלא הספר הזה באחד מבתי עקד הספרים ושם מחברו בקרבו, אז יפין לנו אור גם על שם מחבר ס' פתשגן ומקום מולדתו, ולבי אומר לי שהיה אחד מחכמי נרשח. וחי לפני ארבע מאות שנה.

והנה מחלטה עלה על לבי להחליט ששם המחבר הזה היה, נרשון" בקראו את שם הספר, פתשגן" שיש בו ג' אותיות משמו, ג, ש, כ, אולם! אחרי שובי נחמתי, כי אז היה קורא אותו, פרשגן" הכולל כל האותיות משמו, ומה גם אחרי אשר ראינו כי בספרו מקיים הניכסא בתרגום (דברים י"ז י"ח), משנה התורם פרשגן ברי"ש. סוף דבר! אם כי שמו מכוסה ממנו, שם עולם עשה לו בספרו זה פתשגן.

ועתה אחר אשר נודע לה' מקרב ולב עמוק על אשר פורנו להוציא את המחברת הזאת מחיק הנשיה והוספנו בחומשים האלה המסורה לתרגום עם הערות מהחכם שד"ל, והמדפיסים היקרים עשו ליוני פסוקים אשר הם לעזר לסקורא, נקוה כי שארית ישראל לא יעשו עולה, ולא ידפיסוהו בלי רשיון המדפיסים עד כלות ספר שנים, ויבא לניין נואל ויהסס סיגים מכסף, ונלוה נפש הגר אל בני ישראל לפ"ק.

הק' נתן אדלער הכהן.

חבור זה נעשה לבאר כמה מלות וספקות בתרגום אנקלוס וגם לבאר מקצת מעמי חלופי נסחאות שבתרגום איזה חומש משאר נסחאות הנמצאות :

הן אלה קצות דרש. אנקלוס ע"ה ולהרחיק הגשמות עקר כונתו, ולפעמים ידבר לפי הענין ולא אחר לשון הקדש כגון מלאך ודמך, בכורך, פן תקדש המלאך, דמעת, וכמלאה מן היקב, וכמלאה. ולפעמים לפי הנאות בלשון ולא אחר דקדוק לשון המקרא, כמו רוקס, ציור, מקרא קדש, אדמת קדש, אשר היה שם אהלה דרך לך, ופרעה חלם חלם, ולפעמים הפך משמעות הכתוב, כמו שאת, עמקא, ולפעמים יחיד במקום רבים כמו את חמאי, סורחני, את מכאובי, כיבהון, ורבים במקום יחיד כמו במרס תבא אליהן המילדת, עד דלא עלת לותהון חיתא, אם יהיה נדחך, אם יהיוון גלוותך, פשע אחיך, חובי אחך, ולפעמים כמו פירוש כגון ויעבור את הנהר דפרשת ויצא שתרגם פרת, לעשות מלאכתו דיוסף, ולפעמים כנגד פשט הכתוב כגון לא אעלה בקרבך, לא אסלק שכינתי מבינך, רגע אחד אעלה בקרבך, אסלק שכינתי מבינך, וכגון אורריך ארור ומברכך ברוך, לישך ובריכך, ולא הרגם כן נבי ואברכה מכריכך שתרגם ואברך מברכך, וכן ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקמנה, וכן לקראת נחשים שתרגם אלחין לקדמות נחשיא, וכן מקוצר רוח לאחת הנסחאות, ולפעמים כנוי כגון ראו כי רעה נגד פניכם, לפי מה שכתבנו, וכן ועיני לאה רכות, האשה הכושית, ולפעמים המוקדם כאחור כגון לפרעה לחומש וכן ואת שתי קצות שתי העבותות, כי לא המטיר ה', כי כמוך כפרעה שתרגם כפרעה כן את. ולפעמים לפי שמוש הלשון כגון ביד רמה הרגם בריש גלי, כי דרך לשון הקדש על דבר שיעשה בפומבי לעין כל ובלי פחד אדם לומר ביד רמה, ובלשון התרגום יאמר בריש גלי, ולפעמים ישנה תרגום תבה אחת לפי פיוכח המעשים כגון לנמות אחרי רבים להמות כמו שכתבנו במקומו וכן ולא תשבית מלח ברית, תקריב מלח, הראשון מלח, והשני מלחא, ולפעמים לגנאי כגון אלהי העמים מעוות עממיא וכן כל אלהים אחרים חוץ משל עשית הדברות שתרגם אלה אחרן למעם כגון ולכבוד מעלה כי גדול ה' מכל האלהים שתרגם וליה אלה בר מניה, ועוד כנוי לגנאי בחוקותיהם לא תלכו, ולפעמים על דרך מכסיס המוכר לחלוק כבוד למלכות או לאדם שראוי לחלוק לו כבוד, כגון למה תעשה כה לעבדיך, למא מתעבר, תגנו איננו גדול וכגון הוא היה עושה, מממירה הוה מתעבר, ואפשר שהוא ע"ד האמת לפי שלא היה עושה הוא בעצמו, ולפעמים ע"ד עבר ועתיד שידבר לשון הקדש עתיד במקום עבר או בהפך, כגון אז ישיר, בכן שבח, וכן בכל דבר ההווה שידבר לשון הקדש לפעמים לשון עבר ולפעמים לשון עתיד והתרגום יתרגם בכלם לשון הווה, כגון יקח את האותל וכל הפרשה, וכן כסה הענן את המשכן וכל הפרשה וכן כלם, ולפעמים יהיה הדבר בלשון הקדש בלשון זכר ובלשון תרגום יהיה נקבה או בהפך, כגון זאת הבהמה, ולאביו שלח בזאת, דין, בעבור זה, עליו זה בנגב, רא, ואפשר בעבור זה שכוונת הפסוק להיותו מוסב לדבר שיהיה לשון בשתי הלשונות, וכוונת התרגום שיהיה מוסב לדבר אחד, ולפעמים להחזירו ע"ד האמת כגון למה תעשה כה, למא מתעבדי כדן, לפי שהוא עצמו לא היה עושה, ובלשון הקדש נקרא עושה לפי שהוא היה הסבה, ולפעמים בלשון הקדש חצי הפסוק לשון יחיד וחצי הפסוק לשון רבים ובתרגום הכל בדרך א', ולפעמים יבוא לשון הקדש בארמית כגון ומה חמאתי לך, חמית, את אשה דוה, מוטאה, אבל וכי ויוד, וכן כי תפגע יש בהם מעם, ובשני מקומות לפי שנסתפקו לו אם אחד כמד על חברו כדרך יגיד עליו רעו, האחד בסדר ואלה המשפטים כי תראה חמור שונאך שתרגם ארי החזן, והיה לו לומר ארי תראה כמו שתרגם כי תפגע, ארי תפגע, לפי מה שכתבתי שם, והאחד בסדר כי תשא ולא ילן לבקר ובה חג הפסח שלא אמר בו בר ממדבחה, ובשניהם מדבר על האימורין שהרי בשניהם הרגם, תרבי, ועתה אחל לבאר המלות על הסדר בעזרת העזר ית'

א (א) בראשית בקדמין . וז"ע למה לא תרגם בקדמיתא כמו וירא ראשית לו וכן ויסע לוט מוקדם .

ויהי בנסעם מוקדם . אבל לוט שם העיר לראשונה . מלקדמין . אשר עשה שם בראשונה . בקדמיתא . וכן בתחלה פסוק שלמעלה ממנו . ויראה שבה להורות שלא היו תחלת הברירה וכן כתב רבינו שלמה ז"ל : (ב) ברחפת . מנשכא . על גזוליו ירפח . מתחופק : (ד) וירא אלהים את האור תרגום וחזא . וכן כל וירא בלשון פרשיות . וכן בסוף הסדר וירא ה' כי רבה וכן בתלדות נח וירא אלהים את הארץ והנה שחתה . כי חורק רחמי לדיק . וכן בסדר וירא . וירא ה' כי שנואה לאה . ובסדר ואלה שמות . וירא ה' כי סר לרעות . ובסדר לך לך . ואלה אל ראי . חזי בלח . חזי אלא שרית חזי . שבגיל שהזכירה ראיהה אחרת שהוא אלהים הראיה . ועוד כי ותענה שרי לעין כל . בחר לחי ראי . דמלקח קיימא אחמי . ובסדר בא אל פרעה . וראיתי את הדם . ואחמי . ראה אתה אומר אלי . חזי . יראה כל זכורך . יתחזון . לרעות את פני . לאתחזה . ולפי פשוטו נראה כי הוא מוסב בלפי השכינה כמו שדרשונו רבותינו ז"ל כדרך שבה לרעות כך בא ליראות . ואש"פ שאפשר לפרש בדרך אחרת . אבל וראה כי עמד הגוי הזה . וגלי קדמך . ותרגם ראה אתה אומר אלי . חזי . והעטם הפסוק וראה כי עמד כלומר גלוי וידוע לפניך שאין אתה עתיד להחליטם בזאת אחרת ואש"פ שיחפאו לך מה שלא יתכן לומר כן בפסוק ראה אתה אומר . ארדה נא ואראה . לפי שהתרגם ארדה אחגלי . כמו שהתרגם כל ירידה שבמקרא שהיא אלל קודשא בריך הוא . ולא תרגם ואראה בלשון גלי ואמר בו וארין . ולפי שהענין מדבר על מה שעבר אדע"פ שהיה גלוי לעין כל הנהג כמו שהתרגם איהם הכתובים " למעלה וירא אלהים את בני ישראל ודע"פ אלהים דסדר ואלה שמות . וגלל קדם ה' . וכתוב במקומו וירא מלאך ה' מתוך הסנה . ואחגלי . וכבוד ה' נראה בעין הרגס אחגלי . ואריך לבאר העטם מאחר שלשון הראיה מוסב אל העבראים למה אינו מתורגם בלשון חזא . ואם התאמר לפי שאינם רואים ומשיגים כל הענין כמו שהוא . א"כ מה נאמר בלשון ראיה שהיה אלל קב"ה כגון ראה ראיתי את עני עמי וחולתי שמתורגמים בלשון גלי . כי ראיתי אלהים פנים אל פנים דסדר וישלח . ארי חזיתי מלאכיה דה' אפינ בלשין . תרגם ראיתי בלשון חזא וכן וראיתי את אחורי . ויחזו את האלהים ויאכלו וישאו . ותרא הארון . וירא את מלאך ה' דבלעם . ותרגם וירא מלאך ה' אליו בלבית אש . ואחגלי מלאכיה דה' ליה . הגם הלום ראיתי אחרי ראי . תרגום ראיתי בלשון חזא ותרגם ראי בלשון גלי . ואריך לפרש גם כן מהו וימראה מלאך ה' למה לא אמר ויקרא לה כמו שנאמר בס' וירא . ויקרא מלאך ה' אל הגר . ונראה לומר שבמקומות שהתרגם בלשון חזא היתה המראה בעין פנים אל פנים . ודלית לדבר . כי ראיתי אלהים פנים אל פנים שהתרגם חזיתי . וכאן נראה כגון לומר ראי אלא שריית חזיא כלומר התחלתי להיות רואה פנים אל פנים יוהר משהייתי דגילה למפרע שלא היה אלל בעין גלי . כתרגום וירא אליו . ואחגלי . ליה . ראיתי את העם הזה דכי השא . גלי קדמי . ואש"פ בענין משה העגל נעשה לעין כל לפי שלא על אחור ענין בלבד הוא אומר אלל על קשי ערפם כמו שנאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא . וכן כי ראיתי את כל אשר לבן עופה לך כל הרמאות אשר הוא משהדל לעשות לך תמיד . ומ"מ נריך לפרש למה לא הרחיק ממנו ית' חוש הראות כדרך שהרחיק ממנו שאר החושים והתנועות . ויש להשיב כי בשאר החושים המקבל החוש הוא המושג מזה החוש שהגיעו שאם שמו נמצא שהגיעו הקול ופגע בו . וכן הריח . וכן המושם . ולכן תרגם וירא ה' את ריח הניחח כמו שהתרגם גלן ויפגשו . יקרה ה' לקראתם . כעטם שרי לא מתאווה שכתבו הכתוב בו אבל הראות והואה הוא המשיג ואינו מושג ולפיכך שריית חזיא רואה תרגם יקרא כמו וירא את אלהי ישראל . ויחזו את האלהים ויאכלו וישאו . כל לשון במעמד ראי סיני בין במורה בין במשנה הורה כמדומה שמתורגמים בלשון חזא . לפיכך נראה לומר כי בהקין היה לא כדברי האומרים כי במראה הגבוה היה . וזה עטם הפרש תרגום וירא כי בכל דבר נראה לבדיות לעין לא יתכן לומר בו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם . אבל על הדברים שבלב ועלמים יתכן לומר כן כענין שאר"ל . כל דבר המסוב לבב נאמר בו ויראת מאלהיך . ומה שהתרגם וירא ה' כי שנואה לאה . וחזא . לפי שהיה גלוי לכל שהוא היה אורב רחל . והיה מזוי אללה יוהר מלאה כמו שהעיד עליו הכתוב . ויאחב גם את רחל מלאה . ותרגם כי ראה ה' בעיני דבתריה בלשון גלי לפי שכן נראה לומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם העליון וחלשיות הדעת שהיה בלבו עז . כי עז . ארי עז . והנה טוב מאוד דיוס השי' . תקון ומסורת עליו ו' באורייתא והוא ממושם . וכן לא טוב היות . לא טוב הדבר דיתרו . כי טוב בעיני . ה' דבלעם הייבס בעיני ה' . ההקין ואל וישמע משה ויעב בעיניו וספר . וכן ויעב בעיני הדבר : (ה) לאור יום . יום דמתרגמינן יומא ו' באורייתא ופירושו יום שמש בלא לילה . ובמקום שמתורגם יום או יומין פ' יום ולילה ודלית לדבר תרגום ארבעים יום וארבעים לילה . יומין . וכן כי ענן ה' על הרשען יומם . יומם ויפגשו הש' . עמוד הענן יומם . ועל כן מוכיח בכלל אחר כן לילה . אחד עשר יום . יומין . ואש"פ שמשמעותו יום ולא לילה . וכן כל דבר שמתכוון ביום שנאמר בזה יום . אש"פ שמשמעותו יום ולא לילה . לא האריך לתרגמו יומא לפי שלא היה בזה הכוונה להורות על הענין אלל דמילא הוא דשמעת מינה : (ו) בחרתה לרקיע . דמלרע . מעל לרקיע . דמלע . לרקיע עיון במקומות שנאמר מהחז ומעלוי . מתחת השמים דיוס גלויים מתחת שמיא . ויעל אלהים את הצרעה . מעלוי . מעל ראש דשר האושים . משליו . עמוד על הגמלים . עליו . ונראה לפרש שם הפס' בין דבר שהוא מוחז על דבר בסמוך ממש . ובין דבר שהוא הרבה למעלה או הרבה למטה ממנו . ואריך לעיין את כלם ואחר יתבאר זה : (יא) לבינו . כליון . לנייה

לזוהי חרנוס. למינהו לזוהי ת' כאלו הוא ציוד הא' בלשון רבים: (כא) אשר שרנו. דלחרישו וכן היונה האדם. ד'יפ' חקלא. ואלו היה כתוב בשדה היה מתורגם דנפק בחקלא או דיפוק: (כו) נעשה אדם בללמו. לזכא חרנוס. וכן ואלו חין. ולזוהי. וכן אמרה את האדם. ונראה שכל אדם במשמע אדם הראשון. אדם קרא ומרגוס. והאחרים שהם על כלל המין אינם חרנוס: ובכללם אנשים ונשים. ורואים לדבר וירא כי חין איש. וגם איש אל ירא. איש חרנוס. ונריך לדקדק את כלם: (כו) בצלם אלהים. המסורה עליו אלהים יחיד קרא וחרנוס ג' בחורייתא בללם. בדמות. בללם. והייחוס כאלהים כדברצין חרנוס. וכן ויראו בני האלהים את אלהים את הקלל. עד האלהים יבא. דיינה חרנוס. אלהי האלהים. אלה דיינין. כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. מלאכיה. וכן כי שם עגל אליו האלהים. ורוח אלהים מן קדם ה' להפגה סמכה לשם כמו עיר גדולה לאלהים. וז"ע למה היתה כוונה לזנקלום בזה. ונראה לומר שהיתה דעתו כי להפגה הענין סמך מלת בללם אל השם. ואעפ"כ לא רצה לחרנוס כשאר השמות שהם קדש כדי להרחיק הגשמות. וכדי למעט את הענין היתר על לבן הקדש בעלמו. שלא יאמר אדם שהיה לגמרי דומה לו. וכן ה' שמו באיש מלחמה. וכן קרא שמו. והידיים ידי עשו שאין להם חרנוס:

ב (א) ויבולו. ואשכנזו. וז"ע ח"ך לא חרנס ואשכנזו. ונראה לפי שכתוב אחר כן ויכל. וכן חרנוס חכלנה מלמעלה. חכלנייה. וחרנס בלילת יו"ש משכלל בשופר. ונראה לומר כי חקון הדבר וגמרו קרא שכלול ויורה על זה מה שאמרנו בבראשית רבה בסוף פרשה ח' לבריאה השמים קדמו שנאמר ביום שעות ה' אלהים ארץ ושמים. ונאמר ה' בכתבה יסד ארץ וגו' כמ"ש רש"י אלא ויש ה' את הרקיע חקון על עמוד. ועוד רואים ברורה כי בחפלתו אלו אומרים בנה בייך שכלל היכלך. ובהשענות. בצנייה דמקדשא ובשכלויה דהיכלא. ובמוסף המועדים והראו בצנינו ושמתנו בחקונו הרי שאלו מזכירים חקון בלשון הקדש במקום שכלול בלשון ארמית ובז"ר פ' ד' מביא על זה ברורו שמים שפיה. וכן ראוי לפרש ושוריא יתכללון דספר עזרא. ולא כמו שפ' המפרש והחומות יסדו. ומ"ש בז"ר לא יקשה לנו שהרי אנהלום שהרגם ויכלו ואשכנזו וא"כ אף השמים קדמו לשכלול כי הוא הביא רחיה מן הכתוב: (ה) בי לא המעיר הרי לא אחיה ה' מערה נריך לפרש למה המעיר בין אחים למערה ח"ך לא חרנס ארי לא אחיה מערה ה'. ובסדר ואלה תלזו כבה המוקדש מחומר: ואדם חין לעבוד את האדמה. והאדמה חרנוס. והמסורה עליו"ז. ב' בפרשה והשקא את כל פני האדמה. וחד בוישע יתרו. מנחם אדמה. מדבר אדמה. אבל עשר מן האדמה. מן האדמה כל העץ נחמד למעלה לעבוד את האדמה. ארעה חרנוס. וכן שאריון כליון. גם נריך לדקדק ולרלות מה שכתוב רש"י וחד יעלה מן הארץ מאין הוציאו כי לפי אותו ענין נראה שכל אדם הראשון חרנס אדמה וכל מעלה ממנו לפי מדרש ב"ר. והשליש ע"פ מה שאמרנו אדם ממקום כפרתו נברא והוציאו הר"ם בספר עבודה בבלכות בית הבחירה וז"ע. מן האדמה דפסוק וינער דמחין ליה. ונראה כי גם שם ארץ כולל הארץ ולפיכך נקראת ארץ לפי שהגלגל רץ וסובב אותו כמו שהוצא בספר הפרשים. ואדמה שהרגם אדמה ר"ל מקום העפר לבד בלא הרים והיו חקרא אדמה ולא חקרא ארץ ולזה הכונה אמר עפר מן האדמה. ומאחר שאמר עפר לא הוצרך שם לחרנס אדמה אדמה כי חקרא ארץ ולא יתכן לומר ארץ על ראשו. ולפיכך חרנוס ואלו חין לעבוד את האדמה אדמה כי עקר עבודה האדם זה לא נהיה ולפיכך אמר עובד אדמו ישבע לחם. על אדמת מארים וכן והשקא את כל פני האדמה. כי האדמה יעלו מן הארץ שם בכלל הארץ וישקו את כל פני האדמה. ויפירם מנחם אדמה שהיה מתורב באדמה שלא יצטנו ע"י כיפין כמו שהוא במחלתיו והוציאו הר"ם בספר עבודה. והקשה לתרץ בזה לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. ולפיכך אמר וחד יעלה מן הארץ והשקא את כל פני האדמה כי הוא הוציאה להשקות ובה שער עבודה האדם. ואעפ"כ שכתוב משקא הרים מעליהו לא יקשה לנו כי הענין כן הוא בודאי ולספר נפלאות הבורא ית' ועניני יעירותיו ובריאותיו והנהגת פדור עולמו בא. ומה שהרגם כל שאר אדמה ארעה ילפי הכונה שהיה הכל נכלל בזה כל מה שחתם הגלגל הארץ ושאר המקומות כמו שהרגם והלכת לאהלך לקרוד. ואעפ"כ שנקר חרנוס למשכך אלא שכונתו היתה שישבו לעריה כי בודאי ערים בנויות היו להם. לא לאהלים לבד. ולשון הקדש ח' בו לפי דרכו כפי רגילות ותמות לשוננו כמו איש לאהלו ישראל. ורבים כמוהו. והחרנוס חומר ג"כ כפי שמום לשונו וכן בדרגה מקומות. והייחוס סבור לומר כי מה שהרגם אנהלום מלשון ארץ ארעה. אלא ממלת רצון שהרגם רעשו לפי שכל רצונם אורה בעבודתם. בחרישה ורעייה ונטיעה וחסירה וסירה וסירה עליו. ואח"כ חמתי כי טוב לומר שכונתו היתה מלשון רצון כמו ומרצאח שבתותיה. וארץ שם כלל מלשון רצון כמו שנקראת תורה בעבור שנתנה להורות או יהיה ארץ כמו ארצה. והענין להורות כי הכל נברא בכונת המכוין ובהשגחה המשגיח וברצונו ולא בזקרה. ורמז זה בארץ כי תולדת הארץ מזה תולדת השמים כמו בשול הסירות ושאר הענינים. והם הם הסבה ברצון הבורא ויחבר וא"כ הכל בכלל. וכל זה להוציא מדעת האמונה הבורחת האומרת כי אין השגחה השם ית' בזה שהוא מגלגל הירח ולמטה. ובז"ר פ' ה' למה נקראת שמה ארץ שרצה לעשות רצון קוניה. ובפרק שלוח הקן מזה קן בראשו של אדם מהו אחרי ליה ואדמה על ראשו. ופרש"י ואעפ"כ שהיה בראשו לא אברה את שמה ש"מ אדם גופיה אדמה הוא מדלא אברה את שמה דלא קרייה עפר והשחא נמי על הארץ קריין ביה עכ"ל. ובודאי היה יכול לומר ועפר על ראשו. אבל לא וארץ על ראשו. ולפי זה מה שפי' ר' יונה על פסליל לארץ בשם עלה לפי שששין הבור שבו נזרפים הכסף והזהב מן המעולה והמשובח שבמניי העפר איננו נכון אלא

אלה ח"כ רחוק ונפרש מן המעולה שנמצא בכל הארץ. והנכון בהרגום אדמתה שנפרשה זו כדי שלא לכפול
 הלשון ההרגום כן. שהרי קדמה שחיהם מלת ארעא כמו נהוים נהוים. אבל בשפ' וישמע יתרו העטם כמו
 שכתבתים. וכן משא אמר פרדים אדמה. אדמתה: (ו) ויפח באפי נשמת חיים. נשמתה דחיי רפי. וכן כל
 אשר נשמת רוח חיים באפי. דסדר חולדות נח. וז"ע כי בסדר אדם נצבים את החיים ואת הטוב. החיים
 והטוב. ונחמה בחיים כללון חיי בדגש: (ח) וישם שם את האדם. ואשרי ולא הרגם ושוו. וכן ויניחם.
 ואשרייהו [בחור הגן הביא בסדר לך לך]: (טו) לעבדה ולשמרה. ז"ע כגוי הנקבה על מה הוא מוסב לעבדה
 כי בהרגום יש לומר בגימטא לשון נקבה. ויש לומר על האדמה ואצ"פ שאין לה זכר בפסוק. וכן מנחתו אחר
 כן בפירוט ר' דוד קמחי: (יח) אעשה לו עזר כנגדו. סמך. אלהי אבי בעזרי. בסעדי:

ג (א) והנחש היה ערום. ערים תרגום. נראה שאין נוסף לשון הכמה במיני הנפחאים השפלים כי אם במין
 האדם לבד. ועוד כי לא הכמה העצמי הנפחאים על מנחם בוראם: (ה) ונפקחו. יפתחו בשמין אחר
 לנקבה. וכן ההייה חספיה: (ו) להשבייל. להסכלל ביה: (ז) ויתפחו. וחטיו להון. וכן הוא בענין אחר
 וחטיו. וז"ע למה הוסיף להון. וכן ומנחם אפה. להון. ונראה לומר כדי לזווג המלות: (ח) את קול ה'.
 קול מיוחד. השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש. וכן את קולך שמעתי. קול מיוחד: לרוח היום
 למח יומא. צריך לפרשו: (יא) ל' אתי אכול ממני אכלת. אכלת. ואפשר מפני שהוא סוף פסוק:
 (יב) אשר נחת עמדי. דיתבך: (כו) יסופך ראש. דעבדת ליה מלקדמין: (פז) הרבה ארבע עלבונך.
 אסגא אסגי בחירק. וכן אכל הנר. ונראה כי לך לא תרגם אסגי בצרי כי הוא תרגום ה'רבה שהוא צווי
 וז"ע כי בעקדה מנחתיו צרי וצריך לראות בשאר התרגומים: (זו) כי שמעת. קבילת: ותאכל ואכלת:
 (יח) וקץ ודדך. וכוזין ואעדין. בדגש [בענין הביא בסדר ראש]: (יט) עד שובך. דיתחתב פי' עיי
 אחרים כי אין דרך העולם לקבץ אים את עמו: ואל עפר חטוב. חטוב. וז"ע למה לא תרגום חתב.
 ואולי בעבור כי מנחם שם כל יסודו בעבור אחריו קבורתו: (כא) בתגות עור. לבושין דעם על עורה.
 הרגמו לפי המדרש והוא כנגד פסוק הכתוב שם בו הדמיון: (כב) מבטן לדעת טוב ורע. תרגום ל'גיה
 למידע סב ובים כי מוסב על בעלמא והוא ע"ד מה שדרשוהו רז"ל בבב"א פכ"א במדרש דעת על פסוק לסומתי
 ברכני פתרה ובמלחא פ' ו' והביאו הר"ם בהלכות חטובה פ"ה. ובתקדמת פרכי אבות פ"ו ובתחומא
 בפרשה ויש אל יתר חותנו בע"א. ויש שונים בלשון הר"ם ואומרים שהוא קורא מיניה למידע סב ובים רפי.
 כלומר מין האדם. וחס ליה לבב ז"ל. ומה שהזכיר הן מין האדם הוא פי' הן האדם. ואצ"פ שכן משמעות
 המקרא לפי הדגש. אפשר כי שגוי העשמים בהרגום לא היה בשביל כונה זאת אלא מפני החוססת שכל
 בהרגום וכן אבי כל חושש כחור ועגוב ורבים אין מספר: וחי לעולם. לעולם תרגום: (כג) לעבוד את
 האדמה אשר לוקח משם. תרגום בארעא. וז"ע למה לא תרגם ית כמו ואדם אין לעבוד את האדמה. וכן
 והשקרא את כל פני האדמה. ית כל אפי:

ד (א) קניתי אים את ה'. קניתי נגדא מן קדם. וכן את אביה היא מחללת מקדושת אביה לפי שאי
 אפשר לקנין ההוא בלתי הש"ת כי הכל מאתו וגם בלשון קנין נקשר בו. או קנה מיד עמיתך:
 (ג) מסרי האדמה מנחה. מליבא דארעא קורבנא. צריך לבאר. כי כל פרי האדמה שנחמה ליבא. ותרנא
 פרי העץ פרי אילנא. גם צריך לפרש למה לא תרגם מנחה מנחתא כמו מנחה דבענין הקרבנות. ואם
 נאמר ההם הוא מנחת הסלת או מנחת או מנחתת מה שאין כן בזה. אכתי לימא תקרובתא כמו וסורידו
 לאים מנחה. אבל גבי הכל שהיה מן האין גדיון היה לו להרגם קורבנא: מנחה לה' קורבנא קדם. ז"ע איך לא
 תרגם לקדם כי כן יתכן על לשון אייתתה: (י) מהעשית עבדת. ויש מסורה. קול דמי אחיך קול דם ורשין
 דעמדין קבלין קדמי. ז"ע בהרגום אחר. כי קבלין לשון זכרים ושאר הפסוק לשון נקבות. ואמנם יש בזה
 כ"א קבלן: (יא) לקחת את דמי אחיך. קבילת תרגם אחת כמו לקחה. ואפשר לומר למה לא תרגם לקבלת
 לפי שלא מנחא כדכחו ורפתח את פיה ותקח. שאם היה כן היו נרמזים שני ענינים הפתוחה והקבלה. אבל
 לא היה פתוחה אלא קבלה והוא עומה קרבת פתוחה. ואילו היה שם פתוחה ממש היה נחשבת עם
 הדברים שנבדלו בין השמעות כמו פתוחה הארץ דקרח. ולקחת גם את דודאי בני ויתבין תרגום. כמו
 ולקחת בדגש ה"ו: (טו) כל הורג קין. כל קטולא קין: שבעתים יוקס. לשבעא דרין יתפרע מניה:
 (טז) בארץ נוד קדמת עדן. דהות עבדא עלויה מלקדמין בנגחא דעדן. יש לפרש שהיא עשויה בשביל
 מחלה בנן עדן. וכן תרג' בן עדן מקדם. מקדם לגן עדן. וכן כלם בפרשה זו חוץ מקדמת אשר דסדר
 לך לך. מקדם לבית אל ממדח. וצריך לבאר הפסוק: (כה) שתי לי. יסב לי אבל ה' נראה שהוא תרגום
 חן: (כו) אז הוהל לקרא בשם ה'. בכן ביומוהי הלו בני אינשא מללאלה בשמא דה'. פירשו בו נמנו.
 מלשון חלילה. וז"ע היכן מנינו לשון זה בהרמית. כי חלילה לך לשון הקדש הוא לא ארמית. ותרנא קושא
 אינון דיק. חלילה לעבדיך. חס לעבדיך. לא יתל דברו. לא יבטל. ויש לפרש מלשון חל דחמר חדת ואל
 דחמר עתיק. כלומר החמיו ורשעו. כמו שאמרנו בפ"ק דר"ה הא מקמי דלחמיא הא לבתר דלחמיא. ובכמה
 מקומות. ואצ"פ שאינו רגילין לקרא כל חלא שהוא חוץ בדגש. ובאן את קורין חלו הלמד רפי. הרי
 מנחא גכ בפ' ערבי פסחים לא לישתי אינש מרור בהרפות דלמא אנב חוליה עייל ביה ויבטל אמריה
 ופי' קיווא שנותנים בו תפוחים כמו שאמרנו צריך לאקשויה. וקשה על זה שאינו לשון הקדש כ"א לשון ארמית
 ואל:

פירט אלף שלל הוצרכה בכחוב מלת חשבון. אע"פ שהזכיר כך חשבון. לפיכך נראה לפרש כמו שכתבנו בעבור שהזכיר עשרה חמורים שהם לשון זכר. ואע"פ שכללו עמהם עשר אחיות שהם לשון נקבה. וכן יס' לומר בזה המתורגם דא כגון מחנה אליהם זה בעבור כי משמיהם לשון נקבה הוא. בעבור זה עשה ה' לדא אל פרעה וכתבתיו במקומו. ויש לנו לומר כי רש"י היה שורר כי לא רז אל חכם ליה. אלא שכתבנו זאת בהשגחה יתכן להרגם ודין ל' יהוד לפי שיש שם פרט שור שה כשבים וגו' אבל כאן אין זכר פרט אלא כלל לשון רבים. והיה לו לומר באלוין. ולפיכך פ' כי הוא מושב אל כך החשבון שהוא ל' יחיד. וטוב היה לו להרגם דין שאין בו חלוק כי אם בין זכר לנקבה. יותר מלהרגם באלוין שאין להרגם כך אלא במקום באלה. וז"ל בתרגום טבור הטבור. טבורה. הטבורה. וטמא. הטמא. טמאה. הטמאה. כי תרגום והיה הטבור, דכ"א. וכן תרגם טבורה. הטבורה. אך תרגום טבור דכ"א. ותרגום הטמא מטמא. וכן תרגם טמאה הטמאה. אך תרגום טמא מטמא. וטבורה היא דטבורה. ודכ"א תרגום. ולח"ש אשר ישכב עם טמאה. עם מטמאה. מכל מקום מצינו מלת בעירא בזה לזכר ולנקבה. העוף הטבור טמא דכ"א או בנבלת חיה טמאה דסדר ויקרא חיתא מטמאה או בנבלת בהמה טמאה. בעירא מטמאה. וביה מחיין קדוש ותהא משריפת קדשא. וימחית. הביא בסדר נשא על ומהא אל מי המרים: (ט) באו אל נהי עם תרגום. וכן ויבאו אל נח. ותרגם כן מפני שדרשו בו מחליין באלו. דכ"א. ונראה שדרשו כן מללל כחית לשון הביא כמו שדרשו תבא הביא בסדר וילך גבי יהושע. אבל יבא אליך לוהק: (יא) כל משניות חסות רבה. קרא לתרגום. ויזכור ה' את נח. וזכיר. וזכרתי את בריתי אשר. ויזכירנא. כי ויזכירנא הוא תרגום ואזכיר את בריתי. וזכיר לעיין וזכרתי את בריתי יעקב. וזכרתי להם ברית ראשונים. וזכירנא משמעותה שהם זכורים דכ"א וזכור אני. ובכל מקום שמתאם לשון זכירה או פקידה אלף השם ית' לא רצה לתרגם לא בלשון עמיד ולא בלשון עבר אלא כלם בל' הויה. כמו ואף את בריתי אשרהא אזור ויהאזר אזור. אף דכ"א. ולא רצה לתרגמה אדכ"א. כמו פקוד יפקוד דויתו יעקב. ושל ויהי בללל מדכ"א דכ"א. וכן משמעות כלם לפי שאין שבהם לפני כסא כבודו ותמיד הוא זכר את הכל. ואע"פ שדברה תורה בלשון הקדש בלשון בני אדם בזה הענין להזכיר בו לשון עמיד ול' עבר וגם בשאר ענינים הרבה. אבל התרגום לא דבר כן. ואפשר שלא נתן לו רשות. וכל זה להרחיק הגשמות ולהויתו מלבן של בל' אדם. וכן ומה יגדל כל כח ה' שתרנס בני כען. ולשון זכירה זה בני בל' התרגום בין בלשון הקדש נראה לפרש שמשמעותו מהם שלא יבא כי אם אחר ההשלמה והשבה שאל' לא היה הדבר נאות אלף השם וכן שהיה התרגום מתרחק ממנו בלשון כמשפטו בשאר ענינים בהרבה מקומות ובהרבה מקראות. וכן זה. גם מה שאנו אומרים בר'ה כי זכר כל ההשכחות כלומר לא נשכחו ממך ואע"פ ששכחו מן הבריות. לזכור ברית עולם. לזכור. ולא תרגם למדכ"א כפי דקדוק ה' לפי שהיה ל' עמיד: (י) ויכלל הגשם הביא בסדר חיי: (ד) דרי אררט. טורי קדרו. יש דגש בדגש: ויצא יאל' ושב. ופקס מסק: (ט) וישראל ידו ויקחה. ונסבה. ובמשנה תורה בדגש הסמך ורפי הבי' וכתבתיהם בל' כי תבא: (יא) והבא אליו היונה. ואחת. ולא תרגם ועלת כמו יבאו אליך. באלו אל נח. לפי שלא דבר על כניסת היונה. כי אם על חזרת שליחותה. ואפשר שעל החיבה נחה. והוא הכניסה אחר כן. כמו שכתבנו וישראל ידו ויקחה יבא אותה אליו וגו': והנה עלה זית ערף בפי. והא ערף זיתא פלח' בשומה. זע"ש כי היינו סבור כי תביר הוא תרגום של ערף כמו שתרנס כתבירא ולא כן נראה לפי פסוק אלו הענפים. כי מנהגו לחבר היוספת עם מה שקורס הדרתה או טעם אחר שהוא במקומה כגון ויאל' יוסף על ארץ מצרים. ופקס ויבא שר' על ארעא דמצרים. לכך נאמר כי תביר תוספת הוא. ומחת תרגום ערף ויש בו סימן לנקבה כלומר דפ'ה. ואע"פ שבלשון הקדש הוא לשון זכר לא יקשה זה כי כן מצינו בהרבה מקומות. ואין ראוי לפרש מחת מונח שא"כ היה לו לומר מחית. כמו יחית. ואע"פ שיוכל לפרש כי כוננו לומר הייתה מ'מ אינו שיהיה לו לומר אחיפת כמו ונתח בגדו ואחתייה ומה שראה אנקלוס להוסיף בו בזה הענין מלת תביר שפי' שבור האדום כי אלו היה העלה שלם לא היה הדבר נכר כי קלו המים ואע"פ שהיה לח כי אפשר שיהיה מיד מן האילן משמע ע' המים שהיו מכלים את הכל. כמו שיש לנו לחשוב שהרבה עלי אילנות היו צפי' עם המים בלל ספק. אבל מאחר שהיה שבור היה לו הבין שזהו שבערה אחוה בפייה מן האילן בכח ואין ידע נח כי קלו המים. וטעם קמיות ערף נראה כי הוא להורות הפלגת הענין כי בכח שברה וטרפה אחוה. וערף בפייה לשון זכר ונקבה כמו ורוח גדולה חוק וכן אני אומר בכל הדומים לו הכתובים בספר מכלול. ואע"פ שהוא לא הויתו מכללם. ויש לתת טעם בזה שיהיה אח הגולה אשר גזל בקמץ לרמוח מה שדרשו בו רז"ל כעין שגזל יחירי שהקמץ מורה הפלגת הענין ושלמותו. וכשהיה חסרון בענין כגון ויבא אל הגר ותהי ישוב הקמץ לפתח לפי שהכניסה שיה עין הרע בעבורה והפילה כמו שדר"ל. כך ששמתי. או שלא יתיה האמת כן כגון ואמחתהו גבי שאלו שב הקמץ לפתח לפי שלא עשה כן כמו שאמר: (יג) בארחת וטעם מלוא. בשית מלוא וחדא שנין לפי שהוא לשון נקבה. וכן תרגם שנין. ובפ' ויהי מקץ הנה שבע שנים בלח. שניא. ואפשר כי לפי פרט הענינים יתחלף התרגום בהרבה מקומות ונעשים ונשגא יומא ולא תרגם יומין. וכן בפי' החדא שיה עד יום האחד ועשרים. יומא חד ועשרין. וזע"ש למה לא תרגם עשרין אחד. ויש לומר כי מנהגו לסמוך השער ליומא: (טו) וירברר ה' אל נח. עם תרגום וכן תרגום אליה דכ"א וכל דבור דאסרן לאסרן ולאסרן תרגום: (טז) צא מן התבה. פוק בשורק. ומסורת עליו דליק. ולא

ו (ו) שופך דם האדם בדם דמו יפוך. דיבור דמיון דלגושא כסדין ממומר דייניא. לא הוסיף. כמו מיד ח'ס אחיו. ואפשר מפני הספק העצמים שבמלת שופך. וכן ונתן כפליים. ממומר. וכן הוא היה עשה דיוסף. מממריה. וז"ע למה לא הרגם על מימרו כמו שתרגם על פי ה' וכן עלות ע"פ פרעה ואפשר מאחר שאין כסוקו על לא הרגם כן ואע"פ שתרגם דבר ה' בזה על פתגמה. וכן ותמרו את דבר ה' לאלה הדברים על מימרה כי הם משעוהו הלשון כך הוא גל לא יפול בו ל' ביה. שגאמר במימר: (יב) זאת אות הדבר. דא לא קיים. וכן זאת אות הדברית בפרשה. אבל למחר יהיה האות הזה דערו. הדין. כי אות משמים זכר ונקבה בתרגום כמו בלשון הקדש: לדורות עולם. לדרי עלמא. לזכור ברית עולם. קיים גלם. ולרפך עד עולם. עלמא. ברית עולם ולאחות עולם. עלם: (ג) והיה לאות ברית. קיים. ז"ע למה לא הרגם הראשון קיימא: בניו ובין בין. מימר בכל האורה: (ו) היוצאים מן הציצה. דנפקו. וכן ובני ישראל יוצאים ביד רמה. נפקו. וכן העם היוצא ממזרים דוירה בלה. נפק. מפני שבכר יצאו. אבל היום אתם יוצאים. נפקין תרגם: (יש) נפצה. כל הארץ. אזבדו בכל ארעא. ויפה ת' שהארץ לא נפצה אלא הם. וז"ע וישע כרם. וישע אשל. ובציר. ויסע. ובסר. ויקח. ונסיב. וינע. וקריב. [ויחל הביא בסדר בראשית על אז הוחל]: (כא) וישרת בן היין. ושתו. ולא תרגם ושתא: (כג) ויקח גם ויפת את השמלה. כאותא. כי היא כסותה לבדה היא שמלתו. תותביה. ואפשר לפי שהוא סתם אצל כסותו ת' כן שלא לכלול את הלשון. כמו מסירין ייבין והרבה במורה. ופרשו השמלה. שטיפא. חותמך ופזיך. שטיפא. לטוט בשמלה. ת' ונתן מכרכא בשטיפא. ויחלף שמלותיו. כסותיה. כסותיה. כסותיה. שטיפא. שמלה לא בלחה. כסותו. על שמלה. כסוי. והלחיו שמלותים. כסותכון. ובגד ללבוש. וכסו למלש. ובגדים דוויאל העבד ולבושין. ויקרע יעקב שמלותיו. ויקרעו שמלותם. לבושויה. ולבושויה: ויבסו את ערות אביהם. וכסיו. וכן וכסו בעפר. ויבסויה בעפרא. לא תחמול ולא תכסה עליו. רבסי ולא יכסו. יבסויה. כסו ים. חפא. תחומות יבסומו. חפו. כמים לים מכסין. דלומא חפן. וכסית את אלהך. ותכסי. ויכס העין. והשא עננה. ולא חולל להעלים. לכסויה. ופסית אורו. ותחפי. וכן מבית ומחון תכפנו. מפיס זכר. בלה ל' חפוי. סוככים בכנפיהם. מפלין. וכן כל לשון סכה. וענק עומד עליהם. מטייל. ונראה כי כל דבר העשוי כדי להעלמו מן העין שלא יראה נופל בו לשון כסוי. ורואה לדבר לא חוכל להחלעם. שת' לכסויה. ונעלם דבר. ונעלם מעיני אישה. ונעלם ממנו. כי כסיה פסיה. ומה שאמר ולא תחמול ולא תכסה עליו ולא אמר ולא תכסה אורו לפי שהוא מושאל מכסה אורו ממש בבד אלא שהוא טעם בשבילי לזכור. ונתגבז אורו. וכסית מני כלומר עשית את הדבר הזה בעלמא שלא ארעה ולא אדע כמו שאמר למה תחבא. אימרת. וכן כי נסח' אים מרעהו. נחכסי. כי כוונתו לשון עמיה ופמירה. נראה ששמירה והעלמה יחירה היתה להסדר ממנו ולשוב לארצו מפני פחד דבר אחר או לנודך דבר כמו ותחפיהו שלש ירחים. לפי פנח. וספוגי עמוני חול. ויעמון אותם חתה האלה. תרגם שלהם להפלת העלמא כמו וימחרו בחול. וגססרה והיא נטמאה. וכן למה נחבא לברות כמו שארז' לכן בקש לעקור את הכל כי מאחר שהיה דעמו ללכת היה צריך העלמה יחירה. ומה שאמר אח"כ וכסית מני כלומר בעודך אצלי היית מכסה ממני. וצריך לבאר כל צפוי שבמלכת המשכן שהוא לשון חפוי חוץ מזה ומה לכסותו שהוא לכסותיה. וגל' כי לא היה שם דבר צריך כסוי אלא שנעשו על כך כדי ליפוטו ולנאורו. ובסדר שמדבר סיני וכסו אורו במכסה עור תשם. ויכסין יהיה בחופאה. מכסה להלל. חופאה. ויכסו כל הדברים והאחרים. לכסות כסות ערוה. לכסאה. ככלל את הקדש. כד מוכסן. כסוהך אשר תכסה בה. דחחכסי בה. נגד חלמה. כסות. שמלך. כסותך. וצריך ליבס ופני המן חפו. חפוי ראש. וכדברי רז"ל בשר החופה את רוב הכנס. וכנסו חופין את רובו. וכסה את עין הארץ. ויכס את עין הארץ לארצה. שניהם: ויחפי. וחפא. ונראה כי לא יפול לשון חפא אלא על דבר הצדך כמו מים או עץ. וז"ע למה קוראים חופת חתנים. ולמה אומרים אים פלוני מתחפה על פלוני. ואפשר שאורו הלשון הוא מלשון ויחפאו שהוא במקרא: ערות אביהם וערות אביהם. עריא לזכרון. ובס' אחרי מות יש מהם עריות ויש מהם עריה: (כו) ברוך ה' אלהי שם. תרגם השם במסית ה"א אלהים. ובסוף פרשת וינא אלהים שאלל אברהם במסית רוצה לומר יחיד אבל ואלהי נחור שהוא לשון רבים שהיו לו אלוהות הרבה לא מפיך: **ז** (ה) נפרדו א"י הגוים. ז"ע בראש הפרשה שתרגם אהפרשו גויות. ואפשר שדעת המהרשם כי גויות שם על המחנות. וצריך לפרש ב"כ שאורים ולעושים ולאמים. ולגוון: (ז) גבור ליד. גבור חקיף. נראה שחננו מלשון מלוד שהוא לשון חוח: (יח) נפוצו משפחות הכנעני. אחבדו זרעית. לנקבות רבות. שתרנע מלשון מלוד שהוא לשון חוח: (יח) נפוצו משפחות הכנעני. אחבדו זרעית. לנקבות רבות. וליחידה

לימודה יאמר. אזכרה. וכן חדשים מקרוב באל. אזענידל לנקבות רבות. משפחות הכנעני. גבלי הכנעני. חרנוס כנענא:

יא (ב) בנסעם מקדם. בקדמיתא. ויסע לוט מוקדם. בקדמיתא. צרות קדים. פאת קדמה. קדומה. הר הקדם. מקדם לעין. מקדם לבית אל מים והעי מקדם בלח. מדינחא. מומדינחא. נראה לפרש בקדמיתא תחלת נסיעתם ולא חרגם ממדינחא כי חולי לפי הפסוק יחבאר שלא היו צומחין ואע"פ שכתוב צומחם ספרה הר הקדם שחרגם מדינחא. ור"ל דרשו שהיטעו עצמם מקדמונו של עולם: (ג) ונשרפה לשרפה. ונשרופיון. וכן משרפות מים. ולרבינו הא"ל בשבולת [כל מקום שחמא בחבור זה בשבולת ר"ל בש"ן] ימנית כמו שכתוב חמור נא שבולת ויאמר שבולת] נראה מלשון שורפה חיה כלומר ג' ק"ש: (ז) וגבולה שם שפחם. וגבולו כלו רפי'. כי שם בלל. בלבל כלו דגש: אשר לא ישמע איש שפת רעיו. דלא ישמעון אינם. וכן אשר לא השמע לשונו. דלא השמע. כי מי שלא יבין הדבר כאלו אינו שומע. אבל המבין ואינו רוצה לקיים או רוצה לקיים עויל בו לשון קבלה. כגון והיה אם שמוע וחזריו אף שמוע ישראל חרנוס לשון שמיטה ולשון אינם. נראה שכולל זכרים ונקבות. וגם הוא לזכרים לבד: (כט) אבי מלכה ואבי יסכה. אבואה ולזכר יאמר אבוא:

סדר לך לך

יב (ג) [מזכירך ומקלך הניח בסדר בלק] וגברכוך. ויתברכוך. כי זרעית לשון נקבות רבות.

(ו) עד חלון מורה. משרי. אבל חלון בנות. ככר הירדן. משר חרנוס. וי"ל לפי שמנאח פסוק אחד באלווי מומר ל' רבים וכן מקל לבנה לא חרגם לשון רבים לפי שהיו רבים כמו שכתוב ולו וערמונו. ואפשר שהיו כעין שני מקומות: (ח) ויט אהלה. ופרסיה למשכניה: (יב) כי יראו אותך המצרים. ארי יחזון שלא מינית שחרגם כד חלל במקום כ"ף כמו כאשר הקריב לבא מוצימה או כבא חדרם מוצימה אבל חרנוס כי בכל מקום ארי. מלכד כי נחקה. ואפי' במקום שמשמעותו כאשר כמו כי יקרא לכם פרעה וחולתו הרבה: (י) כי כבד הרצל. ואברהם כבד. חייקן. וזרחה נפשי בגלגל. בפתגמימי. חרנוס לפי ענינו כדי שלא לפסול חרנוס בעבור הכמוד לו: (יז) וינגע. ואייתה לפי הגלות בלשון: (יח) לא הגדת. לא חיות: (יט) למה אמרת. אמרת. ואקח אותה לי לאשה. ודברית. ומסורת עליו לקחה דמחרגמיך דבידא דחיו להון נביא' ג' באורייתא ואקח אותה. ויהי בערב. נשיא הארץ. ולא הבנתי. ויהי בערב דלאה למה חיו ליה אם לא מפני שכתוב ויבא אותה אליו שהיה משמעו שהוליה אליו. ואע"פ שחרנוס ואע"ל יהה. או מפני שהוא מדבר בענין לקוחה אשה. ותקח שרי דבגר. דברת. וישלחו אותו. וחלויא:

יב (ב) ואברהם כבד מאד במקנה. בצעירה. וכן יושב חאל ומקנה. ומקנה רב בעיר חרנוס. מקניהם וקניהם. מקנה קנינו. גיתיהו גיחוי. וכן וינהא את כל מקנהו דפרשת וישב ואח מקנהו ואח כל בהמות דפרשת וישלח: אשר הם אלהים. דפרסיה לפי הגלות בלשון: (ז) ויירי ריב. והות מלואח. וכן אל נא תהי מריבה: (ח) ובין רעי ובין רועיך. ובין רעיותי ובין רעיתך ולא חרנוס רעותך כי כשהוא לשון רצון אז חכנס בו הו"א. וז"ע ויירבו רועי גרר עם רועי יצחק שהם בוא"ז. ונראה שהוא לשון חלוק נכחאות לפי מה שמנאח בחרנוס האחר. וז"ע עוד בין רעיותי ובין רעיתך איך יאמר לנקבה יהודה או לרבות: (ט) הפרד נא מעלי. מלוחי כלומר מאלי. ויפרדו איש מעל אחיו גם כן מלות. מאכלו. שלא עליו ממש היה עומד. וכן משמעותו בכל התורה כלה לוח אלו ולכך חזי אומר כי מה שישד הפייס החכם הלוי בפיומו. וא' טוביה דברי יה קרייה מהימן דיתיה ואפיין באפיין חרגלי לוחיה איניו ככון שלא נוכל לומר אחגלי אלא חלל אחגלי ליה. וכן חמנא וירא אליו ואחגלי ליה ידעו ה' פנים אל פנים. דאחגלי ליה. הנה אכני בא אליך. מחגלי לך וכן בכל מקום כן בודאי ראו לומר שחידקן ותנין במשמעות כונה זה הלשון. ורש"י כתב בפסוק על כן באה אליו. אחת לוחא. ואבנ שפסא כתב כן בחסון הקדם וראה שלא נוכל לומר השם נגלה אלא חלל כמו שמצינו הנראה אליך בדברך מפני עשו אחי. כי שם נגלו אליו האלהים. ואפי' נאמר שהיה משמעות הלשון כך לא יהיה דרך כבוד של מעלה וז"ל לחרנוס. אלקולם שהיה בורח מענינים כאלה כדי להרחיק הגשמות. אבל הפרד לוט מעמו. מעמיה חרנוס. ופירוש בלשון חרנוס כמו מאכלו בלשון הקדם: (י) בלה משקה. כוליה. כי משר לשון זכר. בואבה נוער. משי נוער. צריך לבאר משמעותו למה לא חרגם משי לנער. בישין במוהוהו במוהוהו בשורק [מקדם הניח פסוד בראשית על מלת בראשית. ובנת על בנסעם מקדם]: (טו) אשר אם יוכל איש למנות. כמה דלא אפשר לבאר דימתי ולא חרגם אשר. וכן אשר עבר. עדה. ולא חרגם עבר. ואם חמאר שאין נופל לשון העברה אלא על דבר שצריך ממש כגון חלל. אשר מצינו ויעברו ימי צביות ורבים ממוהו. ובערדו וכחן לעוברים. וכסוק לעד. וכן וחרב לא תעבור בארצם. לא יעדון. לא ימים. לא משו. לא עדי. לא עדי. וכן לא יסור שבע מיהודה. ומה חרנוס עד דיבון עדה. וסאר לשון עבר לא חרגם כן. דעדה. וצריך לפרש דעת העברי ודעת החרנוס:

יד (א) מלך נויס. דעממי. ז"ע איך לא תר' דעממין. ועוד שהוא סוף פסוק. (ו) אשר על המדבר. דסמוך על מדברא. ועליו מסה משה. ודסמיון עליו. ז"ע איך לא תרגם דסמיון למדברא : (י) בארות בארות. לא תרגם כי אם האחד והגית האחר לנמרי : (יב) ויקחו את לוט. ושבו כפי ענינו : (יג) בעלי ברית אברם. אינך קיימיה דאברם כלל בו זכרים ונקבות כלומר ועמם ועם ביתם על דרך כי שלום בין יבין מלך חור ובין בית חמר הקני : (ו) ששנה עשר ותשע מאות. חלת מאה ותמנת עשר. ז"ע כי עשר הוא תרגום של עשר כמו מקץ עשר שנים שבסדר זה שהוא לשון נקבות אבל תרגום של עשרה שהוא לזכרים עשרה גם ללשון הקדש עמנו ז"ע כי לנקבות יאמר עשרה. כי אם בשמנה עשרה שנה ושלש שנה מרדו. וזריך להצבון בזה צעברי ובארמי : (טו) ויהלך עליהם לילה. ואחפלה עליהן בלילה. יס לפרשו מלשון ואחפלה קרע כלומר נלחם עמםם שאלו מלשין חלוקה פי' שחלק מהם היה לו לחתום מעליהן. ועוד כי עדין לא נכתב ויבס וירדפם. וא"ת למה בא בו הדגש. י"ל כדי לרמוז מה שדרשו בו רז"ל שחלקן הלילה. והוא שמור ובה למכת בכורים : (יד) כי נשבה. ארי אשחבי : (כב) הרימוני ידי. ארימית ידי בללו. ז"ע איך נופל בזה לשון תפלה. ואולי הוא על הדרך שאמר אליעזר חי' ה' אשר עמדתו לפניו אם חלק. קונה שמים וארץ. דקניניה. ולא תרגם קני להויתא מן האלה הכתובה בבר' ממי קנאן. אביך קנך. ואת דליה. וז"ע למה לא תרגם זה ואת קניניה או קונה שמים וארץ. דדליה שמים וארשא : (כג) העשרתי. עשרתי. וישמן ישרון. עתה. לא הפרש בין עומד ליוצא :

זר (א) אנכי מנן לך. מימרי. אנכי ארד עמך מזרימה ואנכי אטלך גם עלה. אלא תרגום. וכן אנכי דעשרת הדברות וכן א"י ע' שבכל הכורה : (ב) ערירי. דלא ולד. ולא יתכן לומר בלא ולד. כי יהיה משמעותו שיהיה הולך עם אחיו הדבר ע' על אחיו הדבר. אבל כאן משמעותו בלא אחיו הדבר. וכן ערירים יהיו. ויאלה חנם אין כסף. דלא כסף ולא בלא כסף : (ג) הן לי לא נחת. יבצת. זרע. ולד. (ד) אשר יא' ממיעך. בר דתוליד תרגמו לפי ענינו : (ו) והאסין. והימין : (ט) עגלה משלשת וגו'. עגלין חלחא. ועוין חלת. ודרכין חלחא. לפי שהעגלים וכבשים ואילים לשון זכר הם. אבל עינים לשון נקבה הן. ואע"פ שבפסוק עגלה שהוא לשון נקבה. תרגם עגלין שכן זכרים לרמוז מה שדרש בבר' אבל עינים אע"פ שהוא רמז לשעירים זכרים תרגמו לשון נקבה לפי הכרח לשון הפסוק. ואע"פ שיהיה יכול לומר על ידי חוספת ובני עיזן כמו בפסוק ואם מן האין קרבו. בני עיזא כיון שלא הוסיף על האחרים לא הוסיף בזה : (י) ויבחר אחים בתוך. בצוי. והעיר בתוך. במצעות. וכן וכן החיים בתוך הגן. במצעות. איש בתרו. פלג לקבל הצביה. אין דגש בלח"ו. וכן ותקל גברתה. וקלת און בו דגש. וכן ואקל בשעיה : (יא) על הפגרים. פלגו כמו הגזרים. ואפשר שהוא לפי ענינו. וישב אחים אברם. ואחיו. לא נוכל לפרשו מלשון נשיב כמו שדרך השי"ן לשב ח"ו בהצבה מקומות. כי מלאתיו בפרשת האזינו בשי"ן. ברוחי מערל דנשבין וכן ורוח אלהים מרחפת מנשבא. וכן שמעתי שתרנגם יונתן ב"ע כל לשון נשיב שצמקא. וכן הוא שם בבר' וירד הים על הפגרים אמר ר' אחי הוה נסיב אברהם מבישה והוה מכיש בהון ולא הוה מכתשין אשכ"פ וישב אחים אברם בתשובה. וינראה שזו שתרנגם אלקולם ואחיו כמו שתרנגם בהצבה מקומות ע"פ המדרשים כמו שקבל מפי ר' אליעזר ור' יוסעף כדליהא ב"פ דמגילה : (יב) וירד השמש בלא. והוה. ויהי השמש בלא. והות. לפי שכתוב בו בלא שהוא לשון נקבה. אבל בפסוק הראשון אין בו לא לשון זכר ולא לשון נקבה. ואפשר שהוא זכר ונקבה בתרגום כמו בלשון הקדש. והנה אימה. קרא והתרגום. הפול עליהם אימה. אימתא. אימה נמי לשון נקבה היא מאחר שאמר נפלת. וז"ע איך לא תר' לשון זכר מאחר שכלל עמו קבל סגי שהוא לשון זכר כי כן מנהגו. אבל ומחדשים אימה. תרגמו בצנין אחר : (יג) ועבדום. ויפלטון בהון. אשר יעבדו. ד'פרהון בהון. וכן מעבדים אותם. אבל על הסיבדים נופל לשון ויפלטון : (טו) תבא אל אבותיך. תחנניש ע"ד והאסף אל עמך. ויאסף אל עמיו. ואינו לשון ביאה ממש. ועוד כי הוא לא יבא מעמנו כי אם ע"י אחרים לפיכך נופל בו זה הלשון כמו ואספתו אל הוה ציחק : (טז) ישובו הים. משמעותו כאלו שתרנגם הלכא. פי' כלפי הלא לארץ הוה. ואלו תרגם הכא היה קשמעונו בזה המקום ממש כמו אחים הקטן הוה שתרנגו הכא : (יח) לזרעך נתי. יבכיה. וגם נתיי למנה לך בן. אלהן. וגם לזרעך אמן דליחא. וכן ונתיי לך דאברהם. וכתב רש"י לזרעך נתיי אמירת הקב"ה כאלו היא עשויה וזריך להרץ וגם נתיי ממני לך בן שבסדר זה שתרנגו אמן. ויש לומר כי לענין מתנת הארץ נופל לתרגמו לשון עבר כמו שהוא בלשון עברי לפי שהארץ הוא דבר שבה לעולם וברשותו של הקב"ה היא. ומשעת אומיה זכה בה אברהם לו ולזרעו. ולפעמים יבא בפסוק והתרגום בלשון עתיד כמו שכתוב בפרשת שמיטה. לך האננה ולזרעך עד עולם. ובפרשה שלאחר זה ונתיי לך ולזרעך אחריך. ונתיי ויפצתי אותו והרציתי אותו אלל ישמעאל בפרשה זו שתרנגו. ואפשיית יתיה ואביתו יהיה. אבל וגם נתיי ממנה לך בן איך יתרגם יבכיה ועדין לא בא לעולם ואפי' למתי אמו. כל לשון שפחה אלא נקבה לשון אמה ואמתא תרגום כגון שפחה שרי שפחה לאה שפחה רחל. אבל אלא זכר לשון לחינא תרגום שפחות בתרגום פלגם כמו ועל שתי השפחות והנשן השפחות וכיוצא בו על שם שכן מיוחדות למשגל. אבל ויהי לי שור ומחור אמן ועבד ושפחה. ואמתן. וכן ויהי לי אמן רבות ושפחות. שלא בזה בכן הכונה על שם המשגל כי אם על שם העבדות. נתיי שפחתי בחיך. ויבכיה אמתו לך. ואין ראוי לתרגם בידך. שא"כ

שא"כ ה' ראוי לתרגם נחמיו. מסרתי. אבל השב ידך אל חיקך. לעיטפך. אשת חיקך. קיימך. כל אחד כפי ענינו. בעיניך. בעיניי :

מן (ח) אנכי בורחת. ערקא : (י) ורעך. להגר בניי וכן דרבה וירש וזרע : (יא) ויולדת. ותלידין. וקראת שמו ישמעאל. ותקרב שמים. ז"ע למה לא תרגם ותקרבין כמו שהרגם ותלידין ואפשר לפי שהוא נחמיו הלמ"ד : כי שמע ה' אל עניך. ולחודך. הביאו בספר השרשים בשם שהם לשון הפלה : (יב) ויד כל בו. ואף בני נשא יהיו נריכין ליה. נריך לפתח למה דלג כל (אלהים הביא בנת) : (יג) הגם הלוט ראיתי אחרי רואי. שריתי חזאי. פ' התחלתי להיות רואה. וז"ע אף לא תרגם הלוט כענין שהרגם אל הקרב הלוט ואמר בתרגם דלחגלו לי. הראיה של כחן תרגם בשון חזאי. והראיה שהיה בבית אברהם בשון גלוי. ונראה כי המלאכים נראו אליה בדמות אנשים ובהקצין כמו שנראה ללוט [באר] להי ראוי הביא בנראשית] : (יד) הגה בין קדש. הא הו' לפי הגאות בשון :

יו (א) התהלך לפני. פלח קדמי. ושל נח ההלך. הלך : (ב) ביני וביניך. בין מימרי : (ד) אני הנה בריתי. הא גזר קיימי : (ו) לגוים. לכשנין : (יב) יליד בית ומקנת כסף. יליד ביהא וחבין כספא מכל בר עממין : (יג) והירדה בריתי. ויהי קיימי : (יז) ויפול אברהם על פניו וינחם. והדי. והחזק שרה. והייכת. וכן כלם כענין שרה כמו שכתב רש"י ואם שרה הבת חששים. הבת השעין. ז"ע למה לא תר' בת. ונראה לפרש כי כוונתו שהן שתי תמותות אם שרה שהיו עקרה. ואע"פ שאינה בת השעין ואם בת חששים אע"פ שאינה שרה כלומר שאינה עקרה : (כ) ולישמעאל שמעתיך. ועל ישמעאל : והפרייתי אותו והרביתי אותו. ואפשיית. ואסגיתו לפי שאמר ברכתי עבר : (כא) למעוד הזה. לזמנא הדין כפעמי האחת ודברתי בזמנא הא. הפעם אודה את ה'. האז זמנא. זאת הפעם עמם מעממי. האז זמנא. כי עתה שבנו זה פעמים. דין תרתי זמנין. שלש רגלים. תלת זמנין לשון נקבה. ואלו ה' לשון זכר הל"ל תלחא וכן זה שלש רגלים דלחון דלעם דין תלת זמנין. ואפשר בשון זמנא זמנין שהוא לשון זכר ולשון נקבה כי מלאך דנחיל זמנין תלחא ביומא הוא נרך על ברכוי לשון זכר : בשנה האחרת. אחרתא. אבל מולדת בית מן אחת אוהרי. ובאן ממני סוף פסוק וי"א הידיעה : (כב) מעל אברהם. מעלוהי. כתבתי מזה בפרשת וירא : (כג) בעצם היום הזה. בדרך. באשר דבר אלו. כל דבור דנח ודאברהם עס. דבזכר דאיהן בלמ"ד ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן כדי להפריש בין משה לאהרן. ודמי למאן דאמרין עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירא לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירא : (כו) יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר. יליד ביהא וחבין כספא מן בני עממיא. כל הארצות לומר שירא :

סדר וירא

יח (א) וירא אליו. ואחגלי ליה ה' ולא תרגם בו יקרא וכן וירד ה' בענין. כי היום ה' נראה אליהם קרא ותרגום. וכן נריך לדקדק בפרשת מהן חורה ובשאר מקומות. לויזה תרגם יקרא. ואיזה תרגם שם. ולא יתכן לתרגם אללו אחגלי וכן והראה את הכסן. לכהנא : (ב) צנבים עליו. עילווי. ויעמוד העם על משה. עילווי. והוא עומד עליהם. עילויו. וכן והיה עומד על הגמלים על העין. עילווי גמליה על עינא. פ' בסמוך או אלל. אבל עליהן היה משמע עליהם ממש. הפדר נא מעלי. מלוהי. לך מעלי אל חוסף ראות פני. מעלווי. וז"ע ולקח מלא המהרה גמלי אש מעל המחבת שהרגם מעלווי. ויש לישבו : (ג) אם נא מלאחי חן בעיניך. בעיניך תרגום. ויש בו מסורה. וז"ע שהרי תרגומו קדש. וי"ל כי כדבן סבירא ליה דחול הוא ואע"פ לא תרגומו בשון רבנות שהיה נזקק לתרגומו בשון רבים והרי כתוב אחריו בעיניך. ועוד מאחר שהוא קמן. אבל אוחו של לוע שהוא לשון רבים הוא פסוח. ואם תאמר יתרגם רבוי. זה לא יתכן. כי אם במקום שכתוב אדוני בחיך. ואם תאמר שכוונתו לומר שליח השם ולכן תרגם בעיניך אבל השם הוא קדש שא"כ למה לא תרגם בעיניך קדמך כמו שהרגם אם נא מלאחי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך. ובשפס' מתאוננים. ותם כתוב הרגני נא הרג דמשמע מי שיש צידו להמית ולהיות כמו שדרשו גבי לוע. ונראה ששם אע"פ שכתוב ויחמר לוע אליהם דרשו ששם הוא קדש. ג"כ בזה קדש אע"פ ששאר הפסוק חול. ולא תפסם מה שאמר לשם. ונאמר כרם המקרא ודרשו. כי אל נא תעבור היה לו לכתוב אחר השם ואח"כ אם נא מלאחי חן בעיניך יוקח נא משע מיס. ומלא ויחמר עולה לשמים למה שאמר לשם ולמה שאמר למלאך. לגדול שבהם כמו שכתב רש"י והוא בדר' ויחמר כי כל הפסוק עומד במקום שנים שהרי כל הענין הפסוק נריך כלפי השם ונריך כלפי המלאכים. ובאן המשמש קדש וחול תרגומו קדש כדי שלא יהיה נחמך כמו שאמר בדר' פרש"י וי"א. אלהי אביהם משמש קדש וחול לכן הוא קמן. אבל בעיניך שהוא נחמך תרגומו חול כדי להודיע שהפסוק משמש קדש וחול ולא נחשב שהפסוק יהיה לפי ענין המלאכים. ונראה כי כך היה כוונת רז"ל האומרים קדש כלומר לענין שאינו נחמך אבל הוא משמש קדש וחול. ולמ"ד קדש היה לו להקדים זה הפסוק קודם וירא ויך לקראתם. לכן נראה לומר למ"ד קדש. לאו למעוטי חול הא דלחא חלל

אלא קדש וחול קאמר ומפני חול הוצרך לכתבו אחר וירא ויין לקראתם . לענין קדש כולל לפי וירא
וכבר אמר . כמו ולא משה אמר . שפי' כבר אמר . ורש"י כתב בענין אחר . ולא ד' חול . חול ולא קדש קאמר
ולית ליה גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה . וענין המראה נשלב בפסוק הראשון והרי הוא כמו שכתוב
בו ויעל מעליו אלהים ולא מנאחו בו לא דבור ולא צוואה . ולפיכך דרשו בו בדרך את החולה נכנס . עוד אשוב
על מה שכתבתי בפסוק אם נא מנאחי חן בעיניך וגו' שהוא משמש קדש וחול . כי למד' שהוא חול . חול
ולא קדש קאמר . אבל למד' קדש . קדש וחול קאמר והרי הוא כאלו אמר בפתח המקרא בענין זה אמרו כלפי
השכינה וכלפי המלאכים ובודאי אלו נכתב כל א' לבדו לענין חול היה השם פתוח כמו אותו של לוס דפסוק
סורו נא . והיה כתוב אם נא מנאחי חן בעיניכם אל נא תעזבו מעל עזרכם ושלא הוצרך לכתוב הפסוק פעמים
בשביל זה הכל נכלל בזה שכתוב והוא משמש קדש וחול . ולא מסר דבריו אלא לחכמים . ואע"פ שאין זה
דעת צ"ר אלא לגדול שבהם אמר . שבעים פנים יש למורה . כי באמת תימיה הוא למד' חול למה נקוד
השם קמן היה לו נקוד פתח כמו אותו של לוס ויכתוב כל הפסוק בשלש רבים או ינקוד חירק כמו שאמר
יהושע למלך חן אדוני מדבר אל עבדו ויגמר לו לגדול שבהם אמר . ואע"פ שאפשר שגמלם במקומות שידמה
שיקרא שחכמה השם כגון ויפגשוהו ה' דרפסת שמות שהרגם אונקלוס מלאך מן קדם . או מוצא בעין ויקרא
שמו ה' נסי . מ"מ אותם השמות קדש הם . וכיון דמשמעות המורה מלאך ראוי לומר בגין כמו
שכתבתי בפרשת וירא בלק : (ד) יוקח נא . יסבן . כמו יקחו וכן הרגום ויושם לפיו . ושויאו כמו וישמו :
(ו) מורי שלם סאים . אחאי . דרגס היו"ד . ואפשר שאינו דגש אלא להראות שהיא נעה . וכך אני ,אומר
בהרבה מקומות : (ז) ואל הנקד . ולבית הורי . ובצירוף בערך נקד הרגום ירושלמי ואל הנקד רץ אברהם .
ולבקרוהא רהט . שגר אלפיך . הרגם כלם בקרי הורך . והרגום ירושלמי בקדח דמורבון פי' מקום ששם
שומדים השורים . ע"כ : (י) והרגו בן לשרה . והא צרף ויש בו מסורה . ולשרה בן . צר . ואע"פ שהוא סוף
פסוק ואפשר כדי להראות המראה כמו ולרבעה אח . א"ת : ושירה שומעת פתח האהל הוא אחרי . אחוריה . והלכת
בצר אחרי . בחרויה . ולא הגם אחרי . וכתב אשמו מאחרי . מנחוריהו [למה זה הביא בוישלת] [האף אהם .
הביא בואת הברכה] : (טו) כי נחמק . חייבת . כן ראוי לנקבה וח' ב' נראה שהוא הרגום צחקה : (יח) לגוי
גדול . סגי : (יט) בי ידעתי . ארי גלי קדמי בדיל דיפקד . כמו אשר ידעו ה' . ואע"פ ששם הרגום דלחגלי
ליה וכאן הרגם גלי קדמי . לפי ששם נאמר פנים . ולא הרגם ארי לחגלית ליה כי כוונתו בזה כמו שאנו עתידים
לפרש . ואדעה מהאנשה לך . כי ידעתי את יצור דגנבים . ורש"י כתב ארי ידעתייה . והמהרגם ארי גלי
קדמי מועה הוא ולא מנאחי זה הלשון בפרשה . ולא כן נראה כוונה אונקלוס כי לא מנאחו בשום מקום
שהרגם לשון ידיעה אלא הבורא יתבדק בשלשון הקדש אלא בשלשון גלי קדמי . אבל ידעתיך בשם . וירא אלהים
את בני ישראל וידע . ואם לא אדעה הרגם לפי עינים . והרגום כי ידעתי נראה שהוקשה לרש"י שביטל מלת
למען . ונראה לפרש ארי גלי קדמי כלומר תמיד השגחתי בפעמים ושינוי עליו לטוב . למען אשר יטה . וכן
מה אדם ותדעהו . כלומר שאהה משגיח עליו ופונה אל עיניו . וכן אהה ידעת את לבי בספר שמואל . רק
לחכם ידעתי . צריך להראות בו הרגום יונתן . ומלת יצוה אפשר שהוא הווה אלא שבהרגום מנאחוהו בשלשון
עמיד והפך זה הסתר אסתר פני כלומר אינכם אל המקרה . ודוגמת זה המיד עיני ה' בה מראשית השנה
וגו' . וצ"ע למה לא הרגם הדירא גליא קדם ה' בענין ידעתי וכמו שהרגם וידע בעיני ה' . קדם . ואפשר
לפרש כי ידעתי כלומר ידעתי את הדבר הזה וכן גלי קדמי . וידיה הכניו של לשון הקדש מוסב אל הדבר
והוא אשר אמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועמים וגו' . ואע"פ שלא הוצרכה בפסוק מלת דבר כמו שמינו
בהרבה מקומות שידברו הכתובים בשלשון זכר ונאמר שהוא כנגד השם . ובמקומות ידברו בשלשון נקבה ונאמר
שהוא כנגד העדה . ואע"פ שלא הזכר בפסוק לא עס ולא עדה . וכן וייתהו צג"ע לעצדה ולשמה מוסב
אל האדמה ולא מורה . וכן ואני ידעתי כי לא יתן לחכם מלך מרים הלך שקדמה שם ידעתי הבורא
יתבדק מלך הבורא . שיהיה על מלך מרים מאין מספיק בידי לשבות השוכה כמו שכתוב ה"ם ז"ל אף כלן
מלך הגמול השוב קדמה בו ידעתי הבורא לטוב כמו שאמר כל המזהה את הרבים אין חסד בזה ע"י . והוא
בעין מ"ם מגלגלין זכות ע"י זכאי ולא כאמר מאחר שכן השמים נתגלגל על ידו לא יקבל שכר על זה . וצ"ע
עיני ה' אליהם בזה למה לא הרגם הדירא גליא קדם . ואפשר שלא הצא מלת בזה על נכון . ומה שהוקשה
על רש"י ואדעך למען אמרו חן בעיניך לא הבנתי . כי ידעתי הבורא הוא רגוה ומנאחי חן בעיניו ככתוב
הכלל וידוע אותו . וצריך לבאר כי בשלשון ראיה מצינו שהרגם אונקלוס ל' הוא ממש . ואין בו קדם במקומות
ידועים כמו שכתובים בסדר בראשית . ובשלשון שמיעה לא הרגונו בלא קדם . וכן בשלשון רואן אם הפך בן
רעוא בנא קדם . כי מלת השם . רעוא קדם ה' דלא למשכקי ובשלשון ידיעה לא הזכיר ידיעה ממש ואפי'
בקדם . שיאמר ידע קדם ה' . אבל עתה ידעתי של עקדה הוא דבריו המלך . ולכן מתורגם ידיעה ואע"פ
שמצינו בנביא ידע מה שחשבה והבורא עיניה אהל . אינו דומה לדבריו הרגום אונקלוס כי שם לא היה
הדובר ישראל . ונראה כי לשון ידיעה הוא דבר שהצדק מקבל כמו האולדות . וכן נראה שהיתה כוונה ידע
שכתב שאין ה"ה יודע בידיעה שהיא חוץ ממנו כי הוא ודעתו הכל א' . אבל הראות אינו כן שאם יראה
האדם דבר כשעליו עיניו ממנו או יעבור הדבר ההוא מנגד עיניו לא ישאר בו מן הראיה ההיא כלום
כי אם הידיעה לבד כמאן החוספת שקבל חוספת הידיעה ולא חוספת ראות . ולפי שלא יתכן אלא הבורא
יתבדק

יחבדך לקבל תוספת או חסרון רחיק ממנו אונקלוס תארי יודיעה מה שלא עשה כן בחאר הראייה שחרגם מקחשם בלשון חורא ולשון בחירה אלל הסי' כלל בלשון חרעו כמו ויבחר בזרעם אחרים. לא מרובם מכל העמים. ויבחר בכס. ואלל הדיוט חרגוס בלשון בחירה כמו ויבחר לו לזו. בחר לנו אישים. ויבחר משה חשי חיל. ואלל הבורא חרגוס קל מיימרי כמו ישמעו את קול ה' מתהלך בנן. השמע עם קול אלהים וכן כלל. ואלל חות הרית וירח ה' את רית היחמה. וקבל ה' ברעוה. וחות השמע לא יתכן אלל הבורא יח'. והגליכה בלשון בלוק כגון וילך ה' כאשר בלה לדבר אל אברהם. וכן ויעל מעליו אלהים. ואסתלק מעילוהי יקרא. וירד לבאר בלזיה מקום חרגם יקרא ובליזה מקום לא חרגם יקרא כגון וירד ה' ובליזה מקום חרגם מיימר כגון ויבא אלהים דאבימלך ולבן ובלעם. ולא ירחיק התארים כשהדבור מוסב אל מלאך כמו כי עשה ידעתי דעקה. כי אם כשהוא מוסב אל הסי' : (ט) לעשות דקה ומשפט. דקתא ודינא. ודקה חסיה לנו. דקתא ה' עשה. לשון זכו. דקק דק חרדוף. אכן שלמה ודק לשון קשט. [אברה נא ואברה הביא בבראשית על וירא אלהים] : (כא) עשו כלה. אעביד עמחון גמירא אס חייבין. זע איך חרגם עמחון ולא חרגוס כהון. לפיכך נ"ל כי לא היה כוונת אינקלוס במלת גמירא ובמלת חייבין כפי' רש"י אלא כך היה כוונתו כלומר עד גמירא חזי מוחל להם אם הם עושים חסובה כמו שעשה אלל יניבו ודרכיבי ורשעא הרשע לא יבשל בה בלל סובו מרשעו. ודוגמת זה הענין אמרין בריס פ' חלק דדריס אל נקמת ה' וגומר ואמרי'. שתי הפועות היות להם אחת לקמה ואחת לסובה. פי' שאלו שכינתו מאומות העולם וישראל זכו לשכינה וקא קרי של ישראל גם כן לקמה משום דתגמול טוב הוא. ונקמה היינו תגמול. וזהו מדת וקמה שדרשו בו רז"ל מנקה הוא לשנים וכשארם משלים ומחפיים עם חבירו קורין הלוויים פין וזהו כלה בלשון הקדש וכן כלה גרש יגרש אחכם מה. ולפיכך חרגוס עמחון וכספר ירמיה ג"כ. ואחך לא אעשה כלה מחורגם ועמך לא אעביד גמירא ולא חרגוס יתך כי עמך ועמחון נראה שהוא לשון חבור וענין חבה כמו שגומד בזהבא ושלוס עם חבירו וכן אם תעשה עמנו רעה וכאשר עשינו עמך רק טוב כלומר אהנו בשלוס עמך וגם אהה עמנו. וכן ואהה עושה אחי רעה דיפתח כלומר אחי הייתי סבור לעמוד עמך בשלוס. ואף כן ראה לומר חבתי היהיה עליהם ואחמול להם לגמרי אס חייבין. ולא יתכן לומר פלשחים עשו רעה עם ישראל כי אס לישראל כי מעולם שונאים זה את זה וזהו משמעות עם כמו עמו אחי בלרה ורבים כמורה. לפיכך נראה לפרש חייבין מענין חסובה. ולא לפרש שנים ברשעם שהיה לו לומר כהון כמו שכתבו. ואס לא. כלומר שאינם עושים חסובה. אחרפרע. פי' אחר קמתי מהם. ולפי' רש"י קשה למה הוצרך לומר אס שנים ברשעם והלא די להם במה שעשו. ורלווייה לפרענות אלא א"כ יעשו חסובה. וא"ת מאחר שאינם שנים ברשעם זו היא החסובה כי נראה שמהחפין על מה שעשו כבר. מ"מ אין זה דרך לשון הספוק. ועוד כי עכ"פ הם נריכים להתודות ולשוב כמו שכתוב יעזוב רשע דרכו וגו' עד ישוב אל ה' וירחמנו. ורואה לדבר שאלו היה כפרש"י היה לו להרגם ואדעה מה אעשה לך ואס לא אדעה בלשון אחד. והוא הפרש בין שניהם שס חרגוס וגלי קדמי מה אעביד לך וזה חרגוס ואס לא אחרפרע. ולא מנינו זה הלשון כי אס לפרענות במוחלט ושאינם שנים. כמו נקום נקמת בני ישראל. אחרפרע פורענות בני ישראל. וכן וירד ה' לראות דדור הפלגה. לינקס. ואליך תשוקתו שחרגוס עמיד לאחרפרעא מן אס לא תתוב. וקומז נקם בריח. אלל חשי-סדוס אלל הגיעו עדין לאין מספיקים בידם לעשות חסובה בין לפי' רש"י בין לפירושו אלא הם היה מוחל להם אס היו שנים מדרגם הרע כמו שעשה אלל יניבו. ומלת הכעקרה הבאה אלי עשו כלה תפול על ואס לא אדעה לפי פירושו שאלך בא פסק ביניהם לומר שאינו מתקן עמו. ולא התמה על דברי אע"פ שהספוק נפסק לשני ענינים ולשתי כוונות. כי גם לפירש"י כך הוא וגם מה שחרגם בפסוק כאשר הענו אותי קשה לזווגו יותר מזה. שחרגם הענו כמו העו והספיק מלת הענו לענין אחר ומלת אותי לענין אחר והוצרך להוסיף בו וי' ויהי. ואע"פ שלא יראה כן לפי לשון הקדש ואע"פ שלשון הספוק נראה חסר לפי חרגוס אונקלוס בין לפירש"י בין לפירושו שהרי לא נרמז בו כלל אלא אס חייבין. יבא כן התרגום לפעמים כי אונקלוס חכם גדול היה ומפי' ר' אליעזר ור' יהושע קבל הכל. ונראה כי ע"כ חרגם מה שחרגם בתחלת זאת הפרשה שחרגם השם דאס מלאכי חן בעיניך. בעיך. נראה שרצה להפסיקו לשני ענינים והעומד העשם במלת השם כללו הוא קריאה. כמו לכן כל הבורא קל וחזריו. ולא פירש מה בקש ממנו. ואפשר שבהם בכוונתו שימחין לו ולא הוליא בפיו. וגם לא נכתב בפסוק מפני כבוד השכינה. כי גם בפסוק ואברהם עורני עומד אמרו שהוא תקון סופרים. ואח"כ א' נגדול שבמלאכים אס נא מלאכי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך יוקח נא מעט מים. וזאת הסמיכה אינה נמשכת עם מה שלפניו שחרגוס השם קדש ועל"פ נריך להפסיקו לשני ענינים. או יהיה פ' באלו א' שליח השם אס נא מלאכי. ובפרש"י וירא בלק ויקר ה' אל בלעם. מומר מן קדש ה' ויחאר אליו. קדמוהי. ומה שחרגם כן מלת ואראה ואידון ואלל דור הפלגה חרגם לראות לאחרפרעא. נראה כי דור הפלגה הגיעו לאין מספיקין בידם לעשות חסובה וזהו שאמר בכתוב כן עם ח' ושפה ח' כללם. וענה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות כלומר שלא יספיקו לעשות חסובה ויניבו לתכלית הפורענות כמו שהיה חוונתם רעה בזכרית הרשע. אלל חשי סדוס לא הגיעו עדין לאין מספיקין כמו שכתבתי למעלה. ולפיכך אמר דאס ואראה. ואידון. כלומר אלל להאחית אס לרעה כמו שפי' אלל לא ידון רוחו. ולפי הפשט יס לפרש ואראה מפני שבעברי עמיה עושים תעבירות עושים עין למעלה כללו אינה בואה. וס' כשהפירענות מתאחרת לבא עליהם. יש מקשי אמנה שיחשבו שאין למעלה מהם עין רואה ואלו שומעת ואין

ואין משגיח בעולם. לפיכך חמר וארחל כלומר אעשה עצמי כרואה. שאם יסוּבו הרי עוב. ואם לאו אכלה אותם. וכן לראות את העיר. כלומר לעשות עצמו כרואה במעשיהם ליפרע מהם. ומלת כנעקתה ל"ע. וכי ספק היה לפניו. אלא כך נראה לפרש אפי' אם כנעקתה הנאה עשו אם יעשו תשובה אני מוחל להם. והדגש יורה על זה שלא נקד רפי כמו הכוונה יעשה. וכן נוכל לפרש הכמית מהו הכוונה. ועיניתי צפ' רש"י ומלאתי שפי' כך. וז"ל הראיתם בגבורתי שכמתי המכה את יעקב הכיתיו. הם פנעוים צמים. ואני פנעתיים צמים. יש תמימות שכן מתקיימות בגון זו ובגון הגולה נגליתי אל בית אביך. הרואה אהה מה המה עושים. אם כהרג ישראל שהיו הרגיו של פטרה הורג פטרה ועמו. וכדי להרחיק הספק מאת הש"ת הוסיף חונקולם מה שהוסיף. אחר כל זה שמעתי כי בספר המלמד הביא החכם המהבדו תרגום זה הפסוק. וז"ל מה שנאמר על סדום ואם לא אהיה באל כפי הענין שנאמר בפרשה זו עזה ידעתי כי ירא אלהים אהה. ואחונקולם תרגם לזה הכתוב אם תיבין ואם לא תחפצני לפי שלא הזכיר בכתוב תנאי התשובה. וידוע אפי' שהיה כנעקתה הנאה אליו אם היו עושים תשובה לא יעשו כלה. וכשתדקדק הדבר היטב תמצא התשובה במאמר ואם לא. כי אחר שיעשו תשובה. או שאין ענינם כפי האנקרה שהיו צועקים עליהם הנשקוים והענינים ידע עינים כפי הפועל ההוא ולא יעשכנא אכל לא ינקר אורח. ולפיכך אע"פ שהיה כסוד שאלו שם שם עמי אלהים. ונגלה להם מענינים מה שנגלה על ששעשו כלה כו' ע"כ. ודברי החכם הזה אינם נראים לפי פסוק טעמי התרגום כי הזקק על אם היבין. ואח"כ אמר ואם לא תחפצני. והוא סומך אם תיבין ואם לאו. ועוד שהיה לו לומר ואם תיבין והתמדת לא אמר אלא אם תיבין. ואפי' שבמקומות מעטין נמצא בן שלא השוו פסוק טעמי העברי עם פסוק טעמי התרגום. מ"מ העברי יתפרש. לפי פסוק טעמי ובמקומות שלא פירשו בן המפרשים הוא דבר זר ורחוק מאוד. ואינו אחד מן חלק. וכ"כ שלא יתכן שיהיה ענין זה בתרגום שהוא כעין פי'. ומה שהוא סמוך מלת עשו למלת כלה נראה שהוא מפרש עשו דבר. שהם חייבים כליו ואינו נראה בן כי יש פסוק ציניהם. וגם משמעות פסוק כלה אהה עושה ובספר נחום ובספר עזרא כלה יעשה מקומה אינו נראה בן. ועוד לפי זה שהוא שור לפי רש"י. ל"ע חייך ואמר שאל יעשו תשובה יפרע מהם ולא ינקר אורח והא ק"ל שאם עשה התשובה אין מוציין לו שום דבר שנאמר ורשעתו הרעה לא יכשל בה ביום שבו וגו'. וזו היתה מלת ונקר שפי' בן מוקד הוא לשנים ומה שנאמר לא ינקר היא מלת הדיון לשאילם שבים ומה שנאמר אהה לפי שהענין היה השגחה ברחמים וכן וירד ה' לראות את העיר והיא לא קיבלה שום עצירות שהתשובה ויום הכפורים חולין ויורדין אל מיתה ממדקין וכ"כ לגבי נח שאחריה נראה זו היא מיתתם וכמה בתשובה הוא דק"ל שאין מוציאים שום דבר סוף דבר רחוק הוא מאד שהיה כוונת חונקולם כך לפי לשון ולפי לשון הפסוק מכמה טעמים. אחרי כן מכמה ימים אמרו לי כי החכם בעל המלמד הביא זה צפ' במדרש סיני ושלחני אותו והעקרתיו את לשונו. והוא ויקח את גומר בזה דבליים תרגמו יונגן ואחרי עליוהן דאם יתחבן לכוון ואם לא כמיהר עלי תיבין יתגברון וכו' ע"כ כי משם גומר הבין דאם יתחבן לכוון ראה בו שאל נגמר עושים יגמר הנגמול העון ולפי זה הענין נראה שהתרגום חונקולם עשו בזה שהוא אמר אעביר ממירא אם תיבין. ובכך קדמוני במקומו בלור אחר. ואחר שאחונקולם הזכיר מלת גמירא דשם גומר המכר בזה נראה שגם אל ענין שתרגם יונגן ולקח שם גומר כלאו מוכר פעמים ע"כ. וכן נראה תרגום והשב צדיקה קשהו שהתרגם בו חונקולם שני ענינים כלאו מוכר פעמים כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחיתך שמה ואחרי לא אעשה כלה ל"ע למה לא אמר וכך לא אעשה כמו שאמר בכל הגוים צדיקה. והתרגום אעביר גמירא בכל עממיה בדבריהך להחן. ברכ עמך לא אעביר גמירא ואייתי עמך יסורין לאלוהיך בדם בדין הסדק ותיארה לא אעבירך. ואפי' שכלה דירמיה משמעותו לשון השמך וכליה וכלן אלו מפרשים אותו על ענין מדה טובה אין תימה בזה כי משמעותו הוא לגמרי ציון לטובה ציון לרעה לפי מקומו וענינו. והוא לדבר ונקר שפי'ג מדות משמעותו לטובה ונקר לא חנקך דירמיה משמעותו לרעה כלומר לא חנקך מן העולם או לא חנקך העולם ממך בני ילאו. וכן ילאו נקי מנכסיו אלא הכל יתפרש לפי מקומו וענינו. ופי' בדין חנק כמו חסך עליו הכתוב וכמו מלי מפני החשקון ההורה אשה על ממונם של ישראל במחנות. וענין ויסרתיך למשפט כמו מכלכל דבריו במשפט כלומר מעט לפי הראוי והוא ונקר לא חנקך כלומר לא חפרע הכל יחד שלא יבדד עליך. (בה) רחלילה לך. קושטא אינון דיק. חלילה לעבדיך חס. פי' המקום יחוס עלינו שלא לעשות כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו כענין שאמר רחמנא ליגן. אלא אלא הש"ת לא יתכן זה לפיכך תרגם קושטא אינון דיק. או הוה. חלו התרגום לא יחל דברו. לא יבעל. להבית דיק. לשיארה. ל"ע למה לא תרגם לקטל שהרי מצינו לשון מיתה שהתרגם בלשון קטל כמו מות ימות המכה. וא"ת מפני שאינה מיתה ממש בידי אדם. והלא מצינו הנה אנכי הורג את צדק בצורך. קטיל. ויהרגו ה' כל צדק. השופטם כל הארץ. דיין כל ארעא בדם יעביד דינא. כל זה תקון הלשון לדבר כבוד של מעלה שלא ראה לתרגם לא יעביד דינא. ואפי' שהיה קריאתו בזהמים. ובתנאים בפרשה וירא בלק. ובענין זה שאמרנו צפ' קדושתו הרי שיהיה אצלו עובר על דברי תורה לא יאמר לו אלא כך כבוד בזהמים אלא לומר לו מקדש שכתוב בתורה כך הוא בזהמים: (כו) אם אמא. אשכח. ל"ע כי מלא ג"כ התרגום אשכח: (כו) הנה נא הולאתי. אשכחתי. והמסורת בלחון אשכחתי וכן הדיון. כנר דבר אברהם: דברר אל ה'. קדם. לדבר אליו. קדמוני. נראה שאפי' שתרגם וידבר ה' אל משה. עם אלא דבר העבראים אליו. קדמוני. וכן וידבר משה אל ה' דיקוד. תמוס קדם ה' :

יח (א) ויבאו שני המלאכים סדומה. ועלו. פי' על שם כניסתם לעיר שהזכיר: סדור נא. הביא: בסדר קרת: (ג) ומצות אפה ויאלכו. אפה להון. וכן ויחפרו עלה חלצה. וחסימו להון: (ד) אשר באו אליה הלילה. דלחו. שלא דברו ממש על שם כניסתם לבית אלה על שם שבאו אליו. ולא הזכיר שם לא עיר ולא בית: הוציאם אלינו. אפיקונו. ז"ע חרגום של צרעה הוציאם וז"ל אפיקונו. או בהצנחת טעם. וכן ז"ע חרגום של אריות: (ז) אל נא. בצעו. ואין צו כען. ורש"י כתב לקמן בצעו כען ולא יתכן כי בצעו הוא חרגום של נא כמו שחמרו אין נא אלא לשון בקשה: (ח) אשר לא ידעו איש. ידענין. וז"ע וכל אשה יודעת איש. אשר לא ידעו משכב זכר שהרגם ידעו דלא ידעו: (יב) חתן וזנוח. וזנוח. חתן. וכן מלחמה אחר מדויק ונראה הטעם כדי לזווג המלות: (יג) וישלחנה ה' לשחתה. ושלחנה פי' ושלח יתנה. וז"ע כי וישלח ראו להרגם כן ופרך לרבות בשאר ההרגושים: (יז) ויורה כהניא אורם. כד אפי' יסהון לפי ששאר הפסוק בשלון יתיר והאחד הוא שהיה מניל כמו שכתוב רש"י: (יח) ויאבד לו שם אליהם אל נא דלנו. בצעו ה' חרגונו קדש. כמו שדרשונו רז"ל מי שיש בידו להכות ולהחיות. וזש"פ שחרגם אליהם להון. ולא חרגם קדמוי מה שאין כן ויאמר משה אל ה' דפרשת מתן תורה שחרגם קדש ה' וכן בשאר מקומות לפי שמקצת הדבור מוסב אל השם ומקצתו אל המלאכים וכן בפסוק אס נא מלחמי קן צעניך: (כ) אבלשה נא. אשתאייב. המלך אשתאייב וז"ע חרגום נמלט: (כב) כי לא אוכל לעשות דבר. פתגמה: (כו) ותבט אשתו מאחרי. מבחוריה. נראה כי אחרותי סמוך ממש כמו והוא אחריו אבל מבחוריה מושג. אחרי המסכן בדמדבר סיני. אחורי חרגום. וז"ע אל חביט אחרך שהרגם לאחורך פי' ללד אחרוך כמו אחרך וקדש צרתי. אבל ורואית את אחורי. דבתי חרגום להרחיק הגשמות. ואפשר כי כן ראו לפי משמעות השלון. אל חביט. כלפי אחרך אבל אס ראונו יביט אחרי שמעון. ראונו לומר מבחוריה. וז"ע למה אמר מאחרי ואלא אמר מאחרי. וז"ל שהיה הולכת אחריה ואלו הייתה הולכת לפניו אז צדדו לא הייתה רשאה לעשות כן. ועוד ללמדך דרך ארץ. כמו ותלכנה אחרי האיש:

כ (ג) ויבא אליהם אל אבימלך. מימר מן קדש. וכן ויבא ה' אל לכן. אל בלעם. ואתה מימר מן קדש. וז"ע אס מלחמה זה השלון דוידא ה' או מלחמה ה' אלא האבות והנשיאם והצדיקים בעצרי ובחרגום. הנה אכרי. בא אליך. הנה אלה מחגלי לך: (ו) גם אכרי ידעתי. קדמי גלי. וארשודך גם אכרי. אלה: ע"ל כן לא נחמך. שנקחך: (ט) טה עיני. וכן מעשים אשר לא יעשו עשיית עמדי. עבדתך. כי עשית את הדבר הזה. דסמך ליה עבדתך ע"פ המסורה:

כא (בג) אשר גרמה בה. לדחוטת: ובה נחמתי לך. חמים: השאה גדולה. דסמך ליה חובא חרגום. ז"ע למה חרגם אורם בשני לשונות. וז"ל כי ההרגום הוא פי' הדבר. ויבא להפלתו בצלם כוונת אמתת הענין. ובמקומות שניחם על לשון הקדש בצעמו הוא למעט כונת אמתת הענין כמו והידים ידי עשו שלא חרגם ידוהי דעשו. וכן ה' שמו דאיש מלחמה. וכן קנא שמו. ואף כחן נאמר בו מה שחרגם בלשון חטא פי' דבב שאינו כהונן ולא הישר והשוב רק אין בו עזירה. ואבימלך אמר שלא עשה כנגד אברהם אפי' דבר שהוא שלא כהונן. אבל אברהם כמעט הכשילו בדבר שיש בו עזרה וחובה גדולה. וכן אמר לו אבימלך ליתחק כמעט שכב וגו' עד והבאת עלינו איש. שחרגם חובא. מה פגע מה העלתי דפרשת ואלא. מה חובי מה סודותי. ז"ע כי חרגום חטאה. חובא. וכחן שנה לשונו והפסע לפי שהוא סמוך אל פגע. כי חובא משמעותו דבר חמור. וסרחון אין משמעותו חמור כ"כ ובענין זה בגבר וילפת. והביאו רש"י. וכך אמר לו יעקב אין בידו פגע ולא אפי' השאה. וז"ע למה לא חרגם מה מרדי מה חובי. שהרי ופגע חרגם ולמורד. ושלחת לעוננו ולחטאתנו דפרשת כי חטא. להובא ולחטאתא. נושא עון ופגע וחטאה. לענין ולמורד ולחובין. וז"ע למה לא חרגם לחובין ולמורד ולחטאת. ונשא העציר עליו את כל עונותיו דפרשת אחרי. חוביהון. ואת כל עונות בני ישראל דאחיה פרשה. עויית. סלח נא לעון דפרשת שלה. לחובי. לכל עון ולכל חטאה. לכל עוין ולכל חובין. ובאלו שנה גם כן. קטנתי וכל החסדים. מכל חסדין ומכל טובון. ועשית עמדי חסד ואמת דפרשת ויחי מינו וקשום. ויפלו אבייך דפרשת צהעלוק. סלחך. ויפלו מסגלך. צעלי דבנך. חק אפיה דפרשת בא אל פריה. חשוד קביל. וימש חשך. קבל. אין יראת אלהים. דלחלח. ויש חמת אלהים. דלחלח: (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי. וצדס בקושטא. ז"ע כי אחין וגמין רבויין וחרגום גם אף. ואף אין לו חרגום. אבל צדס הוא חרגום של אף שהוא מעום. כמו רק. כי אכין ורקין מועטין. וז"ל כי לשון הקדש בא לרבות. האמת כמו שחמריה שהיא אחותי. והחרגום בא למעט שלא להס להס אל דבר שקר. וכל אחד אחד דרך לדבר בענין האמת לפי לשונו. וכן דרך החרגום בשאר מקומות וכן ראו לכל חכם ומשכיל המעשיית מלשון אל לשון אחרת לישר ולכוין לשונו לפי האמת אל השלון שהוא ממתיק אליו לא כפי השלון שהוא המעשיית ממנו כדי שלא תכבד הבנת הענין אל הקורא בו. וכן צריך לפרש ואף גם זאת: (יג) זה חסדך. דא. ומסורת עליו ד' באריותא: אכרי לי אחי. אחרי עלי: (יד) הנה הוא לך כמות עינים. הנה הוא לך כמות דיקר חלק דשלחית דברריך וחיות יתוך וית כל דעמיך. נראה משמעו כענין ושלחתי ולקחתיך ממש. וז"ע איך לא חרגם ודברריך. ושמעתי מי שמכרש בו הפסעתי חלוקך ולא ידעתי מאין דברריך הוא לשון חלוק. כי דבדבר קיימת קמי מדך פירושו אחרות. וכן הוא חרגום יושלתי של וילכו אחרות. ואלו דבדבין. ועוד קשה במלת

במלח דלחית שהיה לו לומר דלחית של מלחמותו בחרגוס בלשון פעל קל כי אם בלשון הפעיל. וחרגוס
 ופסג אח בגדיו וישלח בפתח הי"ד ואע"פ שיש בו חלוק ונחליות שהרי מצינו שלח מדך ושלח אלכסיה :
כא [כי זרע הוא. הוצא בלחית : ויקח' הוצא בנח] : (ל) שבע כבשות. חורבן. פי' ילדות מלשון בימי חרפי.
 וכל זה עשה כדי שיראה דבר של קיימא. ואפשר שהיה במקום שבע להיות זכרון לשבועה. ובספר השמיים
 פי' והקבורים ליעקב. האלן המקשרות בחרגוס בכירא והם שגולדו בימי ניסן והם חוקים ובריתים מהאחרים
 ויקראם בלשון קשר. כי הקשר חזק : (לג) ויקרא שם בשם ה' אל עולם. עלמא.
כב (ג) ויבקע עני עולה. לעלמא. עני עולה דכתיבי. דעלמא : (ה) שבו לכם. אוריכו : גלגלה עד כה.
 נהמתי : (ה) אלהים יראה לו השם. קדם ה' גלי אמר לא יראה לך חסד : (ו) ויקרא שם בשם ה' אל
 השם. ויוסף עוד לדבר אליו. קדמוי. ויאמר אליו אם אין פניך הולכים. ואמר קדמוי. וכל זה דרך כבוד
 למעלה עם הרכחת הגשמות. אך אפשר שהיה יכול לחרגם השם גלי קדמוי : (יג) ויקח אח האיל. וסביב :
 (יד) ויקרא אלכסיה שם המקום ההוא. ופלה ולי. ויקרא שם בשם ה' אל עולם. ולי. אבל ויקרא שמו ה'
 ס'. ופלה עלויה אין בו ולי. כלן היתה תפלה על העמיד. אבל שם לא היתה תפלה. ויקרא שם המקום
 ההוא בנח אל. וקרא :

סדר חיי שרה

כג (ב) לספור לשרה ולבנותה. למספדא דשרה ולמבנא. כי אחרים הם הספדים פושין ההספד והאלגים
 בזכר. וכן הוא דרך כבוד. לא שיהיה האבל עמו ספדן. ואפשר כי לזווג המלות חרמנו כן : (ו) במבחר
 קדמוי. קברנא לפי שהוא לשון רבים. אבל קברנא הוא חרמנו קברנא שהוא קבר אחד : לא יכלה. קרא
 חרמנו. וכן ויכלה הגשם : (ח) אם יש את נפשך. אם נפשך נפשונו והוא סימן לנקבה. אבל רעוא הוא
 יחרגנו של רעוא : ופגענו לי בעפרו. ובעני לי את עפרן כלומר בשבילי. וכן ואמר דבר לי : (ט) והנבנה לי.
 יחלתי לי. ויש מסרה יתלה : (י) בני חם. י' פעמים. ח' נפשהו זו וחד בקבורה אברהם וחד בקבורה
 יעקב כשזה את יוסף לקבור אותו שם : (יא) לך נחמיה. ב' בפסוק. יהבתי. ז"ע חרמנו נחמיה :
 (טז) עובר לסוחר. סחורה. וכן שנו וסחורה. אבל ויסחרו אותה. ואת הארץ הסחרו. סחורתא. שם
 כחבתי השעם. וז"ע איך לא חרגם דמתקבל לסחורה או בסחורה : (יז) אשר במכלה. די בכפלתא :
 (יח) לאברהם למקא. לזביתו. צריך לפרש משמעותו. ואלו אמר לזביתו או לזביתא לא יהיה קשה כי כן
 בדברי רז"ל בלשון רבים. ואשפי זביתא אליו. וכן במקומות אחרים. וכן כי המכרו ממכר. זביתן. אבל
 והיה ממכרו. ויהיו זביתיה :

כד (א) ואברהם זקן. וימת אברהם זקן ושבע. ויהי כי זקן יצחק. ס"ב. ומסורה עליהם ללחון ס"ב
 בר מן ממאי וסוף פסוק. ואולי זאת המסורה הייתי סבור לומר כי ס"ב פועל עובר כמו ואני זקנתי.
 הגה נא זקנתי. וס"ב שם התאר : ברך את אברהם בכל. בריך. ברך את אדוני שם בפסוק זו בברך.
 וכן ברך את יוסף הנחמ דעשרת הדברות. בך יצחק את יעקב. בריך : (ו) ואשר דבר לי. ודמלתי לי. וכן
 אל אשר דברתי לך דכי קשא. את אשר דברתי לך דוילא. דמלית לך. ובפסוק אלה הדברים הארבעה בזה.
 וגם ז"ע כי כלן דבר סליל. וחרגוס דבר אל בני ישראל. סליל. אבל ויאמר דבר דפשהו זו סליל לשון
 עבר. מפני סוף פסוק : (ח) ונקית משבועתי. ממומתי : אבל ואשביעך. וישביעני אדוני. אזי השביעני.
 כאשר השביעך. לשון קים. וישבע יוסף. כי השבע השביע לשון מומתא : (י) בגבולי אדוניו וילך. ואזיל.
 [וכל טוב. הוצא בסדר וישלח על ומבחר שלישי] : וילך אל ארס נהרים. ואזיל ארס נהרים חרס דעל פרה.
 וכן פחורה אשר על הגר ארס דעל פרה. ורש"י כתב כל בין שני נהרות וישבם. אבל לפי החרגוס נריך
 לפרש השני : (א) ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר. עם בירא דמיוא כלומר בסמוך ענינו עם באר לח
 רח. עם ארס הוחלת : (יב) ויצאות למאוז מים. יפקן : (כא) והאיש משתאה. שמי חרמנו ונראה כי
 משתאה לפי משמעות החרגוס שותה ואינו שותה ומשתכל בה במשפט ההפעל לבא שלא על האכזב. כמו משתא
 לאמר אני אמתוך. ולכך דרשו בו רז"ל שנקב להולמו ולא הולמתי. ופי' לה שבילה. אבל החרגוס פירשו לפי
 ענינו. לכך חרגם בה. וקשאי לי שהרי זה כתוב אחר ותכל להסקות. וי"ל דלון בזה מוקדם ומאוחר ועל
 מה טעמה בשעה שהיה דבר הכבוד. וכמו שחרגם זה לשון שיהיה חרגם דוגמת זה נפחולי אלהים נפחלתי
 לשון תפלה ובמס' חולין פי' בזה המקשה בסוף פסוק דהשוחט את הבהמה ומלא בה בן שמה חי או מת כו'
 משתא הוה שמי ובחיק. פי' הראש"ד ז"ל מלשון שותה. שהוא דבור. כלומר חלק עמו בדברים טובים ולא
 היתה נוחה דעמו בר' יוחנן ולא ראה לדבר עמו עתה : (כב) כאשר כלו הגמלים. כד פסיקו. עד אל חלו.
 דיסקון. וכן כאשר כלו לאכול את העפר. וז"ע למה לא חרגם כד שניאו כמו שכתב רש"י ז"ל. וי"ל כי בכל
 עניני אכילה ושתיה ושאר נרכי הגוף נסחבנו כן לשון סקס חרמנו ידע לכתן. פסק נצרך. וכן מקום
 שמכניסין בו חמץ במהפך ורבים כמוהו : עשרה זה משקל. מחקל עבר סלעין דהבא. פי' משקל עשרה
 סלעים של כסף אלא הם היו של זהב. וז"ע למה לא חרגם חיוני דהבא כמו שחרגם עשרה זהב דכפות הגשימים.
 ובספ ויהי דפשהו זו ופקסך וירב. ומה שחרגם דהבא מפני פסוק העשם : (כג) הגידני נא לי. חווא. אבל

חיי חרנוס של גידול או חרנוס של הגד: מקום לו ללון. אחר כשר: (בה) גם משפא. כסחא. ורעה לפרט מלשון כסח או כים לפי שהגרעין מונח בחור הקליפה כדבר המונח בחור הכבת או הכים מה שאין ק בשאר מני התבואה. ושמעתי כי רמזו סעדיה פירשו השחם שקורין פין. וקשה לי ויפתח האחד את שוקו לתח מספא. ואין זה דרך הולכי דרכים רחוקים: (כו) בדרך. בלורח חקא. לשון דרך אחת יחידה בלורח דחקין לשון רבות. והא חקין עובדה לשון זכרים רבים: (ל) והנה עומד על הגמלים. עילוי: (לב) ויפתח הגמלים. וסר מן גמליה: [ויזעם. הביא בויחא]: [הסלמתי. הביא צפ' נת]: (מא) כי חנא אל משפחה. הקד: ואל מולדתי חק. אם לא אל בית אבי חק. חיל: ללכת אחרי. ללכת אחריך. למיחי: חילי לא חק האשה אחרי. לא חיתי. וילכו שלש ימים דויה בשלח. ואילו. ההולך לפני מחנה ישראל. ובעמוד עק אחת הולך. מדבר. כלומר מהכי ומראה את הדרך. אשר עבדתי אותך ואלכתי ואיך. הך הלכת. חילי חלל. נלכתי עד כה. נחמתי. נלכתי נא דרך שלש ימים. וכן נלכתי נכחה. הם ילכו וקסשו. חילן. נסעתי ונלכתי. ויך. ואלכתי. ואיך. וכן שלחתי ואלכתי לאדוני. ויך. ההולך בשדה. דמאליך. צפ' ראה. אחרי ה' חלבו. בחר פולחנא חסדן. ללכת בה דמחך ליה. למחך. וכן ללכת בדרכיו. נלכתי ונעבדה. נהך. וכן בפירוש דמחרי. ובפ' דקמיה ויך ויעבוד דפ' שופטים. ואילו. וכן וילכו ויעבדו דלחם נלכתי. בלכתך לשב מלרימה. במחך. כי ילך מלחי. יך. אשר נכח שמה. דהך. על מקומו יבא בשלח. יך בשלח: (מב) אם יך נא מלחי דרכי. אם יך רעוא כען קדמך לאלחא אחרי. וי' הלחי דרכי. חרנוס כשפוט: (מג) והשקיני נא. אשקיני. זע אשקיני לזכר: (מד) אשר הוכיח. דוכין. וכן אחת הוכחת. זמינא. וכוונת חכמים. ויוכת אחת ואוכח. וכן ויוכיחו בין שני: (מה) אבי מרס חללה. שליחי. לפי ענינו שיהי מדבר על שער. לדבר אל לבי. למלל בלבי. כי לא יתכן לומר שם חלל בשני גופים: (מח) לקחת את בת אחי לדוני. למח. וכן ולקחת אשה לבני. וחכב. וכן וחקת לו חמו. ונסיצה. קח לי את הילדה. סב לי: (מט) ואפנה על ימין או על שמאל. ואחמני. וכן ויפן. ואחמני. ועל זה הדרך כל לשון שכתה. אחמשה. חמשי: (נ) לא טול דבר חליך. לית אחמא יכלין. לא יוכל לתח את אחמו. לא יוכל. וכן לא חולל עוד ללח ולב. לא חילוי: (נח) הביא צפ' חריע: (נו) ואלכתי לאדוני. ואיך לוח רבו: (נז) וישלחו את רבקה אחותה. ושלחו. וישלחו אותה לדברים צפ' נך לך. ואליהו ואפשר לפי שאמר למעלה שלחתי ואלכתי לאדוני. אמר אח"כ ששבו בן. ועוד שאמר בן אמר וחקס רבקה ונעוניה וגו'. ויך העבד את רבקה ויך. חל על דברים מאמר וגו' עליו פרעה חשש: (סא) ויך העבד את רבקה ויך. קדמה בלוי חמיה ואול: (סב) באר לחי ראי. הראשון ארתו. והשי ארתו. ונראה כעין חלוק טעמאות שאין בו קפידא: (סג) לפנות ערב. למחי. וכן לשנות ערב דכי חלל. לשנות בקר. לעדן אפרא:

כה (ג) ולאמים. ולגוון. כמו חללה ונדרו חיי הגוים: (ו) קרבה אל ארץ קדם. קדומא לארע מדינחא. חלל חללה בני קדם. בני מדינחא: (יא) ויברך ה' את יצחק. וברך:

סדר תולדות

(כא) לניכח אשמו. לקביל: (כה) באדרת שער. ככלן דשער צערוך בערך ככלל צילמדנו שני גוים בצעק אל חקרי שני גוים חלל שני גוים זה מהגדה וזה מהגדה. שמו מולבש ככלל. יעקב מולבש צינח. שמו מולבש כלומם ויעקב טלית ע"כ. אש"פ ש"ק באדרת היא כ"ף הדמיון כ"ף. ככלן חיה בן. ומתחלה הייתי סבור כי דרי לכתב הלשון אל ראה לחבר כ"ף הדמיון שלא יהיו ג' כפ"י סמוכין וזו ולא בן הדבר. כי אלו חרנוס ככלל היה נראה שהוא שם דבר. חלל הוא הרגס ככלל. ונראה שהוא חולר כי דרך לשון הארמית כמו גולן חמקן ענדקן ולדקן. ורבים אין חסבר. קרוד בלע". וככלל נראה ממה שהביא צערוך כי הם הדברים החלולים בצד שקורין אישקלוי"א בלע"ה שהם כעין צינח ומה שאמר דשער כי בגופו של שמו היו של שער. חלל בצנדים הם של חמר. ואפשר שדעו של חקלום היה שזה הוא משמעות הסקסו. ואף אם נאמר שאמר הכתמה יקרא ג"כ שער במקומות. הולך לפרש שאחם דברים החלולים זו היו של שער לא של שער כעין שרי אשה. ויתכן לפרש מזה לגן אדרת. כלומר כעלה ענפים ואשכולות רבים החלולים בה. ולפי מה שפ' בספר השרשים יתכן ל' כי לפי שהתלויים בה הרבה מאותה צינח. קראו כנגד ההוא אדרת ושרי הוא חלל חמר רבה שער: (כו) יורע יוד. נחשירן. שמעתי בפירושו מנחם ומתנה בשורה. וכן מן ריבא ובר ריבא: והיא חלה מורכבת משני ענינים. ואומרים כי דרך הלודים לנחש ולא ידעתי חוקן משמעותו. ולי נראה נח שיר בן נחשירן מורכב מנ' חלות. נח שהיה חוכב מנוחה. שיר שהיה משורר בדרך פעלי הלאה ומנוחה. ואי"ת לשון הקדם הוא ולא ארמית. שיר מלאו בפרק אין עומדין שפיר לן מר. ובפ"ק דסנהדרין נספן אהמא דבי קיסר לאסיה ומשרין ליה הכי ובשאר מקומות בן מלשון וכו' נחשח שהיה יושב על כנו חמסו על חלום בשל. ומי ששקו בך דרכו לעשות קנויח. לפיכך יכול היה הענין על יורה צד מה שלא יכול על סוף כי יורד צד חיה: (ל) לארסו האדום. סימקא בסימא: (לא) ויורע חיוס. השבחה ה' חיוס. חיוס דלה. לא חנתי משמעותו למלא לו חמר. ואין למרגס דילק שא"כ יהיה משמעותו אשר לך.

כמו דילק דין ועצרון . ורש"י כחז דילק : (לב) למה זה לי בצורה . ולמה דק : למעד הזה דפדפת לך
 לך . למה דהדין . כי בפעם הזה . בזמנא דהדין . כי עתה שבנו דק . פנמיס : דק .
 (א) וישאלו אהי יהוקים לאשמו . על שיקח אתהים . שאלו שאל האים לנו ולמולדתנו : לנא : ז"ע למה
 לא חרגם בזה לאתהים . וי"ל כדי שלא יהיה משמעותו שלאשמו שאלו . אבל לנו ולמולדתנו . לפי
 ששאל להם ענינם חרגם לנא והוא שומד במקום שנים . לנו ולמולדתנו . כלומר עלינו ועל מולדתנו . ולפי שנקשר
 השאלה בלמ"ד נקשר הכינוס האחר בלמ"ד . גם ז"ע למה הולך להסוף עינים : כי טועם מראה . שפירט :
 (ה) וישקרו אבימלך בעד האלון . חרקה הרגום . חלון התביעה . בות חיבובא . י"ל כי חרקה נראה שהוא
 חלון קצו וקר . כמו מניין מן החתכים . ואין אדם יכול להשמר מדיקו רחיה כמו שנשמר מן הגדול .
 שאלו היה גדול היה יתקח רוחא את אבימלך והיה נשמר להם . וגם אבימלך לא היה משכח לו : (כטעם הביא
 בסדר וארח) : (י) והבאתו עלינו חסם . מלרע . והרגום וחייתם כמו שהוא מלעיל ורש"י נראה דגרסי שהוא
 מלעיל שכחז אס שכב כבר הבאת חסם עלינו . וכן הוא בפסרים המדויקים מלעיל . והבאת לאנץ ואכל .
 מלרע . והרגום ותפיל . (יב) מאה שערים . דשעריהו . כלומר במה שהמדורו . וחרגו לפי ענינו ולפי
 ודברו בצ"ר : (יד) ועבדוה רבה . וְעַבְדוּהָ כפי ולא כחז כן רש"י . ומסורה עליו קרא וחרגום . ונראה
 שמשמעותו מלשון עבדים שיירושלמאל"ה בלמ"ד כלומר שהיו לו עבדים ושפחות הרבה . ובצ"ר ועבדה כתיב אס
 י"ן אדם עשה ענינו כעבד לעבד אינו קונה אורו . ובצ"ר י"ן מיות ג"כ . מאי דקתיב עובד אדמתי יעבד
 חסם . אס אדם עשה ענינו כעבד לאדם עבד לחס . ואס לאו לא יעבד לחס . וכל ז' דרש מדרשקא ביה
 שפירט . ונראה כן שג"כ מנאס באתרם ויהי לו אלא ובקר וחמורים ועבדים ושפחות . שאלו על עבודת שדות
 בדרום הרי לא היקיר שקיחם ולא שחברם נחלוס מבס כמו שמשלש ביעקב ויין את חלקת השדה . וכן חפירת
 בנחלות של חברה ובל יתקן ובאתרם נחמו ויהי לו אלא ובקר וחמורים ועבדים ושפחות וחמוטם וגמלים .
 וכל כההיה האלו והבקר הזכיר העבדים עמור וכן כבדו אליעזר ויין לו וגו' : (פז) שהבוס פלשחים
 מלמלאס . שמונין פלשחים ומלויין לפי שחברות עמור נקס : (צ) ופרונו באתר . ויפשיטא . כי מחלח שהרגום
 דכתיב יפתי שחלה הדבר בש"ח תריך לגמור אורו על הדך הוא . כי כן יתכן לפי הלשון ולא כן לרש"י
 ז"ל : (כו) הרך אליו מערר . ראה : וארות מרעו . וסיעת רחמיהו :

ז. (ב) לא ידעתי יום מותי . לית אלא ידע אלו הרגם לא ידעתי היה משמע לא ידעתי לשעבר אבל עתה
 אפי' יודע . אבל לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה . הרגום לא ידעתי כלומר לא ידעתי עד הנה
 שישאמר בלתי היום . (כך) . הביא בסדר השלח : (ד) ועשה לי מסעמים . וְעָשֵׂה לִּי נא אל האל
 וי"ר . ואוכלה . ואוכלה . חין הפסח בחרגום ב"ן שנים וז"ע נפק אחר . אבל ואוכלה . ויחלל הרגום :
 (ה) בדבר יתקן . כד מלי וזע"פ הפסח בחרגום ב"ן שנים : (ו) ויבא לי יד . א"תא לי מלעיל כי
 י"ר הרגום של הביא . ואי"ר הרגום של הביא לו . ואי"ר הרגום של הביא . ויחיה מלרע הרגום של
 נא לא ארה לי : (ז) לך נא אל האל . לענא . ולא יפול בו לוח משמעותו אלא . שהרי אמרה לו שיקח מהם
 ידים . אבל השדה אל אלא . לוח ענא חרגמו כלומר אלא האל לא אליהם ממש . ויבא לחמו . הביאה לי .
 אלא לי . חין כסה לוח : שני גדיו עזים מוכים . עזין : (יג) עלי קללך . עלי אחר בנבואה . ז"ע קשר
 המעט שהיה לו לומר לי האחר . וי"ל כי הוא דוגמת ויהא לי נלע עליו ויחמר : (טז) החבידות דכייחא .
 אלא עזן . ומרגנ . לא תהמוד . לא תרפך : (יז) גדיו העזים . גדיו בני עזי : (כ) כי הקרה . זמין .
 יקרא חו"י וקרה לשון ערעא : (כב) והידים ידי עשו הרגום וידיא ידי עשו . וכן ה' שמו דלש חתמה
 אלא שמו ג"כ קרא וחרגום ואפשר לומר מפני שהוא סוף פסוק ומפני הסמיכות וכן לא ידעתי יום מותי . יום
 י"ר . לפני מותי . קדם באתי . לפני מותו . קדם מותיה . ומאחר שהרגם מותיה ולא חרגם דמות . וכן
 באת הדברה שהרגם דמות דין הוא שהיה יום מותי הרגום כמקרא : (כו) ריח בגדיו . ריח לבושה . ריח
 ריחא דבני . כריח שדה . כריח . (ורב דגן . הביא בס' דבר) : (כט) ויחרחוץ קי לאהמי . וישעבדון
 ויחרחוץ דמחין ליה . ויסגדו חרגום . נראה לומר כי אלא מלכות ואומות כשכלל בני אדם רבים ונל לשון
 וישעבדון כמו שלח והתכין שכלל חתה דהפס כשכלל הרגום ויחרחוץ קי לאהמי . אבל לא השתחוו אליו
 אלא אשים ויחידים יפול בו השתחוואה שחשבו שישתחוו לו ממש . או אפשר כדי שלא לכפל
 מן הרגם כן כמו מסורין יתבין : אורדיך ארור ומצריך כדוך . לישן ובזריך תריך לבותס עס אוחס
 כנגד פסח משמעות לשון המקרא : (לג) ויררד יתקח חרה . כחז רש"י כמשמע לשון חמיהא ע"כ .
 הרגום ומה יתקח חיווא ואפשר שזה משמעו . וז"ע חיווא רבא חווא רבא ומירא . אס רבא לא זכר לו י"ל נקבה .
 הרגום הבכירה . רבחה וז"ע . כי ומה יתקח גדולה במנחה . חוואה רבחה . וזה ה' חוואה רבא וכן
 שמועות . הרגם לשון זכר ש"בא בשוין . שבע שפחות חמיות לשון נקבה . ש"בא שבוין : מי
 אלא . מן הוא דייק וכן מי האים הלזה דויהיו חיי . ונראה משמעותו שהוא מורכב מן הלאה ומן זה
 יתקח חיווא רבא חווא רבא קת . וכן היה בעל החלומות הלזה . כמו שכחז ויראו חווא מרחוק .
 הרגום חיווא דייק כלומר שהלך לו פתחמיד כמו שכתב ויהי אף ילא יעקב . וצריך לישב מרי
 בפ' ג"ה (ז' ע"ג) הניין הלז בשהדין . ורביה לדבריו ויהי כראות אים האלקים מנגד .
 כי היה השומעיה הלז . ובהרגום הוא ביהך . כמו ה' האלה וכן נראה אס כלס דבר שיש בו ריחוק וקירוב
 כלומר

כלומר שאינו רחוק כ"כ כל א' לפי ענינו. ומה שמאזוהו זהו לומר ולקבצה יורה על זה. כי השומעים הלא חרסו ג"כ ד"כ נראה שהוא מוסב אל דבר אחר: (לו) ולבה א"כ. ולך כען. אם כן א"כ. א"כ הוא. א"כ הם רועים. א"כ. ומה יודע א"כ. ה"כ כל א' לפי מקומו וענינו. וכן מהג' ויגון ב"ע שחרסו ותננה בחרן. ונעית בחרש. ותננה מעל החמור. ואתרנית כתרנומו ותפול מעל הנמל: (לו) הלא אכלת לי צרעה. ב"כ: (לו) הברכה אחת הוא לך. הברכה: (לח) הן גביר שמחין לך. שויתיה רפי אבל שויתיה בדגש הח"ו הוא חרסו של שמי. וחרסו לך עילוף וצריך לבאר למה לא חרסו לך כמו שז' תהיה לו לאלהים. תהי ליה לרב. וכמו הוא גביר לאחריך. לאחך שנקשר בלמ"ד. וי"ל כי על דרך מוסר לא יתכן לומר זה בפני עצמו אלא עילוף כלומר למעלה ממך וזהו ענין תקון השון ואע"פ שגלגלון הקדש נאמר כן כמו שכתבנו במקומות אחרים וצריך לחברו עם חבירו: סבבתי. סעדיה. ונ"ע חרסו של סבבתי: (למ) יהיה מושק. מ"תבך לשון רבים כאלו כתוב זו וי"ד. אבל מ"תבך נראה שהוא חרסו של מושק לשון יחיד כמו ח"תן מושק דו"ר בלן. תקוף בית מושק. ובהרבה מקומות חרסו לשון רבים ואע"פ שלא נכתב בו אית הרביו כמו למטהו שחרסו בו למוטו: (מ) צריך לישב חרסו והיה כאשר חרדו עם משמעות הפסוק ופי' רש"י לפי ענינו. וי"ל כי על הצורה שהיא לשון נקבה אמר כן. כענין שמאזו בדברי ר"ל מלמד שהצורה לובשת וחוגרת שק לפני הקב"ה ואומרת עשאוני ב"ך ככבוד הזה שמעניני בו אמר לה ומה יעשו בני בשעה שאוכלים ושותים אמרה לו יתעסקו בהלכות הפסח בפסח ובהלכות עזרת בעצרת ובהלכות החג בחג: (מב) מתנחם. כמין לך לתפסקל לא חרנונו לפי משמעות לשון התקדש ופי' ענין הפסוק נראה שגל מה שעשית לו הוא מוצא נחמה בעצמו בשביל התקדש שהוא חושב לעשות כך: (מר) חמ"ת אח"ך. חמ"ת דאחריך וכן עם חמ"ת זולתי עפר. וכן באף ובחמה: (סו) מפני צנות חת. חת קרא וחרסו. מפני צנות חת כללה. חתלה. והוא מפני הרהיטות וההפסק: אם לוקח יעקב. נסיב. ונ"ע כי נראה שהוא חרסו של לקח. ובס"א נ"סיב:

כח (ב) אבי אחר. אבוא דאחך. אבל אבואי חרסו של אבא. וכן אחי אחר. אחואה חרסו. אבל אחואי חרסו של אחיו:

סדר ויצא

וויפגע. הביא בסדר משפטים: (טו) אכן יש ה' במקום הזה. יקרא דה' שרי לא אחר שריא כי יקרא הוא לשון זכר ג"כ אבל ובחוס ה' דקרא שכינתא לשיכח חרסו שריא: [אשר דברתי לך. הביא באלה הדברים]: (יז) שעה השמים. חרע קביל. [ויקרא. הביא בם וירא] [לרשעות. הביא בסדר בראשית]: (כ) וידר יעקב מדר. וקיים יעקב קיים. לדור דר. לידור דר יור לשון נדר חרסו: ושומרי. וימריני. ותפקיני: (כב) עשר אשברו לך. אפרשיותי לפי הענין חרסו:

כט (ב) ישקו. משקן. (ג) והשקו. ומשקין. וגללו. קדמאה ומגדרין. וגללו תניינא וינגדרון. ויגל. וגדר ואפשר כי גדר וגדר כענין אחד. וכן גרתיק ותיק. סגלגל כמו עגלגל ובספר עזרא נשתחו כמו לשבתו. פחם כמו פחה: (ה) הירעחם את לכן. הירעיתון כלומר ידעין אחין. ידעו. ידעין. כלומר יודעים אבל ידעתון ידענא היה משמע לשעבר. וכן דקדק החרסו בהרבה מקומות: (ז) הן עוד היום גדול. הא עוד יומא סגי ונ"ע למה לא חרסו עד כען. ויש מסרה להרדעי הא עד כען: (יב) כי אחי אביה. אחי בת אחת אבואה הוא. ואם תאמר למה הוצרך לומר אחר כן וכי לן רבקה הוא. י"ל אפשר שהיו ללכן אחיות אחרות ולא הוזכרו בפסוק כי לא הוזכרו להזכיר תולדות בתואל אלא בשביל רבקה: (יד) עצמי ובשרי. נ"ע למה לא חרסו גרמי כמו שחרסו בעשרי: (יז) ועיני לאלה רכות. בצ"ר רכות מבני. ואקלחתי חרסו אחין. הו"ל חרסו הנקבה כמו הנה שבע שנים בצות. אחין. והנה עיניתי ראות. חוין. ונראה כי הוא כתי כמו סגי נהור כי חרסו ורחל הייתה יפת תאר ויפת מראה. ויאליח בחווא. וכן חרסו כי רעה עד פניכם. נראה שהוא כנוי. ובצ"ר חיומריה דל' יומן הוא מתרגם קמיה עינייה דלאה רכיבין. אחר עינייה דאחך רכיבין. ומהו דכתיב רכות. רכות מבני שכן היו התנאים שהיא הגדול הוא לגדולה והקטן לקטנה וכו'. [נאכבתו. הביא בסדר אמור]: (כח) ויתן לו את רחל בתו לו לאשה. ליה לאתרו: (כט) את בלהה שפחתו לה לשפחה. לה לאתמו. צריך עיון למה הוצרך ליה ולה לחרסו מאחר שאמר ויתן לו וכן לרחל בתו ודקדק החרסו לחסרו בכמה מקומות ואע"פ שהוא בעברי. [וירא ה']. הביא בבראשית]: (לד) ילדתי. ילדת. ונ"ע נפזולי אלהים נפתלתי שחרסו לשון חפלה כמו משתחאה שחרסו לשון שחיה:

ל (טו) שכרתיד. אגרתך. ואינה איתך כי שרשו אגר. וגרעה כי שכרתיד לנקבה יהיה חרסו אגרתיד: (כ) יובלני אישי. יהא מדוריה דבעלי לותי פי' אצלי כמו ותנח בגדו אלה וכן כל לשון לות. וזה יוכיח אפך אלהים את חרפתי. חסרי וכן כי חרפה היא לו. חסודא. ונ"ע למה לא חרסו חסדי. ונראה שחרסו כאל לשון רבים שלא על חרפה אחת לבד היתה אומרת אלא על הרבה כמו שהביא רש"י וי"ל. וגרעה שז' גרס לו הדגשות. ואפשר לפרש מה חסד הוא כלומר חרפה. וחרסו קלנא מענין קלון לפי סענין

הענין כמו את מקורה הערה קלנא גלי ולא ממשעות לשון המקרא [ואלכס: הביא בס' חיי שרה] [מקל: הביא בלך לך]: (לז) סקל לבנה לח לח וערמון. חוסרין דלכן רעיון. וקליף בלן לשון נקבה. ותרנו לשון רבות. כמו ויג את המקלות לפי שרבות היו כמו שכתוב ולח וערמון. והרי כאלו כתוב כאן מקלות ולפיכך כתוב רפאל בלן. וחוסרין לשון נקבות כמו נשון שנין. כי משה אחד לרשע בית אבות דיוקא קרח. ובכל אותה פרשה ל' זכר וכן קח את המטה. ובתרגום ונחא זמני מנא: ג"כ לשון זכר ולשון נקבה ובתנאי בפרשת לך לך. וכן שמש באותה פרשה לשון זכר ולשון נקבה ובתנאי. ולזה ודללוז בלן אות הל"ט שרש ג' וטמו לזכר וכן ארז' ערמונים דולני: (לח) תרגום ויצא. ודעין כמו דלח שלשה שהוא כמו דעלה. ובמקומות משמחו בלשון נעיה כזה הענין:

לא (ד) השרה אל זמנו. לוח עניה. לך נח אל הנאן דואלה הולדות. לענא. כתבתיים שם. [רלתי: הביא בבראשית]: (יג) אנכי האל בית אל. דארגליתי עלך בית אל. ז"ע למה חסר אות השמות ולא אמר בבית. הנראה אליך דושיח לך תרגום וכן כי שם נגלו אליו האלהים. וירא אליו. ואפשר כי שם בפרשת ויאל כתוב והנה ה' נבז עליו. ונראה הענין לפי שהיו דברי יעקב עמו שהם מספר לרלח וללחא אמר בספור ע"ד עוה ודרך כבוד של מעלה וכן ואשר דבר לי שלא תרגם עמי. ובתנאי במקום אחר. אשר משח שם מצבה. דמשחת. ונראה כי דעת רש"י לתרגמו בלשון רבוי ומשחת את המשכן. ותנאי. ואפשר שלא רצה לתרגמו בלשון רבוי אלא מה שממשח בשמן המשחה משמשה ואיך לכבוד מעלהו כענין שאלמנו אל לשון דבור שאחר שתיחד הדבור עם משה לדבור שהוא אל אחרים כמו וידבר ה' אל אהרן אינו מתורגם עם אלל וידבר ה' אל נח מתורגם עם. ואע"פ שאינו דוגמת זה הענין כי לפי זה מה שנטשה קודם לכן היה יכול לתרגם בלשון רבוי. [מקל: הביא בלך לך]: (כ) ויגבו יעקב את לב לכן. והגבו את לבני. והגבו אותי. לשון כסאה. למה נגבת בסיבת. וכן כי רחל נגבת. אלל לא תגובו תרגום לא תגובו כל אחד לפי ענינו. את לב לכן. ומה שזכרנו נסבחתו י"ל מפני כבודו של רחל. ועוד ע"ד האמת כי ה"ל לא נתינוה לנגבם בשביל חמדת התרגום כדכר שרש הנגבים אלל שנתכוונו להפסידו מע"ז. והפסוק אמר ג"כ ורחל לקחה את התרגום. אלל למה נגבת תרגמו נסיבתא. י"ל מפני כבודו של יעקב. ואפשר כי לא יתכן לאדם לטעון על חברו בתחלת דבריו בלשון נגבה עד שידע אם לקח הדבר בשום פענה שיש לו עליו. ובתרגום יתכן הלשון ע"ד המוסר בהרבה מקומות. ואף אם לא יהיה הדבר כן בלשון: הקדש כי התרגום פירוש הוא ויש לו לתקן הלשון. וכן עשו רז"ל תקון סופרים ועמור סופרים: (כא) ויעבור את הנהר. ית פרת. פי' שהוא נהר פרת: (כה) תקע את חליו. אשרי ית אחוה. וז"ע למה לא תרגם שרש עם אחוה. וז"ל כי לפי שאמר ביעקב הקע את חליו בזה דבר שהוא חזן מצבו: (כו) בשבויות חרז. בשיבת. נראה כי הרבוי בהרבה הש"י. אלל בתרגום כשיצא ליחידה. בשיבת: (כז) ואשלחך בשמחה ובצירים. תרגום פוס בחדוה. ובפ' בראשית הביאו במסורת על אבי כל הופס כמר ועונב: (לז) גנובתי יום וגנובתי לילה. תרגמו לפי ענינו. ולא אחר לשון המקרא. ואפשר לפרש פשוטו כשם שנגבה לזכרי אם נגבה ביום ועלי לשלם כך נגבה לזכרי אם נגבה בלילה ועלי היית מסיל לשלם ולא היית פוסק אחי לא משעת אולם שיה ולא מזה פענה אחרת: (כח) עבדתוך ארבע עשרה שנה. פלתיך אלהי אנכס. אלהי דאכרס' נמיק שהוא לשון יחיד. ואלהי נחור שהיו אלוהות הרבה. אלהי אביס. אלהי. ורש"י כתב שהוא חול. ובז"ר משמע קדש וחול. ונראה שזה היה דעת אקלום שאין אלו דברי לכן. אלא דברי הכתוב כלומר שהזכיר ג"כ אלהי יעקב ואלהי ברוחל ולפיכך לא תרגמו במיץ שרי לשון רבים הוא. וגם לא רצה לתרגמו לשון רבים שלא יהיה משמע שאלהי יעקב רבים כמו אלהי ברוחל ואע"פ שהם רבים והזכירם בלשון יחיד מה בכך. מ"מ ע"ה ה"ל אלהי ברוחל: (כח) ויריבה מצבה. קמה. ועדה המצבה. קמתא. ואת המצבה הוזה. קמתא ה"ל: (כו) יגר שהדוח. ז"ע איך לא אמר דגר. כי תרגום של גל דגורא. ונראה כי יתחלף הלשון במעט לפי המקומות כמו לאורא ונלהרדעא. וכן מנא ברוב הלשונות ולפי דבור לכן שאמר שהדוח טבל לומר כי י"ל שנתלה גלעד יהיה פירושו עדות כמו ועד אין זה או נאמר כי כל א' דבר כפי שמוע לשונו. ויהיה משמעותו כמו ועד אחד: (מט) בי נסחר איש מרעשו. נכסיו. ולא יתכן לתרגם ויטמר כמו שמתחבא בכונה: (ג) ה' עד בני וביך. מומחא. ונריך לפרש משמעותו. וכן ואשניעך בה'. כי נשבעתי. אשר נשבעתי להם כך: **לב** (ג) מתנה אלהים זה. תרגום דא. לפי שמעתי לשון נקבה בתרגום וכן הרבה בפרשת בשלח:

סדר וישלח

(ד) **כה** תאמרן לאדוני לעשו. כדן. כה אמר. כדן אמר. ז"ע למה תרגם האחד כדן והאחר כדן. כה אמר ה' בנחות הלילה. י"ל כדן. וכן כה אמר פרעה איני נוהן לכם חבן. וי"ל כי עשה כן כדי שלא לכפול הלשון כמו תוהים תוהים. ויהיה כדן מוסב ללשון זכר כלומר שרגמא סדן. וכדן ללשון נקבה והוא מילא. כי מלה ל' נקבה. ובתרגום ספרדי על כה תזכרו את בני ישראל כה דמתרגם כדן י"ב באורייתא. למה זה תשאל לשמי. ולמה זה לי בזכרה. למה דק. למה זה עובתן את

את האדם. למה דין. למה זה נחקה שרה. דן. וכן למה זה שלחתי. למה זה אחס עבדים. דן.
 והנה לא שמעת עד כה. עד כען. כה אמר דמייך ליה. כדן. אס נאמר כי דן הוא לנקבות רבות.
 יהיה כנגד האמרות כמו אמרות ה' אמרות עתירות ובלשון התרגום מיתרם מיתרות. ובספר דניאל לא מלאדי
 דן כי אס דנה וכדנה. למה זה ילאו ממזרים. דן ויש ליבש כך. כה תאמרון. כדן חמרון. כה
 אמר. כדן אמר. כדנה כי כדן לנקבות רבות. ויהיה פירושו כחולדות האלה או ככנות או קורות האלה
 או כיוצא בזה. וכן כה אמר ה' כחלות הלילה כאזהרות האלה או כנצירות האלה. כה אמר פרעה חייני
 נותן לבס חבן. כנצירות האלה חייני נותן לבס חבן. ואס תאמרו לא תחתו חבן בעיט אס לבו קמו לבס
 וגו'. ואס יוכלו להיחשב כלם. למה זה אמאל חן בעיט אדוני דפרשה לו לפי שדבר עמו טובות ו'
 פעמים שחזר לו כסעם ולכלם ואלכלם לגדך. וערה אמר לו כיצנה לא עמך. (ו) ואריבע מאות אים. גברא.
 ז"ע למה לא תרגם גברי. וז"ל שאין לתרגם גבריין אלא במקום אנשים. אבל איש תרגום גברא. וכן שם
 מאות אלף רגלי גברא רגלאל. והוא שם כלל כמו כי בל סוס פרעה לדעת התרגום. כי אס הסוס
 אסור. ויהי לי שור וחמור: (יא) מכל החסדים ומכל האמת. מכל חסדין ומכל טבון. וכן שנה לעומנו
 ולתפלתו. וז"ע כי התרגום של חסד טיבו והתרגום של אמת קבוס. כמו ועשית עמדי חסד ואמת. והיה לו
 לתרגם מכל טבון ומכל קבוס. ואפשר לומר כי לא יבוא לשון עשייה אלא אמת בלשון התרגום על הכוון
 כל כך. אבל הפסוק ועשית עמדי לשון העשייה נקשר עם חסד. והאמת נגזר אחריו. וכן תרגם ורב
 חסד ואמת שתרנס בו לשון עשייה. והוא נקשר עם חסד. למעבד טבון וקבוס. ועוד י"ל כי לא יתכן
 ללשון התרגום לומר שהיה קטן אלא האמת. שאפי' היה קטן יותר. הקב"ה לא היה עושה עמו כ"ל אמת
 כי כל משפטיו ודבריו נדק ואמת. ואפי' שלשון הקדש אמר כן. התרגום נשמר וכיוצא בזה בהרבה
 מקומות. ויט אליו חסד. חסדא. ועשית נא עמדי חסד. טיבו. כחסד אשר עשיתי עמך. כטיבואה:
 (טז) גמלים מניקות ובניהם. ובניהן. ז"ע בשאר הספרים כי משפטו ובניהן. וכן אהרן ואת מנשריין
 דאלה מסעי. רוחהון. וגרלה דאגב שפטא נכתב כן. או אפשר לומר לפי שאמר גמלים שהם לשון זכר
 [למי הביא בסדר וישן] [כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. כתוב בסדר בראשית]:

לב (ג) עד גשמו עד אחיו. לוח אחוהי. ומסורת עליו ב' באורייתא. עד אחיו. עד איש: (ה) אשר חן
 אלהים את עבדך. ית עבדך. ותנחיה את אשר חמון. למחן. כי חני. חס עליי: (ט) יהי לך אשר לך. אלה
 בדיך. בל לפרש משמעות הכתוב שלא היה כוח עשו בלחמו יהי לך אשר לך לפי שלא היה הדורון הגון וחשוב
 בעיניו. או שנתח אהשלחו. אלא כאלה האומר לחברו ה' יתן לך זכרה כמה שיש לך. ואין לו זכך כמה שיש
 לך כי יש לו כל: (יב) נסעה ולכלה. נטול שלא כפי' רש"י. (יג) לרבל האמלכה. עובדהא כמו מעשה
 שתרנס עובדה אלה שהוא לשון זכר. וכן לשון קדש ואפי' שלא מכרז בנפסוק. וז"ע כי בכל מקום התרגום
 עידידתא. וי"ל לפי שאינה מלאכה ממש במלאכה רעהו כמה דמסר ליה:

לד (ג) וידבר על לב האערה. ומליל. וכן בתרגום אחר ספרדי ומסורת עליו ב' באורייתא. ויסגור בשר
 תחתנה. ודין. ולא הצניח טעמו ובב"ל וכי יש אדם שמדבר על לב אדם אלא דברים המנהמים את הלב
 בו. ואס נבביל זה תרגומו כן. קשה לי. שהרי ביוסף כתוב ויהא חוהם וידבר על לבם והתרגום ומליל תחומין:
 (ה) ובניו היו את מקביו. גיחיוון. ובפרשת וישב יוחם האלן אל יעקב. וא' לרעות את נאן אביהם:
 (ו) שבו וסחרוהו. ועיניו זה סחורה וכן עובר לסוחר אבל ויסחרו אותה. סחורחא תרגום. וגרלה לומר
 כי משמעות סחורחא סחורה מועפת. ומדברים מועפים. וכל זה היו אומרים חמור ושכס בנו ליושבי השער
 כדי שייטיבו סחורחא בעיניהם. ויהיו נשמעים להם. כמו שאמר מקריסה וקנים וגו'. וכן את בנותם נקח לנו
 נשים וגו'. בזהך מה שאמר בני יעקב כדי שלא יאמרו שפסידום כל רעות סחורחא. והם יריוחו הכל. ובשדבריו
 הם עם בני יעקב אמרו שבו וסחרוהו וסחרוהו סחורה. כלומר בסחורה שחצו ואפי' גדולה. כדי להרמיז להם
 הדבר. וכן עובר לסוחר. לכל סחורה. ואפי' לגדולה ותשובה. וכיוצא בזה דרשו בין גלון ולגין. ואפשר כי
 לא יתכן משמעות זה בין סחורחא לסחורחא שאמרו רז"ל. ואת הארץ תסחרו דלחי יוסף. סחורחא: (ט) אך
 בואת מאות. נטפס. והתרגום אס יפחוך תפלים אל חלבה. לא תחיסם. מספר השרשים ופי הענין הכתוב שם
 ירלה ענינו נטפס כמו נחפיים כי החי' והפי' שם באצ"ויהם ממקום אחד ומתהלפות. [תפן]. הביא
 במקן: (בא) הגה רחבת ידים. הא פתי' ית' לא ידעתי אס עשה כן ככוונה כדי להפריש בינו ובין כי דין
 ה' עמו שהוא ארי ית' ובתרגום אחר ידיו חזיקו. ופתי'ות אפשר כי לשון ארמיים לא יתכן לתאר הארץ
 כרחבת ידים אלא שיש בה רחבות ידים. ומה שאמר והארץ הוא כמו קריאה. כלומר והארץ אס תתרגמו עליה
 שלא תחסיס לבה היה רחבת ידים יס לפניהם הרבה: (בב) יאמרו. יעפטון. לשון תנאי וטופס כאשר הם
 מולים. גזרין עשאו בינוי נפעל שו. וימולו. וגזרו. כד תקיפו עליהן כיבהן בנסחא דוקא. נראה שגריך
 להיות בו הרחבה טעם. וכן כי ידעתי את מלאכיו. פי'הוין: (לא) הבוונה. ויחשבה לזוה. נפקח ברא
 חזו ענינו: והוא. ולא חזנה בראך. אשה זוה ומללה. לשון טעות. אחת זוה. זיחא. כי נפקח ברא
 יונתא חזו: והוא חזונומה לכל. ונראה שהוא שיש בהם אכור ועצירה הן מחמת אכור בואה הן מחמת ע"ו.
 תרגום: סתם אבל אחת זוה אפי' שהוא פניו הבא על הפניה אהנה אכור. ואפי' שאינה מוסקרת לכל.
 ופי' אל תחלל את בךר להזנותה שדברו בו במוסר את ברו פנויה לזנות. וי"ל הרי אכור הכתוב. אבל ולא

הזנה הארץ לא יקבה לשון פשות. הכוונה יעשה את אחותנו. הנפקת צרף יתעבד ללחמנו. וכן למה תעשה כה לעבדיך. מתעבדך. ואורריך ארור ומצריךך צורך ג"כ כנגד פשע הכתוב וכן ולנו כלו. על אשר החלבים יביאו. ואפשר כי תרגום כלם לפי הגאון בלשון. וז"ע למה שיהי ולא תרגם יעבד ית לחמנו. וז"ל לפי שהיה לא תעשה כוונה. שהרי הכל יודעים שאלוה היה. כדכתיב ויענה. והיה אומר הדנו עלי מאלד מזהר ומחן. ולפי' הוא יוצאי שער עירו כדי שיאחז להם. אבל הוא עומד בה כמעשה הזנה לפיכך הסב הדבר אליו. ועוד יש לפי' דעת אונקלוס על דרך אחרת שיעקב היה מלפטר ומתוכה עם בניו על מה שעשו. ואומר להם הלא לפי המאורע פשר גדולה עושה עשיתם לכבודכם ועברתם אוחי. והם השיבו אחותנו יפת חואר ויפת מראה היא. ואע"פ שכל כבודה בת מלך פרמה. אי אפשר לגומה כל ימיה בחיבה ולעגל בפניה וא"כ היום או מחר כשתאח לחן כל הדוהא אותה ימלא את ידו לעשות בה כל תפלת נפשו כמו שיעשה בזנה. ויתשוב בלבו שימלא פשרה עמו כמו שגמל זה. ואחמו אה נולד את תרפנו. בכל ימינו היינו עומדים בפחד ובדאגה זו. השוב לך הדבר הזה. הוא טוב שעשיתו נקמה גדולה בזה שהתחיל והשליח ימשנו וייראו. ותוכל עתה אחותנו ללכת בבוקים וברחובות ולא יירא ולא נלגש שיעלה על לב איש לעשות בה דבר נבלה כמו שעשה זה. ור"כ יעשה העושה כמו היחידים בבקרים וחבירי שהביא רש"י בתחלת בראשית. ואע"פ שאם תרגם יעבד ית אחתה היה יכול להתפרס וזהר ג"כ לא רצה להיחזר על פשע תרגמו כדי שירגיש אדם ויתבונן על מה תרגמו קך. וידע אחתה כוונה. ולא יפרש שכל כסם היה אומר כי עליו אפשר שלא יתכן מאחר שכתב להם. ועשה פשרה גדולה כוונה. וכן תרגום גדול בבית הזה היה יכול להתפרס אם תרגמו להיוה רב גם כן כמו שלא מפרשים אותו גם עתה אלא שיהיה בו לעשות כוונה. לכך לא רצה לתרגמו על פשע תרגמו. ורש"י כתב הכוונה הפקר. וכן הוא בדר. ונראה שלכך אמרו כן שגדרו בני נח את עולם מן העריות מן המכול ואילך. כמו שכתוב רש"י. מ"מ אפי' היה אשת איש זונה ממש לא היה נקראת מאחר שהיא באוה. וא"כ יתכן הענין עם כ"ף הדמיון שאם יש בני אדם שיחשבו שברגונה היה ויחשבה כמו זונה שמהו מרגונה עכשו שהיא פנייה אפי' היה הדבר ברגונה אין ראוי לקרות לה עם זאת בפניו הבא על הפנייה ואפי' לאשר כוונה. וכ"ס לבני נח כי אפי' נכנסה לחפה ולא נבעלה אין להם כי אם בעולה בעל. ולפי' אמר שאין זה לשון זנות ממש כי אם לשון הפקר ולא יתכן לתרגם יעבד ית אחתה. ובעל' האורק גם דמשתת כתב לשם מלכות שאינה הוגנה. כתב רש"י דסנה זונה היינו אשת איש המונה תחת בעלה לאחרים דהיינו נפקת צרף. וכן ריש פ' ד' מיתות כתוב דאין לשון זונה אלא שמהו ויאלת מהת בעלה. כמו כי זאת מעל אליה ללשון מורד ואלא"ה בלע"ז. ואפשר כי תרגום הכוונה יעשה את אחותנו הוא לפי הגאון בלשון כי בלשון ארמית יתכן לומר על דבר כזה הכוונה יעשה לה שיוכל אדם לעשות לה נבלה. ולא יהיה מי שיחבט עלבונה. ולשון הקודש יתכן לומר כדרך הכתוב כמו שהרגם אלא מעשה רוקס. ציור. אולי מבנה הוא. הות. ישית ידו. ידוהי. וכן בהרבה מקומות וזו היא דרך כל מעתיק טוב :

לה (ב) ורחליפו שמוחיסם. כסותחון. וז"ע מהבין תרגם שמהלכם שהיא יחידה לזו שהוא לשון רבות : **(ג) בדרך אשר הלכתי.** דאולות : **[חמת. הביא צוירא] :** (ז) כי שם נגלו אליו האלהים וגו'. כאתנלי ליה הכס. נראה לפי שגמלר באותה מראה והנה ה' נצח עליו. ואע"פ שבלשון יבא לשון אלהות ומדות בלשון רבים כמו שכתב רש"י בלשון התרגום הוא בלשון יחיד : **[אלן. הביא בלך לך] :** (ז) **[אל ארץ. הביא בסדר וישב] :**

סדר וישב

לז (ב) [נער:] הביא בשמות על והנה נער בוכה : **דברתם רעה אל אחיהם.** טבהון ביטא לאצוהון. ומסורת. מענין ציה. ובערוך בערך טב. דעת הארץ תרגום ירושלמי מינה ביטא ע"כ. ואת ערובתם תקח. וית טבהון חיות : **(ג) אהב את יוסף.** רחיס יוסף. ואין בו ית. ומסורת עליו דוקא. ונראה הענין כי אין צריך בכלל את להורות כי יוסף היה האהוב וישראל האהוב אחרי אשר אמר מכל בניו ואמר כי בן זקנים הוא לו : **בן זקנים.** בר הכיס על דרך המדרש בכל מה שלמד ממש ועבר מסר לו. אבל וילד זקנים דויגט ובר פסוקין. ואפשר מפני שהיה לו בן זקנים ויתר ממנו תרגמו כך : **(ד) ולא יכלו דבריו לשלום.** ולא נפן. פי' יכולים היו אלא שלא היו רוצים ודוגמתו לא אוכל עוד לנאת ולבא. יכול היה אלא שלא היה רשאי : **(ה) שגא אותו.** סגו. קרא ותרגום. ואפשר כי כן משפטו כגל יבא עם אחיותו בכל"ס ולשון העברי והתרגום שיים בלשון שגא או אע"פ שאין שיים. וצריך לראות בפסוק וימאן ארזם נתון את ישראל עבור. ותרגום למעבר. אבל לשגא יהיה תרגום למסני. וכן לרעות. למרעי : **(ט) חרזם אחר.** תלמא אוורבא לפי שהוא לשון זכר. אבל אווררי לשון נקבה כמו וילך אל ארץ. לארע אווררי. וכן דילידא מן אבדך. מן איתא אחורי. או מן אחר מגבר אחרי. וכן מפי הענין תרגם אחרת : **(י) רוצים בשכם.** רצון. ותרגום רועות רצון. כמו ומרעיה בלחם : **[איפה. הביא בס' תולדות] :** **[ויחנלו.]** הביא בס' פתח : **(יט) הגה בעל התלומות הלאה.** הא מרי תלמא דיכי. לפי לשון הפסוק נראה כי מלת הלאה מוסב אל יוסף. וכן אפשר שהוא דעת התרגום. וצריך לפרש למה לא תרגם תלמא. וז"ל לפי שהכל היה נראה ענין אחד וכתלום אחד אלא שהם

כעך השמות החלום אל פרעה וכן את חשאי את מזכיר היום . סורחני . וז"ע כי תרגום מה יהיו חלומותיו . חלומותיו לי רבים ובזכר מלאכי הי דליה אחי ועשיין חלומיה . כלומר הזה הוא בא עתה וחלומות עמו . לספר לנו חלום הוא בא כמו שהוא רגיל . ובאופן הקדש חלום בלשון רבים על שם החלומות שספר להם כבר . ולשון התרגום חלום חלום בלשון יחיד לרמזו כי זה המדרש . ובספר חלום מלאכי ועשיין חלומיה ונראה שחלום דוקא : (ב) ונראה מה יהיו חלומותיו . ז"ע למה לא תרגם מה יהיו חלומותיו : נבאת . כתב רש"י ז"ל ואונקלוס תרגמו לשון שטות . נראה שהוא מתרגם שטו ולא כן מלאכיהו : אלא שטף . ובערך בערך שטף . עלי בלעז וקחי צרי תרגום וסבי שטף ע"כ . ובערך קצף כתב בלעז בלסמי . והוא תרגום צרי והוא אשרטמן שפירש במקומו ע"כ . ואונקלוס תרגם צרי קצף כאן ובפרשת ויהי מקץ ונכחת . שטף : [וימשכו] . הביא בסדר בא על משכו וקחו : (בכ) וימברו את יוסף ליבשמעאלים בעשרים כסף . תרגום בעשרין כסף . וז"ע כי לא מלאט במקום חלום נחמה סך כסף שלא יהא תרגמו בלשון . ואם הוא גרה . תרגום מנין . ובזכר מפרשו כמדומה לי עשרים דיונין שהם חמשת שקלים שהם חמשת סלעים ומגיע מחצית השקל לכל אחד כי עשרה היו במחירה ואע"פ שראובן לא היה עומהם בשעה שמכרוהו . מ"מ מהסכמהם היה ומחבורתם . ולפי' היה החלום על כל אדם מישראל להביא מחצית השקל בכל שנה לכפר על זה העון . ומה שיזהר הפייס דפ' שקלים ועשרים בעשרים סתרה הוא עשרים דגרים של פדיון הבן כנגד עשרים דגרים שמכרוהו וזה הביא רש"י בפשט במדרש סו' אכל מחצית השקל לא היה כי אם מניין מחמלה . ואח"כ הוסיפו עליו שרות : (לה) בי ארד אל בני . לוח צרי : **לח (ב)** בת איש כנעני . בנענאי . ובס"פ חלו עוברין אפשר בא חברה והואיר את יצחק . בא יצחק והואיר את יעקב ובא יהודה וסבי כנענית . אר"ל בת גבר הגרל דכתיב כנען בידו מלאכי מרמה . וכתיב כנענית נכבדי ארץ . לא היה בתרגומו כך אלא כך פירושו . וכן כי משמש בלעז לשו'ט . ותרגום כלם ארי . אכל רש"י הביא בסוף פ' ויחי על יעשו בניו לו כן כאשר נוס ששאלו השבטים כנעניות . ובנבואת נפיה דמרה כל עם כנען . פירשוהו המפרשים סוחר . ויונין תרגום כחשמו ארי חלבר כל עמא דעובדיהו דמן לעובדי עמא דארעא דכנען : (ג) וישחת ארצה . ותחבל על אורחיה . כן מלאט בתרגום ספרדי . ונראה שגגת סופר כי נמלא בו מסורת ארצה דמתרגומין על ארעא במה הם . וחשב האי בדיהיו . וכן מנאלא בגנה בפרשת שלח לך בפסוק האולכים לזור את הארץ ונפסוקו ומשכ בלתי קצו ונפסוקו לא תשאל את ארץ : (יב) ויעל על גווי אלו . לוח גווי עניה ומפני תרגום דוקא רש"י לפרש לשון הפסוק . וכן בהכרח מקומות ואונקלוס תרגם כמו עד איש עדולמי . וכן על המעצות בספר יהושע פ' בו כמו עד . וז"ע למה לא ת' עילוי כמו הוא עומד עליהם . והוא עומד על הגמלים . ואפשר מפני שקדמו ויעל : (יד) ותברר בגדי חלומותה . לסורא ועדיא . להרדעי ואפדיא . ז"ע לסורא מה הפרס בין זה לתרגום וזה : בפרה עינים . תרגום בפרש 'לגים כ' הנין דלחמ פ"ק דטוסה מקום ששמו עינים כדכתיב החפוח והעינים ולפיכך לא תרגם עינין כמו שאר עינים שמקרא : (טו) ויחשבה לזונה . הכונה יעשה . נפקם ברא . זונה וחללה . מעשיא . חתן זונה . זניהא . ולא חזנה הארץ . הפע' : (טז) ויש אליה אל הדך . והטא . ויש אליה חמד . וגד : (יז) אישאלה גדי עינים . אשאל תרגום . עד שלך . דהשלח . וישלח . ושדר . שלחתי . שדרתי . ומסורת : דמתרגומין בלשון שדר . וישלח יהודה : רזין . ונראה הפעם כי שדרא לשון דרון . ובכמה שולח היה שולח בלשון דרון ומזה תרגם חסד כדי שלא יבטלו ויבטל המעשים כמו שאמר סן היה לבין אכל כשאמר אליה לא לשון מתנת חסד היה . כי היא בשכרה היתה נוסלת ולא לשום מתנת חסד . אבל וישלח בלעז . תרגום ושלח בלעז כי על בלק היה מושל להאכילו ולהשקותו ולכבדו ולשדר לו . ובערך הביאו ב' שדרא בערך שדר . וישלח בלעז תרגום ושדר אולי הוא תרגום ירושלמי : (יח) ובתילך לא הראה בו סימן רבדים . פתיל הכלת . חוסא . אמיר פתיל . מנופת שייע מקץ : (כב) לא מלאכיה . לא לפתחתה . וז"ע תרגום של מלאכה : לא היה צה קדשה וחברו לית הכא : (כד) והיא שנהא אל חמיה . לחמה . ז"ע למה לא תרגם לוח כמו שהוא בכל שאר מקומות כגון וישלח יעקב מלאכים לפיו אל עשו . אל מלך אדום . אל בלעם בן בעור . וז"ל לפי ששלהא לחמר אליו בלעזא ואמר אל יורה וידה ואם לאו כו' כמו שדרשו רז"ל . אבל אחת מהם לוח פ' אלו . ויכל הדבר להאמר בפרשהא בפי הכל . לגבר דלחין דליה מניה וכו' ז"ע למה דאורך מניה . שהרי מלאט לשון הריון נקשר בלמ' בעברי בתרגום . כגון ותבר לו . ולא מלאכיהו במ"ס כי אם צה המקום בלבד . או יאמר מנבר ולא דאורך מניה : לבי החותמת : נמאן . וכן למי אלה ולמי אלה לפיכך : והפתילים . שושפא כמו ופרש השמלה :

למ (א) שר הסבחים . קטולא כמו כל הורג קין . ורש"י ז"ל פ' שוחצי במוות המלך . ומפני התרגום נראה שפ' כן ולא פירושו מלשון לרקחות ולעצבות כמו שפירשוהו שאר המפרשים . וז"ע א"כ איך לא תרגם אונקלוס בלשון נכסחא הכסיה או נכסויא . כמו וסבוח ענה . ולא טבל לומר שלא יפול לי נכסחא כי אם על שחיסה ראויה וכשרה : שרי ויוצח בלק בקר ואלן תרגום וניכס . ונראה שדעת אונקלוס כי שחיה ממונה לרצח המזויינים מיהא ע"פ המלך . ולפיכך היה ציח הסוחר בניהו . אבל שחיסה במוות המלך וכל צרי חלילה בכלל זה האופים וכל צרי שחיה בכלל שר המעשים . ומאלא לשון עניה בני אדם כמו שכתב ולא חלמ . הבינו לבניו מסבה . ואין אט צריכיה לומר שהם שמוע מושאלים : (ה) ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו . והא . ז"ע למה לא תרגם והיו . ואפשר מפני העמדת השנים הפסיקו . ויהיה פירושו ויהי הדבר

היה ובהתנוס אחר ספרדי והוא: (ז) ותשא אשה אדוניו את עיניה אל יוסף. ביוסף. וכן והבים אל נחש וגוי
 בחייו: (ט) איננו גדול. לית דרב כלומר אין במספריו שיהיה גדול ממני. תקן הלשון כי אין נכון בדרך
 ארץ שיאמר ק. כי אדוניו יהיה גדול בזית יותר ממנו. ועוד הלא על פיו היה ממונה. וכידו היה להעבירו.
 [נעשות מלאכתו. הביא בהקדמתו]: (טו) ותנח בגדו אצלה. לוחה. וכן משמעות לוח בכל מקום אצל.
 ובמקומות שרואה לומר שיביאו הדבר לידו ממש כגון הביאו אליו עוד דבשה. הרגס ליה. וכן לך נא אל האנן
 אצל השדה אל זמנו. לוח. וז"ע את דבתם רעה אל אביהם. שהרגס לאביון משני הדבה שאין נוכל בה
 לוח בשביל המביא. כמו ויזון אל יוסף. לוח יוסף. אל בני ישראל דסוף חס בחקותי. לוח. ונראה כי כן
 משפטו לפי הלשון. וכן ויביאו לו את המנחה אשר בידם. ואילו ליה. או אפשר לפי שהיה אומר לו בירחוד
 בדרך מביא דבר וכן אצל כמו שכתבתי. ואולי היה שאלה ויהי אצלם: (כא) ויחן ויחן
 חנו. והביה לרחמין. צריך לבאר למה לא תרגם ויהי רחמיה. וכן ויחן ה' את חן העם בעיני מלכים:
 (כב) הוא היה עשה. ממימריה ולא כן כחז רש"י ז"ל. וכתבתי בפרשת נח: (כג) אין שר בית הכבוד
 רואה את כל מאומה. סורחן:

מ (ו) ולא ידע אהו מאומה. לא עשיתי מאומה. מידעם. כל אחד הרגמו לפי עיניו. [כספרתי הביא בסדר
 קרח]: (יג) כבשפטו הראשון. כהכנה קדמיה: (יד) כי אם זכרתי אלהן. וכן כי אם חס הכספי
 לא כי ערות הארץ בזהם לראות. אלהין. זה נכון לפי שאמר לא. והזכרתי אל פרעה. ותדבר עלי קדם פרעה וכן
 ויעקב העם אל פרעה ללחם. קדם פרעה: (טז) כי גנוב גנבה. ארי מגנב גניבא. וכן ההסכן ההכנתי. המילף
 אליפנא. גנוב ארי. ובמשקלו לא חפתי לקחה. לא רעיה. פ"י לא רואה ארי. ואע"פ שהוא מנח המ"ד. ויש
 לפרש גניבא. גנבה את עמי לשון גניבה יאחי משם בלא ידיעה אבי וקרובי כמו שעושים הרבה גנבים
 שגמשים מקרוביהם בלא ידיעתם משני קלות דעתם. ולפי שהיה חס ומשכיל וכל עכסים מלכות היו בו לא ראה
 לגלות שגנבוהו משם שחם ישאלוהו מי גנבו. ויאמר שאחיו גנבוהו יהיה גנאי לו ולמשכחהו ויאמרו עליו שהוא
 ממשפחת גנבים הם ואלו לא ראה לספר בגנום אף כי חטאו לו. ולפיכך כשהסכים מליכיו כדי ללחם להם
 חותם שהוא יוסף לא ראה לומר אלא בזהאי ואמר גשו נא אלי: זגם פה לא עשיתי מאומה. צריך לדקדק
 מהו גם ונראה לפרש כך לא גנב גנבתי שם ונמכרתי בגנבתי כמו שנאמר ואם אין לו ומכר בגנבתו והו
 המשפט ידועי כמו שאמרו אחי יוסף גבי גביע של בנימין. ואחא בצ"ר. אלא גנב גנבתי. וגם פה לא
 עשיתי מאומה: כי שמו אפסו בדור. ארי מנילו. ויש מסורת על ושמחם שרי מקרה דויעה. ולא הביא זה.
 ונראה שגם: סלין דחירו צריך לפרש טות התרגום זו: (כ) יום הולדת את פרעה. בית ולדא. נראה
 לפרש כמה דלא אמר בית האבל בית המשה בית התנוס בית הארוסין. לבי שבו הבן. לבי ישוע הבן.
 כן קורין למשה שהיו עושים ביום הלידה. בית ולדא כלומר שולד ולד לפרעה. או שולד בו פרעה.
 וזהו יום הלידה שארצ' הא ביה והא בדרים בצ"ק דע"י. ושני פנים אלו מלאכי אחר כן בספר השמים:
 (כג) ולא זכר שר המשקים. ולא לידבר. [וישכחו]. הביא בסדר מקנן על נשכח:

סדר מקנן

מא (א) ופרעה חולם. חלם. לפי שמש הלשון יתכן לדבר כן. (ב) והנה מן היאור עולות.
 סלקן. והנה שבע פרות אחרות עולות. סליקא. מלרע. נראה שאין הפרש בזיכור. אלא לפי
 פסוק השעמים עשה כן. וכן משפטו בהרבה מקומות וכן בספור פרעה החלום ליוסף סליקא. מלרע.
 ובפתרון יוסף העולות דסליקא. מלעיל. ויתכן זה להיות עובר בשביל הדל"ת. [והרעיה]. הביא בסדר
 וישב על רועים בשכם]: (ג) אצל הפרות. לקבלין. אצל המזבח. דויקרא. לספר. לשכב אצלה. ותחת
 בגדו אצלה. לוחה: (ד) ותאבלנה הפרות וגו'. דבישן. דספירן. נראה כי בהשנות הדבר נוכל בו ל'
 דל"ת לפי הלשון. וכן מדופות הקדים שגפרה זו. דשקין קדום. וכמדהוה לי שכן הוא אצל וירועים
 שהראשון ומרען והשני דמרען [וז"ע כי שם הוא בהפך]. ודו"ק. וז"ע דסגן לקבלא ממון דוישמע יתרו.
 בריאות דשבילים. דפסימון כמו דפרות: (ה) ויספר פרעה ליה את חלמו. ואין פחד אהם לפרעה.
 ית חלמיה. ולית דפסר יתהון. ז"ע אף הרגס חזיו לשון וחסו לשון רבים. 'ולא כן מנהגו. וי"ל
 לפי שהיו מני חלומות ועינים אחד: (ט) את חפאי. סורתי. לפי שלא הוציר אלא סרחון א'. ימי שני
 בגורי. תרובתי. כלומר גרופי לפי שמש הלשון ולשון הקדם דבר במנהג לשון. (י) ויתן אותי במשמר.
 במשמר. המהתי מהחלה למה לא תרגם במשמר ונראה שהוא סמך כי הוא פתח ע"פ המסורת. פ'
 במשמר של בית שר הסנחים: (יד) ויריצוהו מן הבור. בית חסירי. והבור דיק. גוצא. אצל תרגום
 באר. בורא. ויהלף שמוהו. כסותיה. ויקרעו שמוהו. ויקרע יעקב שמוהו. לבושהו. לבושהו.
 בבר כתבתי מעין זה בפרשת נח: (טו) ופורה אין אהו. לית ליה. לפיכך אהו. ומפסר יתיה לפי
 הנאות בלשון: (טז) בלעדי אליהם יענה. לא מן חוכמתי. בלעדי רק אשר אכלו העזרים. בר מדאכלו:
 יענה את שלום פרעה. איתחב שלחא. לפי שהוא פעול דלג ית. וכן ויושב את משה וגו'. אצל צריך
 לבאר פירושו. כי הייתי סבור שהוא צו"ד והוא באלף בכל התרגומים. כמו ויושב את משה. הושב כספי.
 ואם

ואם היה צריך היה יכול לומר יתחב כמו עד שזך אל האדמה . דחיתחב אלא שהוא עתיד ולא אמר
השם יהיה לפי שהוא ע"ד ה' יתכן . יתרהם : ה' מנח את עון וגו' . אשתכח . ואל ידבר עמו ה'
יתחלל . ועתה הוא עבר וגרעה לפרשו לא מן חוכמתי כלומר אני איני כדאי אבל סבה היהיה מנח ה'
שענה את שומך וסובך ככלא היו פותרים אותו לך . שאם היו פותרים אותו לך היו פותרים לרעה שהרי
יש לו פנים לרעה באכילה הפסות ובלעיל הסבלים וכל החלומות הולכים אחר הפה . אלא מנח ה' היהיה
למובדק . ואע"פ שיש דבר שאומר פותרים וכל אלו לא לפרש כמ"ס רש"י . ואע"פ שלא נכתב עדין ספור
פרעה ליוסף את החלום . ונראה שכבר ידעו יוסף . שהיה ידעו בו כדכתיב ואומר אל החרטומים ואין
מגיד לי : (יט) דלות . חשיך . ורקות . וחסיך . הרקות שיהם חשיכה . הרקות דשבלים לשייחא .
ואפשר כי לא יתכן לומר לפי משמעות הלשון חשיך בשר כי הכל בכלל חסיך דשקרגד"ש בלע"ז או כדי
להחליף לשונו . כמו לענו ולחשאתו וכל אלו לפי ענינם אבל הרגס והבור רק לשון ריקן . וכן ולא יראה
פני ריקים . והרגס עד אשר דק . עד דהוה דקיק . ושחקת ממנה דק . והדיק . דק ככפור . דעק .
וכאן הרגס דקות ורקות . וחסיך . למומות דקות . נאן לקיין . בערוך בערך זמן : (כ) צנובות דקות .
הרגס ורשומי קנין דקיקן . האריך בו רש"י ז"ל . וי"ל כי בשעה שהלכו והיו רכות וכל בזה הלכות ואין
יוק לכן ויהר . ויהיה זה לפי ענינו . לא משמעות הכוזב . וכן הרגס את מקורה הערה . קלנה . לפי
ענינו . ורבים כמזהו [שבע שנים . הביא בנה על באתה ושב מאת שנה] : (כא) הנה שבע שנים באת
לשון אחיין . לא אחיין . בערס תנא שני הרעב . עד לא עלת שהוא אשה אחת . והיא לשון יחידה .
אבל בערס תנא אליהן המילדת כבר הזכיר בשאר פסוקים מילדות . וכשהזכיר עתה מילדת אפשר שהוא
על שם הכלל כמו כי בא סוס פרעה . שני הרעב לבא . למימי . ומכאן כל השבע . ויחמי . וכן אם שכן
השכח . וכן לשון שכחה כרוב כן . חזן משיכחהו דשר המשקים . ואששיה . ומכורות עליו דאיק . ושייתי
סבור לומר טעם הדבר לפי שכאדם שכלו ודעיו וכוונתו יתקיים ונעתיק ממה שישיביל וידע ויבין . אבל
הדבר מושכל והמוכן לא יתכן ולא יעתיק בשביל זה ממקומו . אחרי כן אמרתי אולי משפס ל' הדרגס כן
לבא בתי"ו . כמו בשר . יבחר . יתעיי . ורבים כמזהו . וירחק ממך המקום דבר העשר .
יתרחק . אבל ל' חזן . רשומי . ואם לא יחפון דפרש יבמה . לא יצי . אבל כי חזן בשר יעקב .
אחרי . ולשון ראונו כמו וגרעה לו . ויתרע . ותרץ את שבתותיה . והרצת . ותרעי . הכך לכן . אשהפך
למחזור : (לב) כי נכון הדבר מעט ה' . תקין . והנה אחת נכון . כיוון . אם בניס אחס . כיוני . פי'
מכוון הדבר . אבל תקין פירושו מוכן ומוזמן ומתוקן . וכן וסבוח שבה וסבן . ואחזקן . ויכינו את המנהג .
ואחזקו : (לד) וחמש . וירצין : (ז) רק הכסא . כורכו מלכותא . וכן כסא מלכותו נראה שהוא לשון
יחיד . מאחר שאמר הדין . ולא נוכל לומר שהוא מוכב אל המלכות כי מלכות לשון נקבה היא . בהרגס
ולאום מלאום יאמן ומלכו ממלכו תתקן וכן בכל שאר מקומות : (זז) ורעש הארץ . וכנסו דיירי ארעא .
ועשת את הצבואה . והעביר . וי"ל לפי שנאמר כאן לקחמים : (נח) ויצעק העם אל פרעה . קדם פרעה .
וכן והזכרתי אל פרעה . וכן ויצעק אל פרעה לאמר למעשה כה [והרעב . הביא בואר] : (נו) וכל
הארץ באה מחרמה . אהו .

מב (ה) ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים . וארו בגו עליא . ז"ע . ואם לרמוז מה שכתב צ"ר בעמין
בתוך הבאים : (ט) ויבור יוסף . ואדכר . ולא זכר . אידכר . [לא כי ערות הארץ . הביא בוישע על
כי אם זכרתי ארץ] : (טו) האבת אהבס . הקבוע וכן חסד ואמת . ואם אמת היה הדבר הזה . והנה
אמת . קישטא : (כא) צרת נפשו . בעקא . על כן באה אליה . אחת ללא . ורש"י כתב אחת לוהנא ואנב
שיפסא כרוב כן ולא יתכן לפי הלשון : (כב) כי המליץ ציטאס . ארי מתורגמן ז"ע כי משפשו היה
מתורגמא . מפני הא יהודים . וי"ל כדי לרמוז מה שפי' ז"ל : ויהרדו איש אל אחיו . בחרוסי .
ויחמרו האנשים איש אל רעהו . כחבריה : (ל) כברגלים את הארץ . כמאלו ארעא . ודלג מנת את :
(לד) והביאו את אחיהם . ואיתו . ואם ביהיבם וכלו אלי . ואיתו . וז"ע בחרגס אחר . אם לא אביאנו
אליך דרואנו . ודספיר יהודה ליוסף . לך הרגס כלומר אביאנו לידך ממס . אם לא הבאנו אליך .
לחק הרגס בשביל שאמר אח"כ והגתיו לפניך [אסחרו . הביא בתי ובעד"ר וישלח על שבו וסחרו]
[כאשר כלו . הביא בתי] :

מב (ב) העוד לכם אח . האית לכו . ומסורת יפה : לולא התמהמהנו . ברא אהעכנא . צריך לפרש
על מה הוא מוכב שהרגס ברא לשון נקבה ולא הרגס בדין ויש לפרש בעכנא הזאת . או צריך הזאת .
וכן צריך לפרש אלא ברא ואחר . ויש לפרש שהוא מוכב על המילה שהזכיר אח"כ שהיה לשון נקבה . או
לפי שהיה מנוח זאנ"פ שלא אהב שם מזהו פסוק כמו שדרך המפרשים לפרש ולהסב לשון זכר כלפי
העם ולשון נקבה כלפי העדה ואע"פ שלא יהיה זכר בכתוב לא העם ולא העדה . אם כן איפס . אם כן
הוא . מי איפס . מאן הוא דיכי . ולכא איפס . כען . מי האים הלזה . דיכי . וכן בעל החלומים הלזה .
ואבר פירשתי משמעות לשון הקדש שהוא מורכב מן הלאה וזה כלומר קרוב אלא שרמוק מעט . וכן נראה
משמעות הדרגס . וענינו זה שם בני מי איפס כלומר קרוב הוא איש רחוק כי איש מעט . ולפיכך אמר
מאן הוא דיכי דבר ידא כלומר עתה מקרוב יא מזה לא נהרחק כי איש מעט . וכן אמר הכוזב ויהי אך
ינא

יאל יאל יעקב וגו' וצ"ל א"ר אחי פילוט של יחזק מופלג היה . פי' פילוט . מקומו . רבנין אמרין כמין
 איסמרופומסה : ה'ל'ה היו נפלות לאחוריהם . עמד לו יעקב אחר הדלת עד שזכרם עשו . ויאל לו
 ה'ל'ר אך יאל יאל יעקב . אך יאל אין כדוב כאן אלא אך יאל יאל נראה יואל ואינו יואל . פי' איסמרופומסה
 כמין פתחו של היכל שרי אמות ומחזה לכאן ובאי אמות ומחזה לכאן היו הדלתות נפתחות . ולשון הקדש
 משמעותו מי איפא . אי הוא פה כלומר איז הוא . ופה היה עתה ובלשון ארמית משמעות הקרוב קודם
 בו למשמעות הרחוק ואם יזכיר מזה . גם את המובן נקבל : [גרי. הביא בויזב:] (יא) בשנים וסגדים .
 טעמין . וגרסה שהוא מלשון אחת האלה . בוטמא . ובצורך בערך בסם . כלזה וכלאון . הרגמו כבוטמא
 וכבוטמא . האלה . בוטמא ע"כ . משמע כי בוטמא הוא הרגום אלה . ואינו בוטמא . והוא הרגם בוטמין
 ובגדין בגדי ימין וצ"ע בספר אחר . וגרסה ענינו כמו וסגדין בחלוק בגימ' כי מונחיהם ממקום אחד .
 (יב) אולי משנה הוא . דלמא שלו הות . וראה כי שלו לשון נקבה . אולי יחברון . אולי לא חלק האשה
 אחרי . מה אם : (יח) להתגולל . להתרברבא . ופירשו רש"י . ולהתגלגל עליו . ולתחזקא . פירשו
 רש"י . ולפי פירושו יבא אות התי"ו בלמען אחריות הפרש כמו מחלול . משתאה . מסתכל היות וחבריו
 שהביא רש"י . ובאחר שלפי הענין הרגמו ולא שם להם הלשון משמעות במקרא . ואפשר לפרשו מלשון
 דמסקב לחמיריו בלאו מציאות . ויהיה מסקב ומסקק בענין אחד בחלוק אחריות שמונחיהן ממקום אחד .
 ופירשו הערוך וצ"ל . פעמים שהיה הכהמה של בעל האוכף רזה ובהמת הבואל שמה . ובשמותים עליה
 האוכף מהפחת . וכמחוריו המשאל על בהמתו . מסקס . ע"כ . ולפי שזה האוכף נופל עליה יותר מן
 הרגלי . ואע"פ שאין כוונת בעל הערוך כענין מסקב כי אם ענין חבורה . כמו שהביא ע"ס מה סקבא דשחא
 רגלא דפרק עשרה יוחסין ובין סקבי דרומית . בחלק . שפירשו בעלי חבורה . כדכתיבו כזה ולא נחשב
 לי עדין . ואמנם סקבא דשחא יבא היסוד לזה הענין . ויהיה פירשו מכלול שהוא דבר שאדם נופל
 כשנכשל בו : (כג) כשחבון בלחמיהו יכס . שימן תרגום . וגרסה שהוא לשון רבים . כי כל אחד מהם
 נזיר בשקו . וכן וסמין דמיטין . והלחם סימא : (כד) כי שם יאכלו לחם . אכלי : (כו) השלום
 אביכם . תרגום לאביון . וכן דרך ל' המקרא . כדכתיב בסמוך לזה שלום לעבדך לאביו : (כז) אלקים
 יתקן בני . מן קדם ה' וירחם עמך אכל האלהים מלא את עון עבדך בזה כטוב כשהתרגם מן קדם השם
 אשכח . כלומר הסבה הזאת הוכנה מלפניו . אלהים השנה לעולם דוית . מן קדם ה' אשכחית :
 (ל) כי נכמרו רחמיו אל אחיו . על אחוהי . וכן בלשון זה כי נכמרו רחמיה על בנה דמלכים : (לא) וירחץ
 פניו ויאל . ואסחי . צריך לכתבו במקום שכתבתי שם חלוק תרגום של לשון רחמא :

מר (א) אבהחת . טועמא . לפי הענין . אכל משמעותו השק : (ד) יצאו את העיר . ית קרתא .
 וכן בנאצי את העיר : (ה) נחש ינחש . בדקא מדק . בדגש כמו שאלו קורין בהלמוד דוקי . וכן
 ודרשא והקרת כפרשת ראה אכני ויבדוק בדגש . לא הנחשו . לא הנחשון . כי לא נחש . נחשו .
 מעוק ומנחש . קרא והתרגום . נחשו . נחשו . [חלילה . הביא בויזב:] (ט) אשר ינחא אפיו
 מעבדיך ומא' . הקטיל :

סדר ויגש

(כ) **אב** זקן . אבא . דגש וכן אבי השניעני וכן אבי ואמי תרגום אחד להם : (כא) אל עבדיך .
 לעבדך . דגש . והוא שגנה כי זה ההפך שבין עבדך יחיד ובין עבדיך רבים . שהיחיד דגש .
 והרבים רפי : (כב) ועזב את אחיו ומח . ימות . בדראותו כי אין הנער ומח . וימות : (כג) אהם
 ידעו כי שנים . ידעוהו . כלומר ידעוהו ארס . אכל ידעוהו משמע לשעבר ואע"פ בלשון הקדש אינו
 נשמר מזה . הוא תרגומו לפי האותות בלשון וכן הידעוהו את לכן . ויאמרו ידעו . ידעו ואם ידעו
 ע"ס גם . ידעוהו . וראה כי ידעוהו היה משמע לשעבר : (ל) וגפשו קטורה בגפשו . בדיעת
 ליה . והקטור על ידו . וקטרת . אם לא אביאנו . איתביה . ושל פ' ויהי מקץ איתביה ואפשר שהוא
 חלוק כשהאות [אליך הביא במקץ על אם לא אביאנו] : (לד) פן ארסא ברע אשר ינחא . בדישתא דשכח . צ"ע למה
 לא תרגם בדישתא דשכח כמו את הדבר הרע היה . ואפשר מפני שאמר למעלה וסודרהם את ביחתי ברעא שאולה .
מה (ה) אל העצבו . לא התנוכסון . בהתרגום והם זועפים . אל תרגו . תחננו . מלשון כי ינו אנשים :
 (ו) כי זה שנתים הרעב . אבי דגן תרתין שנין : (ח) וישימני לאב . אבא : [ולאדון . ורבין :
 לכל ביתו . לכל ביתיה . ולא תרגם איתם ביתיה כי מאחר שאמר ישימני לאב לפעמה
 אין צריך לומר לאנשי ביתיה אלא בספר שמיעה מושל על ביתו ועל ארץ מנרים . אז לפי
 שאמר אחריו ומושל בכל ארץ מנרים . ואנשי ביתו בכלל . וקשה לזה כי ביתיה בכלל לא ארץ מנרים
 היא : (יא) פן תורש . דלמא השתיני . אפשר מפני שאמר וכל אשר לך . ואין נופל לשון רש ועושר לבהמות
 כמו שאמרו רז"ל בפרק המקבל גבי סבר בהמה וכליה . למאן דאמר שאינו עובר עליהם שנאמר כי עני
 הוא . מי שחלים לידו עניות ועשירות כמו ולא הכרת הארץ ברעב . ולא כן כדכר רש"י . וכן תורשמו ידי .
 תשטטן . וכן אמנו בדבר ואורימנו : [ראות הביא בויזב:] (יד) צואריו . צוריה . לפי שמוש הלשון ובלשון
 הקדש

הקדש נראה שהוא לשון רבים לפי שיש בו חליות סדורות זו על זו . ונראה . שמכאן אמרו צוהר של קורות . אך הנראה הנכונה היא סוואר בסמך . קורות סדורות זו על זו . וגם לנרמא שהביא בספרו סגורם צנדי גורם צבאר של קורות . פי' קורות צבורות זו על זו : (וי) ולכו צאו . ואחילו אובילו . ז"ע למה לא תרגם איתו כמו וצואו אלי . וי"ל לפי שהוא מיותר . מאחר שאמר ולכו תרגמו לפי ענינו ולא אחר לשון המקרא : (יט) ואתה נותיה . מפקד . כלומר מנצווה עתה בזמן הזה . אבל אחפוקהא היה משמעו לשון עזר . ואפשר שזה היה דעתו בתרגום נגד ג'גבתי כלומר בנגדה אפי כצאן גם עתה : (כג) ורלאבוי שלח כזאת . כדן . כתבתי בפרשת נח :

בז (א) ויזבח זבחים וגו' . ז"ע למה לא תרגם נכסח קודשין . לאלהא אבוי יתח . כן מנאחי בתרגום אחד ספרדי . וז"ע למה לא תרגם דלזבחי . ואפשר לומר כדי שלא יהיה נראה משמעותו אלהי יתח ולא אלהי אברהם . ועורה גדול עתה בזה בדאיחא ב"ר . ורש"י ז"ל לא הביא כי אם אחד מהטעמים . ואונקלוס כך רצה לומר . ויזבח זבחים לה' ואח"כ אמר אבוי יתח כלומר אבוי של יעקב היה יתח לרמוז הענינים הכתובים ב"ר . שהיה דומה לו וכל זה כעין תקון סופרים כדי שלא יהיה נראה שעבדו האבות לאלהות הרבה ואלהי של זה לא אלהי של זה . והרי מנאחו וחקרד נפשו בעמל ישראל שלא רצה ויתכן ב"ע להרגמו כלל . ודלגו . שהרבה דברים יש שאין רשות למחזגם לתרגמם . אע"פ שמנאחו כן בלשון הקדש כמו שאמרו אלו נקראין ולא מתרגמים . ואמרו כל המתרגם פסוק כעוררו הרי זה בדאי' . ומעולם לא תרגם אונקלוס לאלהא דלזבחי שלא תמנאוי בשום מקום סמוך ליחיד שיתורגם כי אם במפיק היא כגון בסמוך להם אבוי אלהי אבוי אלהא דלזבחי . ובפרשת וישלח . אלהי אבוי אברהם ואלהי אבוי יתח . וכן בפי' ואלה שמות אלהי אבוי אלהי אברהם . וכן בכלם . אבל ואלהי נחור אינו כן כמו שכתבתי שם הטעם . אבל אלהי השמים ואלהי הארץ . אלהא תרגום . ואפשר לפי שהשמים לשון רבים . ואע"פ שהארץ לי' יחיד ויד כל העם . דמסית . וידא כל עמא . וז"ע צבאר הספרים . ובתרגום החכם רש"י דלזבחי יתח . וידא דכל עמא : (ד) אנבי ארד עמך ואנבי אעלך . אנא . אנכי אדרוש . מימרי . ויוסף יסית יו . ידויה תרגום לפי דרך שמוש הלשון . וכן כאשר ירים משה ידו . ויש בו מסורה : (ו) וכל זרעו . צבוי . ז"ע למה לא תרגם זרעיה . ואפשר כדי לרמוז מה שמדגש בו ב"ר כי צנות גנים הרי הן כננים . ובני צנות אינן כננים . וכאן כך רצה . הרי הן ככל צבוי . ואף ללשון הקדש נאמר כן כל נפש ארבעה עשר . ארבע עשר : (ה) הבאה ליעקב . דעלא עם יעקב : (בח) להורות לפניו גשנה . לפנא . צריך לפרש מאין היה לו זה המשמעות וצריכים אנו לפרש שזרגמו לפי ענינו ולא אחר דקדוק משמעות לשון המקרא . או עשאו מלשון ירה בים . ירה יירא : (ל) אמותה הפעם . מנאח אנא : (לב) רעה נאן צריך לפרש איזה תרגום רען . ואיזה תרגום רע' . ולפי המסרה כל עניני רען כ"מ כל רעה נאן . דמתרגמינן רע' . ונראה מפני שמשמעותו ביחודות כל א' וא' שהיה רעה נאן . וכן ויהי הגל רעה נאן . רעי תרגום . מזה הטעם . [כי יקראו הביא בלך קר על כי יראו אחריו] : (לג) מה מעשים . עיבדבאן . (לד) אנשי מקה . ממי גבי . כלומר שהיו רועים את הנאן של עזמם לא שהיו שוכרים אצל אחרים להיות רועים נאן שאינו שלהם . כי זה לא היה לו וזהם דרך כבוד : כי הועצת מארים כל רועה נאן . מרחקין מערבי כל . צריך לפרש משמעותו . ונראה שהוא כנוי כמו מגדלים ומנאח' אוחו . [ואם ידעת. הביא בני תנא] :

בז (ו) ושמתם שרי מקנה . ותמנינו . והמבורח שימה דמתרגמינן מנאח כן וכן בצבורייתא ולא כתב ביניהם כי שמו אותי צבור . שרגום ארי מניאו . וצריך להגיהו שם . [מגורי הביא במקום על את חטאי] . (יז) ויבאו את מקניהם אל יוסף . לות יוסף . וכן ומקנה בבהמה : אל אדוני . לות רבוי : (יח) בי אס חס הכסף . אלהין : (יט) קנה אריות . קני יתח . ויקן . יוכן . לא קנה לא קנא . הן קניתי הא קניתי : (כב) ארמית הכהנים . כומריא . כהן מדין . רנא דמדין . וכן כהן און . לכהנו לי . לשמשא . גי אהרן הכהנים . כהניא : (כד) ויהיה בתפלות . באעולי עלנא . תרגום לי' ביאת . כלומר צבוא התפלות ואלו היה לשון תפלה היה לו לומר בעלולי . וז"ע כי תפלות לשון רבים והוא תרגם לשון יחיד : (כו) לפרעה למש . המוקדם מאוחר :

סדר ויד

[חסד ואמת . הביא וירא] : (כח) שבע עשרה שנה . עשר . מאה ועשר . ועשר :

מח (ד) לקהל עמים . שנקין : אחות עולם . עולם תרגום : (ו) סתה עלי רחל . מיית . ואקברה שם . וקברתה . ז"ע מה יהיה תרגום וקברה . ואפשר לומר וקבריתה [כדדו מוקן . הביא בס' ואלה שמות] : (יא) לא פלתי . סבדריית . וכן ליסוער קריה ה' . סבדית . יצונו לאחרים . סבדרי : (כו) התהלכו אבוי לפניו . דפלו . וכן תהלקו לפני . תהלקי נח . ויהלקי [מתוך] . הליך תרגום : מעורי ועד היום הזה . סדאי'תני תרגום . ונראה כמו שלא יתכן בלשון הקדש לומר יין אלא יתכן כי לא יתכן בלשון הארמית לומר איתי אלא איתני . הן בעודני חי . עד דאנא : (כז) כי יסית . שוי . לאתחאה על רישה דמנשה . סוין רפי' . אל המנוחה . לבית נחא . שרשם נח . וכן משרש קיס יאמר לאקמותה רפי . אבל

אכל והניחם שם . וינענינו . כמו שדרשו רז"ל שפענין גיזיו . וכן והנח אותו דלגלגת המן . ואנע .
 ודמסות בויקה קרה . ואנע . והניחו לפני מזבח . והנחתו . ויחתינו . ויחתינו . וכן ותנח בגדו אלה .
 ויחתינו . וירך לראות הרק ממנו . אנה בעוקר . והשכרתי מעלי . ואניח : (יא) בלא הגיוס . שלטין בעממא :
בט (ד) יצועי . לשווי . נראה מלשון מצע שהוא דבר השוה . לא נחתית מן יקרי . פי' לא ירדתי
 ממתי להיות בעתם על כי כן דרך השמים והנכבדים לשבת על מסות נכבדות . ומלניו מעט מיוחסת
 אל הכבוד . כמו וישבת על מסה כבודה : (ו) עקרו שור . הרעו שור סלה . הייתי סגור שהוא מלשון
 עשוק ורזון ורעיע . וייהיה ענינו כמו שברו הרבו . ויקשה להם שהיה לו לומר רעעו אם שרשו רעע .
 אכל תי"ו של תרעו היה פ"א הפועל . לכך נראה לפרשו מלשון תרגום שער ויהיה ענינו כמו פרעו .
 ותלתי בערוך בערך תרע שהביא מה שהוא בנ"ר בפרשת ופרצת ימה וקדמה . את הוא תרועה דימא
 כד"א עלה הסורק לפניהם . ונראה לפרש כי מה שהוא בנ"ר פירושו שרמו לו על קריעת ים סוף שנקרע
 לפני בניו לזכותו . וכן מלאנו בפי' על ב"ר ומפרש תרועה מלשון תרגום ונתן את הבית . ויתרע והוא
 העקר : (ח) יהודה את אודיתא . התי"ו רפה . ולא בהיתחא . התי"ו ראשונה רפה והשניה דגושה .
 ונראה הטעם כי בשלמה הפעל נע . התי"ו שהיא לנכח דגושה . כגון עבדך . אודת . חמירך .
 חשיבתך . מליקתך . נסיבתך . אכל כהא נחם . התי"ו רפה . כגון אודיתא . חיות . בנית .
 קביתא . ועל זה הדרך נראה שהוא גם כן בלשון הקדש . והחיות במצותיו . בנית בהתחית .
 נריך עיון למה לא תרגם התי"ו הראשונה רפה והשניה דגושה . בהתחית . ונראה לי כי יכבד על
 הלשון . גם לא יתכן דגשות התי"ו אלא כמשדבר לנכח כמו שכתבנו ואם יתרגם בהתחית .
 הראשונה רפה . והשניה דגושה . היה משמע פועלו כלומר ביישו . ומשמעות הענין לשון צושת כמו
 דמלפא חבלי לא בזהא . ואפשר לפרש בזהא כמו בעתא מלשון בעוהתא . כי אותיות אחת"ע מתחלפות .
 והכל ענין אחד . כי המתחזים נעתי : (ט) בוי יקימו . לית מלכו דתועזעושים . וספרשת וירא בלק . לית
 דיקמימי . וי"ל כי בפי' זו דבר על הילך כמו שאמר בלשון ירא צבירוי . ולפואל ספרשא מלכא מדבית
 יהודה . אכל בפרשת וירא בלק דבר על העם כמו שאמר יאכל גוים זריו . יכלון בית ישראל [לא יסור] הביא
 בקרב : (יא) כסותה . מילא מילא . נראה לפרש המשמעות שצמחלת . כמו שיר השירים והכי נמי אמר
 צימא פרק אמר להם הממונה אמר קרא בד בד . ממונח שגבד . ד' פעמים כתיב בד בלבישת שחרית .
 וז"ע למה אמר שני לשונות . לבושה ובסותה וי"ל כמו שהוא בפסוק לבשו וסותו . עוד אכתוב על כסותה
 מילא מילא . כי ראיתי ואני זכור באיום מקום שמכיר הלשון היה גם על כלי פתח . ונראה לפרש כי
 הדבר הדרך יקרא מלת וכן אין דאעס אלא צמילת בפי' דקדושין . והוא הדרך שבאין . וירנה לומר הדרך
 שבאמר והרך שבפסחים : (יג) יאה מתי עד ידיו . ולשון דוקא על ציון בלמ"ד . ולא שהוא חולק
 עליו . (יט) ועיברתי ית ירדא . ל"א עיברון בנתי ית ירדא . ואינה דוקא . ונראה הטעם לפי שבאר הכור
 מדבית גר שהוא כמו בני גר . וכן הנה עם בני ישראל דואלה שמות הא עמא בני ישראל בארע שבא יתמי
 עדיבה כי עדיבה ל' זכר . (כב) בגונו דלניב . נריך לפרש משמעותו אם הוא לשון גפן . ז"ע איך תרגם לשון
 זכר שהרי בפסוק ובגפן שלשה שריגים . תרגמו לשון נקבה . ואפשר כי גופן לשון זכר . וגופא לשון
 נקבה . כמו שיתחלף פקודא ותפקדא בויקרא . ושבעה שבועות ושבע שבתות במקרא ובתרגום או אפשר
 שהוא מענין כאן בגופן שלנו כאן בגופן שלם : (כג) בעלי תמים . בעלי פלגותיה מלשון תמים ותלוך .
 וז"ע למה לא תרגם מרי כאשר תרגום בעליה או בעלי . וי"ל כי שם לשון אדמות הוא . אכל אם ראונו
 בעל מחלוקתו ודענו של שמעון ג"כ נקרא שמעון בעל מחלוקתו ודענו של ראונו . ואין אדמות לזה על זה .
 ותרגום אשכנז חזי גירי . (כד) וסוי תוקפא רוחאליה . כן מלאה שהוא תרגום . ונראה שהוא שגגת סופר . או אפשר
 שישגה כן במקום שיש בו תוספת מפני אכאזה הלשון כמו שישגה ג"כ בלשון הקדש בפסוקי השירה מענין
 בג"ד כ"פ . וי' כמו ויחגרו ממסבותיהם . ויחגרו . ואם הוא תוקפא . ז"ע איך לא אמר תקיפא כמו
 הצור תמים . צור ילך . וי"ל כי תרגמו שם מפני מלת איתן . ובכר כתבתי בקונטרס הפסחים מתרגום
 פסוק ותשג באיתן וגו' ואנמור זה : (כד) בן איתרמא . פי' הַשְׁלֵךְ . וישלך . ורמא . וזה הו"א משמעות
 ויפוח שהוא כמו וישלו . אהסין מלכותא . פי' גַּחַל מלכות . ולא נוכל לפרש כמו נחלה שא"כ היה לו
 לתרגם אהסין . ובשאר אהסין מלכותא והקף הכל הוא משמעות ויפוח וזעו ידיו . והוא פנים שלישים
 כי אחסין מלכותא הו"א מויפוח . כמו ראש כהן פו . והקף הו"א מוירע' כמו לך זרע עם גבורה
 והקף וחזק פועל עובר כמו כי חזק עליהם הרעב . דארתויה . נראה לפרש כמו הות ליה או כמו
 הו"א . אהבן ובנין תרגום לאבן כמו שפי' רש"י ז"ל . (כו) בלחמיתיה יתמי מקדשא . ורש"י ז"ל כתב בפי' ק
 דיומא גבי קרן דרומות מחריתא אין לה יסוד יתמי מדבחה . ואפשר דאגב שטפא כתב כן : (כח) איש
 אשר צנכרתו . נבר צנכרתיה . וכן אשר עבר בין הגזרים . עא : (כח) קבורי אותי . קבורי דוקא .
 אכל קברו הוא תרגום של קברו : אל המערה . במערתא :

ג (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה . עם בית פרעה . ז"ע למה לא תרגם אינא : אבי השביעי . קיים
 עלי . וכן כאשר השביע . אכל ואשר נשבע לי . ודקיים לי : (טו) את כל הרעה אשר גמלתו אורו .
 כי רעה גמלת . בישתא . ואחם חשבתם עלי רעה . בישא : (טז) ויצאו אל יוסף . לות יוסף . פי' גלתו

שלוחים אצל. וכן ויזם אל בני ישראל דואר. את כל אשר אלה אותך אל בני ישראל. ויש בפרשה שלח. את כל אשר צוה ה' אליכם. לזכרון. ובסוף אלה מסעי. ואפשר הנרמה לכלם לשון סקד כמו הפקדון אשר הפקד אלו. ויהיה פי' אלה אותך אל בני ישראל שתאזה לבני ישראל שימרו הדבר ההוא ורבים כמוהו. וכן נראה שהיה דעת רש"י: (יו) בה האמרו ליוסף. כדן: פשע אחיך. לפשע עבדי. חובי. לחובי לשון רבים. יש לפרש שהפושעים היו גם רבם. או מפני הפשעים שהיו רבים נגד יוסף ונגד אביהם. כמו שכתב רש"י גבי וגם דמו הנה נדרש. את חטאי אני מזכיר. סורחני. שלא היה בו כי אם סרחון אחד. ואע"פ שלשון הקדש הוא לשון רבים. ובכאן הרגם לפשע לחובי. ונשא עון ופשע הרגם ולמרוד. לפי שלא בא כאן לכוונת המתרגם להפריש בניהם כמו שאמרו רז"ל. וכמו שמצינו אצל גרש וילפת שיחתנה לפי הסמך אליו [וידבר על לבם הניח בוישלת]: (ב) חשבתם עלי רעה. בישא. חשבה למזבח. לעבא ומה שהרגם חשבה. אהחשבה. ז"ע כי ויחשבה לו לזקק הרגם וחשבה. וכן אשר דבר לעשות לעמו. דחשיב. וכן יש אחרים באורו פרשה: (בג) על ברכי. ורבי. לפי עיניו. וכן וחלד על ברכי. אבל על הברכים. רכובין [יפקד. הניח בנה על ויזכור אלהים את נח]: (בו) ויישם בארון. ושמוהי. ז"ע למה לא הרגם ושוייהי כמו שאר כל שימה. חוץ מאותם שהם לשון מני. ולפי דקדוק לשונו שנראה מבין הופעל. היה לו לומר ואיהשם או ואחשוי וי"ל כי מלשון מטמון רצה להרגמו. שהרגומו סימא לפי שדרשו בו שהמזריים שקעו ארונו של יוסף ביאור לפי שהיו יודעים שלא ילאו ישראל ממזרים אם לא יעלו ארונו של יוסף עמהם. כמו שהשביעם ובגמרא בסוטה כדי שיתברכו מימיו. ובס"פ כל הכשר גבי תרומת הדשן דאמר' דאפי' נעשית מלוחו מועלין בו. ומיית' לה מדכתיב ושמו. וכתב רש"י ז"ל ושמו מלמד ששעון גניזה. כי על פי אבשלום היה שימה בענין אמטון. תרגם יונתן ארי בלבא דאבשלום הוה כמינא. וכן תרגם אשר גם לו בדרך. דכמן ליה. ומה לפי שור לא חתן מכלול. לא ת'שים תרגום כמו שפי' במקומו:

חזק

בשנת תקפ"ט הודעתי במאמר או"ג את יקר תפארת ה' הנדפס בחומש קטן אשר יא' לאור בשנת ש"ו בסבינועה שהוא מדויק הרבה וס' הבאתי רוב תלופי נוסחאות שמאיתי זו והודעתי ג"כ כי בגליון החומש שהוא יס' חלק מה ממסורת ה' ובעל המתרגמן כתב בהקדמתו : גם נעשה עליו מסרת ולא ראיתיה עד הנה . ואחר זמן בסוף מרחשון תקפ"ט זכיתי וראיתי חומש כ"י על קלף מסודר ונחמד מאד ובו ת' ורש"י וראב"ע ומסורה ופשאנן (והוא הספר שבידי שקראתי שמו ס' יא"ר) וגם מסורת ה' קצתה בגליון אשר בגליון וקצתה למעלה ולמטה מן התרגום . והיה החומש שהוא בידי ימים מעטים והעתיקתי לי משם כל מה שמאיתי זו ממסורת ה' וסגנתי ביון שני תלפי היום לאור עולם ולייתי אלל כל מסורה הקפסל והספוק אשר עליו נכתבה . וסגנתי ביון שני תלפי לבנה המסרות הקטנות הכתובות לגדים . מה שאינו במאמר מוסגר היה כתוב בחומש שהוא למעלה או למטה מן התרגום . כתיבת החומש הוא היתה איטלקית ולא עתיקה הרבה . בעל הספר אמר שהוא רוצה לתתה במתנה לדוכס לוקא ואלי לא אדע היכן הוא עתה . ואולי הוא בפאריזה : מלת דמי' ענינה דמיתרגס או דמתרגמין : מלת לבו' ענינה לסוראי . מלת לנה' ענינה לנהרדאי . בלו' ענינו באורייתא . א"ר אית דמתרגמין . כ"א נוסחא אחריתא . וס' וסימניהון .

ספר בראשית

א בראשית (ה) (יוס' יממא ו' מאורות המאור ולמשול גנובתי הייתי ביום ודין) : (יב) (ועץ . ואילן ג') ועץ . ואילן ג' עשה פרי ועץ הדעת . ועץ הארץ : (טז) (הלילה . בגליון ו' בס' כתי') הלילה . בגליון ו' למשלת איה האנשים . נשקנו . לכן ישכב : לינו פ' . גם אחס הלילה : (כו) (אלהים יחיד . קרא ות' ג' כלל . בדמות . כלל) אלהים קרא ות' ג' כלל בדמות כלל : (כז) (לכו' אילנה לנהרדאי אילן) : (לא) (טוב . תקין ב' לא טוב ודין) טוב . תקין ב' והנה טוב מאד . לא טוב :

ב (ה) (ב' בפרשת וא' בס' וישמע יתרו מדבח אדמה) : (י) (והיה . והיו ס' וס' כתי') והיה . והיו ס' לארבעה ראשים . בכל יחס . אם בא אל אשת . ירים משה : ומשה יקח . וסלחתי . סעמו . והביע : (בא) (ב' וידבר על לב ודין) אמר גד"ל ויסגור בשר פתחנה מת' ויבלי' בספר חתומא . אבל וידבר על לב הנערה מת' ויבלי' . אך בדפוס סבינו' ויבלי' . וגם בדפוס סבינו' נמסר בגליון על ויסגור בשר ב' וגם בעל פשאנן הביא מס' זו וכתב ולא הגיתי סעמו עכ"ל . וגם ידעתי שהיה אפשר לומר כי בעל המס' מזה בספרו ויבלי' במקום ומליל ולא הכין שהוא ס"ס ומנה אותו עם ויבלי' בספר חתומא . ואם היה אחד מן המבקרים החדשים רואה המס' הזאת היה ממנה להוציא לנו על מס' ה' והיה אומר על בעליה שהוא כסיל בחושך הולך . אבל ראה זה מאיתי . כי גם המס' הסורי ת' וידבר על לב הנערה ויבלי' בלבה דמלייתא . וגם בשופטים י"ג ג' וילך אחריה לדבר על לבנה ת' ויבלי' בתרה דנבליא בלבה . הרי לנו ב' עדים על מליצת מלא כלל שענינה בלי' סורי כמו דבר על לב כלל . ויחזק דוד מיכלום אמר כי נולד שבוש בפי הארמיים והחליפו לפעמים שרש מלל בש' מלא בדבור . ואך לא ראה כי בכמה אלפים מקומות שבא ש' מלל בספרי ג' ארמית לא נחלק מעולם השרש הזה בש' מלא . ורק במליצות דבור על לב מלאנו מליצת סלא בלב . ואך לא ראה כי שרש מלל לא נתאז מעולם בגין הקל וס' מלא בד' המקומות האלה הוא בקל . לפיכך נ"ל ברור כי מלות מלא בלב בלי' סורי ומלת בלי' בלי' בלי' ה' שלנו מל : היא ממליצת ל' ארמי . ואין למליצה הזאת סודות הדבור ולא מש' מלל מזרס . אלא מענין בלא . או מענין שאינה והיתה נוסחת שאינה אללס להורחא ניהום אבנים ונעצבים . והיו מה זכינו לדון כי וידבר על לב הנערה ת' ויבלי' כמו שהוא בדפוס סבינו' גי' שאר ספרים ומליל אינה אלא תקון שתקנו חכמי אינרופה שלא היו בקיאים בלי' ארמית . ולולא מס' ה' שאני מעתיק עתה . היתה הנוסחא הנכונה אובדת מן העולם ואשובה לעבודת ההעתיקה :

ג (יד) (דמי' תיזיל ד' בלו') תלך . תיזיל ד' על נחוק . אם לא אל בית אבי . כי תלך . לא תלך . ושאר תיזיל : (כג) דאיתברי' (דאיק) :

ד (א) ידע . ידע ה' והאדם שנים בנות לוע . ומשה לא ידע כי קרן . ולא ידע איש את קבורתו

שד"ל הרי זו מסרה של בדימות והכונה כי שפחה בלה"ק יש בה ח' ובח' לאמרו (ברא' כ"ט כ"ד) יש

זו ה' ואין זו ח' • וכן לשפחה (שם כ"ט כ"ט) • לאמהו וכן ושפחות ת' ואמנה כ"ה' (ברא' י"ב ט"ו וכו' י"ד וכו' ול' מ"ג) • ובמקום השפחות ז"ל במסרה הזאת ושפחות כי אגנס השפחות ת' להינחא (ברא' ל"ג א' ב' ו') • כי מדבר בנפלה וזלמה שלא היו עוד שפחות ממנה אחר שהיו ליעקב נשים • וכן בחפזו יש בו ח' ות' בנהילו כה' • וכן חשב ת' המין) : (ב) (שמיעה דמי' ל' קבלה י"א • עזרי • וישקל אנדרה • וישמע יעקב אל אביו • לאה • רחל • משה לקול חותנו • בקול ישראל • ונעק ודומי' • וישמע ה' אלי ודומי') : (י) (ורעד דמי' בנימי הנר רבקה) :

יז (ו) ס' אנדרה ושרה לכנשו • יעקב ומשה לכנשא : (יג) והיתה • ויהי ג' • מחית המכוח • נאלחו עד חס • ודיון (מו) (נחתי • אית' ב' כסף ודיון) :

יח (ב) ארנה • על ארעה י' • וירץ • וירא לוס • כאשר שמי • והוא עבר • הבא נבא • וחת ארנה • ויבאו אחי יוסף • ויואל יוסף • ויבא יהודה • ויבא יוסף : (ח) עליהם • עליוהו ג' • ויאכלו • וענן • וענך עומד : (י) בן הכן • ברא' ג' לשרה • האבנים • כל הכן הילוד : (מו) שליחה • אלואה • ב' • ויוצ • עליו פרעה • ואנדרה סולן : (יט) גלי גלי • וי"ב • ראיתי ללן • ראה ראיתי להלן • הלום ראיתי את ודומי' ואדעה מה • ירע • את יצרו • אחריה • ודיון (אמר שד"ל אחריה לא נמנא בתורה וז"ל אחריה • והוא בדברים ל"ב כ') : (כו) (הואלתי אפניו ת' • החלות שריתו ת' : (בט) אליו • קדמוהי ד' ויוסף עוד • אם אין פקיד הולכים • ויקר אל' קדמאה • בכל קראנו אליו : (לג) וילך • ואסתלק • ב' • וילך • ס' • ויחר אף ה' :

יט (א) אפס ללוח על אפסו ת' • אפס דיוסף על אפיו ת' : (ה) (היליה • בליזא י' בוא') • (ט) הלאה להלאה ב' • ויאמר גש הלאה • וזה הלאה : (יב) מי • מא ב' עוד מי לך פה • מי לך כל המחסה : (כב) אוכל • אפול ה' • מהר • לקום • ג' • ושלחארי • חיכה : (לג) סימן שכיבה דעריות אז קרא ית ת' חוץ משכיבה דבנות לוס את קרא עם תרגום :

כ (ב) אל • על ג' • ויאמר אנדרה אל שרה • וימחר יוסף • ויעקב העם וסו' מוספים ותרעב דיוסף (אמר שד"ל הכוונה כי סורא) • סו' מוספים • ויעקב העם אל פרעה שבספרו מת' קדם פרעה והם היו מת' על פרעה) : (יב) גס • ב' • וגם אמה • ואף גס זאת : (יג) זה • דא ד' • זה חסד • ממנה אל' עלי זה • בעבור זה עשה : (מו) ללך • ליד • ו' • כסותי הגר • זה לך בן הערנון • האלך ב' • בו :

כא (ב) כל מלוליה עם גמ' דבר אחו וכל לי לך להם לכם וידבר דיין ושלחארי • תרומות • אותם בערבות • אל ענדיך דבני גד (אמר שד"ל הכוונה כי ל' דבור שח' בש' מלל הוא נקשר עם מ') • חוץ מ' • למועד אשר דבר אחו (ברא' כ"א ב') • וידבר ה' וגו' יין ושכר (ויקרא י' ח') • וידבר ס' (שם י"א א') • וידבר ה' (במדבר י"ח ח') • וידבר משה (שם כ"ו ג') • את אשר דבר ה' (שם ל"ב ל"א) • הרי אלו ששה דבורים שאין בתרגומם ל"ב וסד' הנשארים הם כל המקראות שבהם ל' דבור עם לי • לך • להם • לכם • כגון בראשית כ"ד ו' • כ"ח ט"ו • שמות ל"ב ל' • דברים ג' • י"ב כ' • סו' ו' • כ"ו י"ח • כ"ט י"ב • ס' כ"ח • י"א כ"ה • ואני לא ארע למה לא מזכר כאן גס לו כגון במדבר י"ז ה' דברים י' ט' • וי"ח ב' • ואפסר הים לומר שאינו אלא השמעת המעתיק • אך הטעות היא כפולה • כי אמר בר מן י' והיה לו לומר בר מן י"א) : (יז) אשר • אחר ג' • בסו' • בלשך הוא שם • בכל אשר תלך • אשר תבאש האן : (כב) הנה • הקא • ב' • ועתה השנעה לי • כי אם בנא אחיכם : (בט) האלה אלין ג' • מה הנה שבע כנשות • השנים המובות הנאות • על השלוש האלה :

כב (ה) שנו • אורכו ג' • שנו לכם פה • שנו נא בזה • בזה (אמר שד"ל ז"ל שנו לנו בזה) : (יד) ויקרא • וזלי ד' • ויעתק • אל מקום המזבח • ויעט אשל • ויבן שם מזבח • ויקרא אנדרה ופלח וזלי ת' :

כג (ט) ויתן קרא ותרגום • ג' • ויתן לי את מערת • ויתן לך האלהים • ויתן לך את ברכת : (יג) נחתי • אית' ב' • וברכתי אותה • נחתי כסף : (מו) (לש' שמיעה דמי' ל' קבלה י"א בוא') :

כד (א) סיב (יוס) • כ"ל סיב • ב' • רימי' • וס' • פסו' • ב' • סיב) • אמר שד"ל זקן שהוא פעל עבר מת' סיב • ג' • הפוס סביוניס (בראשית כ"ד א' וכו' א') • אבל ודלוי זקן (י"ח י"ב) • שהוא בסו' • וכן

אביו זקן (י"ח ל"א) • שהוא באתח • הס בחירי' • א"כ רימי' • האמור כאן הוא כנוי לאתח • והעמורה הזאת הובאה ג"כ בס' פתגן וז"ל • כלהו סיב בר מן רומי' וסיפ' • אבל זקן שהתרגום מתרגם סבא ואף על פי כן זקן ושבע (כ"ה ח') • מתרגם סיב • והוא בסביוניסא בחירי' • זקן ושבע ימים (ל"ה כ"ט) (סיב) : (יג) והיה • וחסה ה' • והיה הסערה • והיה העלמה • והיה המחמה • והיה מתניך • והיה העיר :

(כב) כאשר • כד י' • הקריב • החשו (וכו' כמז למעלה י"ב י"א) • (כו) מעס • מן ד' • חסדו ואמתו • מעס אבי • מעס מזבחי • מעס רעו וגשנר : (לג) ויאמר ואמר חג' • ואמרתי ואומר תרגום בר מן א' ואמרתי

ואמרתיו חי אנכי ואמבית תרגום • ואִכְרַל אל אִדוּנו ואמרתיו תרגום ואִכְרַל ויאמר • תרג' וימר • וְנִאמַר
ואמרתיו • ואמרנו • וימר • אמרנו נאמר תריוו • נימר תרגום (אמר שד"ל לא מלאחי אמרנו בתורה אבל
במלכים ב' ו' ד' תרגם נומר) אמרתיו אמרית • ותאמרנו ואמרא • ואמרה ותומר • ויאמרו ואמרו •
ואמרו וימרנו • ותאמרו ואמרתו • ותאמר ואמרתא • בר מן ותאמר אל עבדך ושלאחריו ואמרת תרגום
(אמר שד"ל יש כאן טעות סופר וז"ל ותאמר (שהיא לנכבה) ואִכְרַל בר מן ותאמר אל עבדך ושלאחריו
(בראשית מ"ד כ"א וכ"ג שהם לזכר) ואִכְרַל תרגום) ואמרת ותומר תרגום : שם כל סיח' וס"פ
פִּלְיִל דוק' לסור' ולנהרדאי (אמר שד"ל הכוונה כי מלת מִלְיִל כשהוא באתח' וס"פ הוא בחירי"ק •
וזה בין שהוא לזווי כמו כאן (בראשית כ"ד ל"ג) ובין שהוא ל' עבר כמו (במדבר י"ב ב') : (ס"ב) כל
היחאה לפל' בלמ"ר יא • העין דרואבא • דבחס • אל אברס • (אמר שד"ל ז"ל אל אביס וסור' וישלחו
את כחותינו) הנרה • אביאנו • והם הביאו • כספס • פרקו • ודכחיה • ושאר לוח פליגא : (נו) לאדוני •
לוח רבוי ב' • ויאמר אליהם אל תאחרו • ויאכלו וישתו :

כה (טז) וּבְכַבְדֵּיהֶן (נ"א וביכריהון) : (יח) קְאִתּוּר (נ"א לאחור) : (כב) את ס' • מן קדם ס' • ג' •
קיתיו איש • ויתרילו • את היד הנדולה : (כג) ותרתין מלכון (שני) תרתין ס' • ושני לאמים • קשתיו
וירא יעקב • המקלעת דומי' :

כד (ב) שָׁרִי (נוסחא אחרינא שָׁרִי) : (בט) לא ולא • דלא יא • נגענוך • יוח • יוח • יקרע • להקדישני
מה אקב ב' בפסוק • עקב לא תשמעו • יזבחו לשדים ב' בפסוקא :

כו (א) (ראי' בלחון ס"ב) (אמר שד"ל לא ידעתי מה זה ראיה ואולי ז"ל סוראי • ותהיה הכוונה כי
חכמי סורא לא היו עושים החלוק האמור למעלה כ"ד א') : (ג) השדה • לחקלא • ד' • וזא השדה •
וילך עשו • השדה אל זאנו • ורע רב : (ו) את מן ס' • הנה שמעתי את אנכי • וזל אלהים • ויגזי יעקב •
מוצח אדמה ב' • נו • את עש הרץ • לא יגש ב' • נו • את הנכרי : (טז) מִשְׁכֵּי (נוסחא אחרינא מִשְׁכֵּי)
שְׁעִיעוֹת (נוסחא אחרינא שְׁעִיעוֹת) : (כג) היו • הוזה ח' • הכירו • ויקבץ • כלנס • הן • הנה • המסנרת
קרתיו דומי' : (כד) קרא ותרגום ג' • המכפלה • מעל • ברכת אברהם : (לה) (ב') בוא • ויענו בני
עק' • ריו) במרמה • בחוכמה ב' • בא אחיך • ויענו בני יעקב : (לו) שְׁוִיתִיה (נוסחא אחרינא
שְׁוִיתִיה דוקא) :

כח (ח) (אם • אמיה ב' • את אם הילד ודיו) : (יב) ארצה יחיד • כארעא לארעא ארעא ב' • מוצג
ארצה • איש את אמתחתו • ומשר לא נחך • (אמר שד"ל הראשון מת' כארעא השני לארעא והשלישי
ארעא (לא מוצג ארעא) כך הוא בסביוניטא • (יד) ויהי • ויהו • וזעך • ממכרו • לאכול : (טז) אשר •
אחר ג' בספראי בלשר הוא שם • בכל אשר תלך • אשר תבאנה : (יט) למ"ד במ"ס יא לקרא לבנות • להיות •
לראשונה • לזקונים • לסבור • לעשות • האימים המורים • רפאים (ה' אחרונים הם בדברים ב' והכוונה על מ'
לפנים שח' מלקדמין • והפעם הראשון הוא אז הוחל לקרא שח' מלללה) : (כ) הוזה • דדא • ב' • כל
המחנה הוזה • בדרך הוזה עוד ודיו) : **כט** (א) נשיא • בקול • ארמא : דעניא • זקסא • דריגלא •
נעילא) : (ד) הירעתם ידעתם הִידְעִיתִין וְיִדְעִיתִין ג' • ויאמר להם הידעתם • הלא ידעתם כי נחש • וגר
לא תלחץ (אמר שד"ל תִּין אִין אלא אינו אלא טעות סופר וז"ל תִּין כי לִין הוא • נס פת"ס הוזה הוא טעות
סופר וז"ל קמן תמיד בלרמי • אבל הסופרים נקדו לפעמים פת"ס כשאחריו שוא • בלנלי יטעה הקורא
ויחשוב שהקמן הוא חזקון אבל בסביוניטא ידעיתון בקמן • ודע כי הסוריים הערביים הקוראים
זקסא שלהם תמיד • אינם טועים בזה להמיר קמן בפתח בספרים שלהם • אבל הסוריים המורחיים הקוראים
זקסא שלהם • לפעמים טועים בזה וכותבים עֲקָמָא במקום עֲקָמָא • עיין לקסיקון סוריאקס ליומון דוד
מיכילום 375) : (יג) הָאִילִין (נוסחא אחרינא הָאִילִין) (אמר שד"ל בסביוניטא ה' בחירי"ק) : (כג) ג'
מלן דטעם נהון למד דמשתבש • נדקס • פשע • שפחה (אמר שד"ל ויחשבה לו נדקס ת' לדכו בלמ"ד שאינו
עצמית וכן ללאה בזה שפחה לאמור • שח נא פשע לחובי) : (כד) יַעֲשֶׂה • מתעבד ב' • מנפן היין • לא
יעשה כן : (לג) יִלְדֵת (נוסחא אחרינא ילדית) :

ק (ו) דנני אלהים (קרא ותרגום) : (כב) דוכרנה (נוסחא אחרינא דוכרנא וא' דוק) : (כו) בכן •
בהון ג' • תנה את נשי לנחר בכן • והער לך בכל : (כו) (לי תרגום בְּסִיטִי לִיש' דקרא בְּסִיטִי בחכמה)
לא (א) עשה • קנא ב' • הכבוד הוזה • החיל הוזה • הכבוד הוזה • החיל הוזה : (יד) (לנהרדאי
העד כאן) : (יח) (יעקב וינהג ויִכְרַר • משה וינהג ויִכְרַר) (אמר שד"ל וכה' בסביוניטא) :
(יט) (נוסחא אחרינא צלמנא) : (לב) נגד • קדם ד' • אחינו • נגד אִחֵי • נגד כל עמך • נגד
כל

כל ישראל: (מט) יסך: (נב) לרעה - לנישו ב'. המנזה הזאת והגדילו. וסור' מוסיפין דוּפְּדִילוּ מית' לנישא: (נד) יעקב ויבס בלָק ויבסם):

לב (ב) (לסוראי משרי לנסרדאי משרית): (ג) (לסוראי חנדין לנהר' אסנדין): (ד) (כס' כדון י'ב) (אמר שד"ל בעל הפזשן הביא מסו' זו ואמר שראה אותה בתרגום ספרדיו): (ה) (סו' כל למא לאשכחא ת' - למא לאשכח תרגום): (ח) (ויסח'יך דוק' רפי'): (יא) (לוחו מנייה ה') לחו - מנייה ד' - הילני נא - אל חירא - ודומיה: וענשו לחו (אמר שד"ל לא אדע אי זה יכשר ד' או ה' ועל כל פנים ודומיהם הוא טעות כי אל חירא לחו לא נמצא בתורה רק בב' מקומות) (כז) מה - דמאן ב' - מה שמך מה שמו:

לג (ג) עד - לוח ב' - עד אחיו - עד איש עדולמי: (ח) מי - מא ב' - מי לך פה - מי לך כל המחנה: (יח) (נוסחא אחרינא ארס דוק') (אח - לקבל ב' - את המחנה ודיו): (יט) ויקן יעקב וזכר ת' - ויקן יוסף וקנא תרגום) (נוסחא אחרינא חורפן - דגש):

לד (ג) ופלי' ב' צער - הצערה (אמר שד"ל ע' למעלה ב' כ"א): (ד) (נוסחא אחרינא לייחאד דוק): (ו) ואתניסיו (נוסחא אחרינא ואתניסיו): (ט) (נוסחא אחרינא ואתחנא): (יט) אייחר (דאיך קנא ותרגום): (כה) ביידין דאיך (נוסחא אחרינא כיביון):

לה (ח) סו' כל סורא ומישרא בשפולו ומעילא בשפולו: (ט) (נוסחא אחרינא ארס ערקיה) (אמר שד"ל הכונה כמו למעלה ל"ג שיהא מתי' מסדן ארס ולא מסדן דארס - ולמעלה כתוב על הנוסחא הזאת שהיא דוקא - כלו' שיהא מדויקת - וכאן היא נקראת עראקיה כלו' בגלית כנ"ל): (כח) ס"ב (כ"ל זרי בר מן רימ' וס"פ חירק):

לו (מא) אוהליכמה (אוהליכמה לי תרגום):

לז (ב) סדקון (מעשי' ביה) (אמר שד"ל נס בעל הפזשן הביא מסורה זו): (ג) (ועשה - ועבד - ב' - ועשה בגלגל - ודיו) (אמר שד"ל אינו אלא טעות - ע' אוהב גר פ"א כחומש כ"י על קלף שגירי מת - ויעבד ובגליון הביא ועבד): (יא) וקניאו (נוסחא אחרינא קניו): (טז) אִיקָא (נ"א אִיקָא דוקא): (יח) קריב' (נוסחא אחרינא יקרב): (ב) (נ"א דוקא כלבו רפין אכלתיה): (בג) (כאשר - כד י"ג כס"פ) (נוסחא אחרינא דעלוהי דוקא): (כה) (וישאו' וקשו - ב' - ופרעה הקריב ודיו): (כז) (לסו' וקניו - אחוה):

לח (א) עד - לוח ב' - (אס' כד' ב' - אס' יסך הגשם ודיו): (טז) גדי בר עוי (דאיך): (יז) (לך - לך ו' וירא) (אמר שד"ל ע' למעלה כ' פ"ו): (כ) שליחא דמיתרגס שדרא - ב' - וישלח יהודה - הנה שלחתי הגדי: (כו) ויכר - ואשמודע - ב' - ויכר יהודה יוסף: (כז) תיקוף ו' דגש' בהון ספריא - במחנה - פרי' - מה חרי - ישארו' וישמן: (אשריך):

לח (א) מיד קרא ותרגום ח' בפ' נח): (ז) ביוסף (דאיך): (ב) אל - בבית ב' - ויתנשו אל בית - ויתן לחם: (בב) הוא - מימריה ה' - עושה - ילחם - הנלחם יעובד' יעובד' קדמא' יתיר מ' (אמר שד"ל קדמא' היא פ' הוא היה עושה שמת' ממימריה והשאר מת' מימריה - והסופר כתב הוא הוא דמי' ממימריה - ואחר הבדיקה מחקתי המ"ס):

מ (ח) לחו - ליה - ב' - ופותר אין לחו - ופותר אין לחו: (סור' מוסיפין תשמע חלוס): (יג) (ישא פרעה - קדמ' ידכריך תנינ' יעדי): (יד) (אל - קדם ג' - והרעב - ויבואו שארי - ודיו): (יט) מעליך - מיק' ה' - צדור שלח ימים ב' - צו' - והקל מעליך - ועתה סורד עדיך - שמלתך:

מא (טז) יתקרב (נוסחא אחרינא איתתב דוקא): (כז) (יהיו - יהיו ב' - יהיו חרס' ודיו): (לב) (מעס - מלקדס ג' - ככל אשר שאלת אשר יגל - ודיו): (לז) אלין דקרי' חיו וסירו' יודי הכרת - תכבד - חקראניה - תשארה - ודומי' כי יתא' אש ידיו תביאנה - תגל - תבאנה - תקף - תכרת - תקר' - תשבר - המאן - חול - תבואתה - תהייה - וכל חיו דגבי נפש יו"ד ת' (מה) (א"ד אפנת טענת): (טז) (מן קדם ו') ויבדך - רק אדמת - ויבדה לקראתם - ויגרש ודיו):

מב (ט) אִילִי (נוסחא אחרינא אִילִי כלאו' דגש): (יא) (נחמו - נחמא ב' - נעבור חלונים ודיו): (טז) (הנה - הכא ב' - השננה לי - ודיו):

מג (לב) ביידין (דאיך) (אמר שד"ל וכו' בסיונישא אבל ברוב הספרים כרביותיה והוא שנוש גדול וכי רביות הוא ת' נעורים (כנון צנעריה במדבר ל' יז) והוא שהמ"ק מן רב"א שעיניה הולך וגדל - כמו נדומי - וכאן (הנבור כנכורו) הכונה בהפך שהוא הגדול בין האחים והוא שהמ"ק מן רב"א שעיניו הגדול - והמתורג' נס בוקסאדוק הביא ב' המקראות הללו זה אלא זה ועשו תרגום שזה ולא אמרו דבר על הזרות הגדולה הזאת שה' מלה א' מורה על הנעורים ועל הנכורים בלי

לני שום חלוק באלויותיה ובתועותיה • וגם אני שכחתי ס'ג לא הבאתי חלוק וסחלות בתי' הכפור כנכחמו • גם כי היה בידי חומש סביונישא שכתוב בו ק'רבותיה: (לג) ועל (נוסחא אחרינא ועל):
מד (כה) ז'בינו (דוק) נוסחא אחרינא זכונ): •

מה (ט) (עמידה דמ' ל' עכסה ב' • ולא תוסיפון ודיון): (כה) (ארץ דמ' לארעא ב' • נחמו נעבר ודיון):
 (כ) (לכס • ללכון ג' • עמדו ואשמע • כל המקיס אשר ודיון):
מו (ד) (ידו • ידוהי ג' • ויוסף ישית • והיה כאשר ירים ב' בפסוק): (יח) (נפש • נפשו ד' • ולסה • שבעים
 נפש: שנים ושלשים • בשבעים • ושארל דהכא נפשא בר מן דלאה נפש: (בט) ויאצור • וע'ס ב' •
 ויאצור את רכבו • ויאצור יוסף • (א"ד רתיכוהי דוק):

מז (ו) (שימה • מנחה י"ד שרי מקנה • שרי מקיס • ואז מתכנת • ויכו שפרי • ואתה תחזה • ואת
 עשו להם • בראשיכם • אשימה עלי מלך ושל אחרי • ד' בפסוק): (יט) (ליהרדאי למא כען):
 (כד) וארבע ארבע • ארבעה ב' • וארבע סידות • על ארבע קרנותיו):

מח (ה) גבורא ג' • ענדי גבורא • שאל לך גבורא • גבורא אפיק ממזרים: (כ) והוא מרביא חפוקי
 מלכין (והוא • והיא ב' • ויהי בשלח • ודיון) (אמר שד"ל בספרים שלנו והוא מרביא בחפוקי מלכין
 ואינו אלא חקון שחשבו האחרונים לחקן ולא הבינו כי והוא יתן אין ענינו שהוא מפיג ואמון עלי חולע •
 אבל שארנו מו"חיה מעדני מלך • והוא יתן (למי שירצה) מעדני מלך • וכן בתי' ירושלמי וארעיה חסוי
 מספא חפוקי מלכיה דבני ישראל • ואין ספק כי מרביא הוא לג' • והוא נקשר עם היא לא עם הוא •
 הן אחת כי יתכן לשם זכר לבוא בתוספ"ת אל"ף אך האל"ף ההוא הוא סימן הידיעה • וכאן אין מקום
 לה"א הידיעה • הלא תראה בתי' ישעיה (ס"א י"א) וכנהה שקיא דזרועה מרביא • הוא לג' • ובתרגום
 אסתר (ג' ז') והוא ק'רבי ית הדסה הוא לשון זכר • וכן בתי' (ק"ד י"ד) ד'ק'רבי עסבא לנעירי • וכן
 (ס' קמ"ז ח') דמרבי טוריא עסבי וכן (קהלת ב' ו') (חורשא די מרבי קיסין):

[א"ת ראיתי להעיר כי בכמה מקומות המספרים רבו על חסומים המובאים]

ח ז ק